

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

MÉREY KATALIN, GOBBY FEHÉR GYULA,
BORDÁS GYŐZŐ ÉS B. FOKY ISTVÁN PRÓZÁJA
GULYÁS JÓZSEF NAPLÓJÁNAK BEFEJEZŐ RÉSZE
BÁNYAI JÁNOS ÉS FARAGÓ KORNÉLIA
TANULMÁNYA
SAVA BABIĆ A HARMONIA CAELESTISRŐL
IN MEMORIAM HARKAI IMRE

KÖNYV-
SZÍNI- KRITIKA
KÉPZŐMŰVÉSZETI

2004

Február

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934
LXVIII. évfolyam

Fő- és felelős szerkesztő:
Bori Imre

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bordás Győző
Buzás Márta

TARTALOM

- Mérey Katalin: Egy levelezőlap és amit földidéz (*novella*) 149
Pap József: Átírások (*versek*) 154
Németh István: Papírszeletek (*esszé*) 156
Gobby Fehér Gyula: Makacs faggatózásod sora (*elbeszélés*) 163
Bordás Győző: Katonaszökevény VII. (*regényrészlet*) 180
Baranovszky Edit: 2004 kapujába (*vers*) 193
Varga Sándor: Két haiku 194
B. Foky István: Visszavádítás (*regény, III.*) 195
Gulyás József: Éjszakai feljegyzések, 1999 (*napló, VI.*) 206

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

- Bányai János: A védett vesztes (*tanulmány*) 219
Faragó Kornélia: „a hazugságomban is én leszek” (*tanulmány*) 225
Sava Babić: Esterházy Péter harmóniája és diszharmóniája (*tanulmány, I.*) 232

IRODALMI MÚZEUM

- B. Szabó György (1920–1963) magánlevelezéséből II. (Közzéteszi Szloboda János) 245
Schöpfung Aladár: A délvidéki magyar írók (*tanulmány*) 258

EMLÉKEZTETŐ

- A kiválóak iskolája
A Zilahy-adomány (*dokumentum*) 260
Jócsik Lajos: Zilahy ajándéka (*tanulmány*) 262

EGY LEVELEZŐLAP ÉS AMIT FÖLIDÉZ

MÉREY KATALIN

Tekintetes Mérey József szíjgyártó úrnak helyben, a Szent György téren 1911-ben valaki boldog új évet kíván. A hely Zombor, az üdvözllet pedig egy levelezőlap, amely a város főterét, a Szent György teret ábrázolja. A Szent György téren volt a nagyapám műhelye, és oda torkollott, torkollik a mi utcánk, a Čitaonička. Kedves figyelem, hogy az Öregnek valaki olyan képet küldött, amelynek valami módon köze van hozzá, hozzánk, a házunkhoz, a családukhöz.

A képes oldal bal felső sarkában írva vagon: Zombor, jól látszik az utcánk sarkán álló épület, tisztán kivehető a homlokzatán a cirill betűs fölirat – Srpska čitaonica.

Ismétlem: 1911-et írunk Zomborban.

Látszik a képen valami kútféle is, díszes, ciradás . . . mesélték is. Szép kovácsoltvas kerítés veszi körül, amolyan lépcsős – lejárós mélyített kút állandóan folyó vízzel.

Igen, a víz. A víz mindig gondot okozott a városnak, hiába szabályozta Csihás Benő, a legendás polgármester a Mosztongát, hiába van 1866 óta artézi kút. A Város nagyon mélyen fekszik, és mintha egyre mélyebbre kerülne.

ILLÉS

Illés mindig megteszi a magáét. A neve napján viharos, villámlós, mennydörgős idő járja. Úgy illik. A másvilágon Szent Péter sose szokta

Illésnek megmondani, mikor van a névnapja, mert akkor örömeben olyan vihart kavarna, hogy a föld is megreszketne belé. Illés, persze, mégis megtudja, és akkor dühöng. Szörnyű égháborút támaszt, ömlik az eső, mintha dézsából öntenék, zivatar, jégeső pusztít, szél csavargatja, tépi ki tövestül a fákat, csapkod az istennyila.

Ha élne, a nagymama természetesen hozzátenné, hogy azért az Illés se a régi. Mostanában jócskán késik. Lehet, hogy megkeverte a két naptár, és nem tudja, mihez igazodjon. Pedig régen is volt két naptár. Sőt! A nagymama 1915-ös, első világháborús naptárában, amit a Pesti Hírlap előfizetői ingyen kaptak, a római katolikus mellett ott a protestáns, a görög-orosz és a zsidó naptár is. Egymás mellett sorakoznak szépen, békében mind a négyen. Szegény Illés! Úgy látszik, régen mégiscsak könnyebb dolga volt.

Illés régen a neve napján mulatott. Délelőtt még verőfényes szép időben, ragyogó napsütésben mentem haza zokogva a vegyeskereskedésből, mert a Marci már nem Marci, az, aki helyette van, nem akar fél kiló sót adni, mit mérjen azon, hiába mondtam, hogy a nagymamának lesz, a végén még rám is kiabált és hazaküldött, tanuljak meg rendesen beszélni, hogy az egész világ megértsen. Nekem Zombor volt az egész világ, és ott addig engem mindenki megértett. – Rablók – mondta a nagymama – úgy látszik, sose lesz vége. Pedig milyen rendes ember volt a Marci, sose csalt, sose kellett utánaszámolni, amit visszaadott!

Délutánra helyettünk is tombolt az Illés. Széllel, viharral, esővel. Jámbor, jóindulatú, amolyan igazi, alföldi Illés lévén, persze, hamar kitombolta magát. Boldogan tocsogtunk a bokáig érő langyos vízben, az udvari téglák még ki sem hültek. Valahol biztos jég is esett. Már a szivárványt kerestük, amikor a nagymama szólt, hogy segítsünk, el kell zárni a csatornát.

A nagymama az udvarban lakott, a pince a konyhájából nyílt. Talán ezért fázott olyan sokat. Mindig csak fagyoskodok – mondogatta. Arra nem emlékszem, hogy valaha is melege lett volna, pedig olyan sok hosszú alsószoknyát hordott! Igaz, kicsi volt és sovány, a házunk meg a másfél méter vastag falaival sosem melegedett föl rendesen. Ám olyankor, amikor Zombor összes pincéjében állt a víz, hogy csónakázni lehetett volna, a mienk száraz volt, mint a puskapor.

A nagymama konyhája előtt volt a rácsos csatornalefolyó, rajta keresztben még egy rács, nehogy véletlenül elduguljon a rendszer, és volt egy füles vaslapunk, hogy ha kell, elzárjuk a csatornát. Így az utcáról meg a szomszédból nem folyhatott át hozzánk a csatornalé. Ezt a vaslapot nem tudtuk a helyére lökni. A víz meg csak jött és jött. Elöntött mindent, nem volt már langyos, nem lehetett tocsogni benne. Pizkosan bugyborékolva tört fölfelé, elárasztotta az udvart, a konyhát, lezuhogott a lépcsőn a pincébe. Mindenfelét hozott magával, nedves hideg maradt utána, és bedohosodott a pince. Tele lettünk csigával, pincebogárral. Svábbogarunk szerencsére nem volt, inkább csak ászkánk meg rengeteg meztelen csigánk. Nem lehetett meglenni tőlük, mindenhol ott voltak, nem tarthattunk semmit a pincében, megrágták a krumplit, beleestek az aludttejes köcsögbe, bemásztak a vizeskanna csőrén.

Akkor már minden megváltozott. Az utcánk valahogy kisebb lett, szűkebb, pizkos, poros és zajos, nem lehet többé nyitott ablaknál aludni, még bemászhatott volna valaki. A régi macskakő helyébe megemelt úttest és aszfalt került. Tudtuk, hogy nem lesz jó vége, a magas úttestről mindig be fog folyni a víz, a régi rendszer nem működik, mi nagyon alacsonyra kerültünk.

Aki nem idevaló, az nem bánja sem a régi víztornyot, sem az Apatini út szép selyemtégláját, sem a Vadászkürtöt, sem az elcsúfított Láncot, sem az eltűnt embereket, sem az elprédált javakat, sem az elcserélt kultúrát. De mi legyen velünk, akik bánjuk?

IVÓVÍZ

Van jó, és van nem jó ivóvíz. A legjobb az artézi.

Ártézi víz, mondtuk. A városban mindig nagyon fontos volt a víz.

Örökös baj volt a kutakkal, hol ezt, hol azt zárták le. Még valami fehér vízfertőtlenítő tablettát is kaptunk. Ivóvizünk nem volt a háznál. Esővíz igen, kutivíz (így) igen, de az otthoni vizet a rendelet szerint nem ihattuk. A városba jártunk ivóvízért, bár a vizestől is vehettünk volna.

A vizesnek vastag lábú, erős muraközi lova, nehéz nagy kocsjaja és kék abroncsú, sárga hordója volt; ha fizetett az ember, a hordóból csapon mérte kannába a vizet. Egész nap járta a várost, mindenki tudta, mikor érkezik – pontos menetrendje lehetett. Vodar, vodar, kiabálta állandóan. A Muhi-monográfia szerint, amit a Kalangya adott ki 44-ben, a

magyarok alatt is ezt kiabálta. A vízfordókat zombori nyelven mindig vodárnak hívták.

Réges-régen, amikor a nagymama szép, szerelmetes fiatalasszony volt, puttonyosoktól vásárolta neki az Öreg a vizet, de mert a nagymama Szontáról származott, kitartóan vizesnek nevezte a vodárt. Nem is szerette a lajtos kocsit, sajnálta a szegény muralovat. Azt hajtogatta, hogy a puttonyosok vize jobb volt, sokkal, de sokkal jobb, mert ők a vasúti állomásról hordták a vizet. A nagymama így, vasútinak mondta.

Gyerekkoromban jeget is kocsni meg ló hordott szalmában, és a szódát is kocsirol az utcán árulta a szódás. Lehajtott oldalú kocsiiban hordta, jól láthatta az ember a gyönyörű, sokszínű, csillogó, pompázó szódás-üvegeket. Mi nem vásároltunk se jeget, se szódát, se vizet. Magunk jártunk vízért. Nem volt messze, a főtéren, a városháza előtt állt a kút, olyan hengeres, nyomókaros, a vize enyhén kénzagú, sárgás és picit meleg. És nem is került semmibe. Nekem az volt a legjobb víz a világon.

Az apámmal jártam a kútra. Két kannát vittünk. Odafele az egyiket én. Jobbkezes létemre máig bal kézzel hordok terhet, mert a jobbat az apám sose engedte el a száguldozó autók miatt. Kétszer, háromszor is fordultunk néha. A külön ivóvizes kánák külön helyen álltak a konyhában a vízpadon. Kizárólag erre való födeles kánák.

A nővéremmel később a Krónics-palotától hordtuk a vizet, mert ő nem akart szégyenkezni a korzón, de amikor elment Szabadkára magyar tanítóképzőbe, én megint rákaptam a régi kútra.

A korzó valóságos intézmény volt az esti főutcán; ünnepélyes, magamutogató, bábázkodós, szórakoztató, pletykás, hosszú, tömött sorokat fölvonultató. És a moziplakátok! Órák hosszat tudtam volna bámulni sóvárogva a mázolványokat, kilószám állt rajtuk a festék, mert mindig ugyanazt a vásznat használták.

Más városba kerültem én is, és később a húgom is, apámra hárult teljesen a vízfordás terhe, mégse akarta bekötni a városi vízvezeték. Majd épp akkor, amikor sikerült végre új hidrofert szereznie! Nagyon kevés víz kellett már nekik, egyedül maradtak ketten a megüresedett házban, mert pont mire mi elmentünk, valami csoda folytán visszakaptuk az elrekvirált házrészt.

Jeges, vizes nem járja már az utcát. Minek is járná?

Az emberek az új háborúk után megint megszokták, hogy nincs víz, nincs áram, de ezt most finoman korlátozásnak hívják, esetleg restrikciónak, és nem tudják, s-sel vagy sz-szel kellene-e ejteni. A szép, színes szódásüveg nem fogalom többé, a hozzákapcsolódó hasonlatokkal szegényebbek lettünk, az emberek nem korzóznak, hanem tévéznek, a sarki garázsboltban veszik a csúf műanyag üvegbe zárt szódát, a gyerekek számítógép mellett ülnek, és fogalmuk sincs arról, hogyan alszik a szódászló.

Én viszont még arra is emlékszem, hogy 56-ban kitettük a rádiót az ablakba, hogy azok is hallhassák a híreket, akiknek nincs rádiójuk.

„Gyakran jut eszembe Péterfy Jenő kijelentése: Mindenki, aki magyarnak született s így akarva, nem akarva vállalja szenvedésünket, kárpótlást kap azáltal, hogy Arany Jánost eredetiben olvashatja.”
Kosztolányi Dezső

ÁTÍRÁSOK

P A P J Ó Z S E F

MOSDATOTT CIPÓ VAGY

Hetekig eltartott
mire beteltél a nyárral
és most rózsállón
és napbarnítottan
olyan vagy, mint az anyánk
sütötte cipó
mosdatás után,
amitől összefutott
a nyál a számban.
És most is összefut,
ahogy gyönyörködve nézlek.

ÖREGSÉG

Amint fölélbredek, rágyújtanak
a cirpelő kabócák
és naphosszat
húzzák a fülembe.
Éppúgy, mint ahogyan
Adonis-koromban

a kék Adrián,
az olajfák és pineák
izzó ágain megbújva
vég nélkül zizeregtek.

PAPÍRSZELETEK

NÉMETH ISTVÁN

Talán csak a tudósító vagy a szóvivő nyelve botlott meg, amikor bejelentette, hogy Bagdadban az amerikaiak tegnap *két teherautónyi* hadifoglyot engedtek szabadon. Tehát nem húszat, harmincat vagy ötvenet, hanem *két teherautónyi*.

Nem szabadna ezen megütközni, mert olykor – egyre gyakrabban – nemcsak az újságírók és a szóvivők fogalmaznak pongyolán, hanyagul, hanem a kormányfők, sőt előfordul, hogy a tudósok is. (Most a tudatosan botrányos stílusú posztmodern írókról ne beszéljünk; ők azért ilyenek, hogy ezáltal is provokáljanak, hogy még inkább kihozzák a sodrúkból azon keveseket, akik még olvasásra adják a fejüket.)

Nem szabadna tehát megütközni azon, hogy Isten teremtményeit, eleven lényeket s köztük embereket nem egyedenként tart számon a világ, hanem élettelen masszaként, amelynek a tömegét tonnákban méri. A huszadik században épp elegendő példa bizonyította ezt. A huszadik század nem az egyének, az egyedek, az individuum százada volt, hanem a tömegeké. A tömegek vívták ki a világra szóló forradalmakat, amelyeknek aztán óriási tömegek estek áldozatul. Annyian, hogy már nem lehetett számon tartani őket. Az áldozatokat vagonvételekben szállították a kényszermunka-táborokba, a haláltáborokba. Akárcsak a vágómarhát vagy a hízott sertést a vágóhidakra. Tömegek hullámozottak a városok utcáin és terein, megjelent a tömegturizmus s felütötte fejét a tömegkultúra. Bármerre fordultál, tömegeket láttál, azokba ütköztél. A tömegáru lett a tömegek szellemi és testi tápláléka. Az újságok első

oldalal, kövér betűs cikkeiben jelentették naponta a legújabb munkasikereket. A donyeci bányászok terven felül százezer tonna szenet termeltek ki a népgazdaság részére év végi munkaversenyük alatt. Kétmillió tonna terven felüli acéllal és hárommillió tonna cementtel erősödött a szovjet népek egysége és barátsága. Kínában a maroktelefon a tömegek nélkülözhetetlen tömegkommunikációs eszközévé vált. Gyártják is elképesztő mennyiségben. A mennyiség egyetlen hatalmas tömeggé olvad össze. Kivette magából a minőséget. Meghazudtolva a régi tételt, miszerint a mennyiség bizonyos ponton minőséggé alakul át. Nem alakul, mert lám az amerikaiak sem bizonyos számú iraki hadifoglyot engedtek szabadon, hanem *két teherautónyit*. Hányan lehettek? Mert ez, normális körülmények között, egyáltalán nem mindegy. Ó, ha a harminckilenc mellett a reménykedő negyedik is kiszabadulhatott volna! Ő lett volna a világ legboldogabb embere. De az amerikaiak csak egy tömeget szabadítottak ki, számolatlanul, kétkamionnyit. Feltuszkolták őket a két előállt teherautóra, s amikor megtelt velük a rakodótér, mázsára állították a rakományt, mert ha szám szerint nem is jelentettek semmit ezek a szerencsétlenek, a tömegükkel el kellett számolniuk. Be is írták a jelentésbe: ezen és ezen a napon két teherautónyi hústömeg hagyta el a foglyotábor területét. A művelt és érzékeny szóvivő már finomított a kemény, katonás megfogalmazáson, a hústömeg kifejezést elhallgatta, tartva a világsajtó megbotránkozásától és felhördülésétől, amely világsajtó egyébként csaknem teljes mértékben a tömegtájékoztató és kenyéradó gazdáik szolgálatában áll. Ők, a kenyéradók nem alkotnak világviszonylatban se nagy tömeget, de a tömegekre való hatásuk világméreteket ölt.

*

Rá kell jönnöm, a tények erejénél fogva, hogy amit egész életemben csináltam, haszontalan munka volt. Ugyanis olyasmivel foglalkoztam, amit egyszerű, falusi őseim nemigen méltányoltak. Mind bizonyosabbá válik számomra, hogy az írást, mint olyat, nemcsak a gyakorlatias gondolkodású parasztok nem méltányolták és méltányolják eléggé, a társadalom sem. Minden másra szükség mutatkozik, csak a firkászokra nem. Ki olvas ma verseket? Egyre kevesebben. Regények olvasása helyett szívesebben néznek egy tévésorozatot. Az újságokat is inkább csak átlapozzák, s máris eldobják. Az úgynevezett szellemi táplálékra nincs

szükség, legalábbis a betű, a könyv által közvetítetre. Fölöslegessé váltál, nincs rád többé szükség. Ez egyenlő a megsemmisüléssel. Ma hallottam, hogy Szerbia lakosságának mindössze egy százaléka vásárol könyvet. Sok ez, kevés vagy elegendő? Az elemző szerint lesújtó. A délvidéki magyar könyvek öt-hatszáz példányban jelennek meg, s nem biztos, hogy mindegyik el is fogy. De ha el is fogyna háromszáz példány, azt elosztva az alig háromszázezer itt élő magyar „olvasóra”, akkor minden ezredik emberünk kezébe jutna egy. Egy ötezres lélekszámú faluban öt példány! Az ötből egy a helyi könyvtárba, négy magánkézbe. Érdemes-e olyan munkát végezni, amelyik ilyen kevés embert érdekel? Ha csinálod is, kínnal-keservvel. Előbb az önvád marcangol, majd az önsajnálát kerít hatalmába. Elrontottad egész életed.

*

Magyarcsernyén tizenkét hónap alatt, kétezer-kettő novembere és kétezer-három novembere között egyetlen esküvő volt. Hogy lakodalom volt-e, erről nem ad hírt a Csernyei Újság. Feltehetőleg volt. Egyévnnyi idő alatt egyetlen lakodalom! Nem tudom, hogy vélekednek erről egy közepes nagyságú falu lakói, hogyan szoknak hozzá, hogy évente csak egy, vagy már egy lakodalmat se tarthatnak. Sóhajtoznak nagyokat, megszokják, beletörődnek? Reménykednek, hogy húsz év múlva másként lesz, hogy ismét megszaporodnak ezek a fényes események? Ha arra gondolnak, hogy tavaly tíz és fél hónap alatt tizenhárom újszülöttel gyarapodott a falu lakossága, reménykedésüknek van is valami alapja, de vajon hol lesz a falu húsz év múlva, ha az elhalálózás olyan méreteket ölt, mint jó ideje már? Hiszen ugyancsak tizenkét hónap alatt, kétezer-kettő novembere és kétezer-három novembere között harminchárman hunytak el a faluban! Ugyanazon idő alatt egy esküvő, tizenhárom keresztelő s harminchárom temetés. A falu fennmaradásának a szempontjából ez bizony aggasztó körülmény. S ez aligha csak kizárólag Magyarcsernyére jellemző, hanem ugyanúgy Magyarittabéra, Magyarkanizsára, de Szerbcsernyére és Ruszki Krsztúrra is. Ám ez a magyarcsernyeieket aligha vigasztalja.

Persze, mondják a rámenős politikusok, nem siránkozni kell, hanem cselekedni. Mit lehet ott tenni, ott, ahol az elhervadt életek helyén alig virágozik ki új élet? Ahol szinte minden héten megszólal a lélekarhang, de havonta csupán egy keresztelő van. Ahol nemcsak a Nagy Kaszás

tizedel, de a maradék fiatalság sem találja a helyét, a jobb életlehetőséget.

Akkor is, és mindenek ellenére maradni kell! – hangoztatják a pártvezérek. A hatvanas, hetvenes években nemigen marasztaltak bennünket. Mehetett, ki merre látott. Bizonyára Magyarcsernyéről is, Szerbcsernyéről is sokan elvándoroltak. Munkát vállalni oda, ahol a munkát jobban megbecsülték, mint idehaza. Miközben az itthonmaradottakban, miként az elvándoroltakban nőttön-nőtt az a valami, ami az emberekben nem az életkedvet, hanem a szorongást, a bizonytalanságot növelte.

Valami olyasmit, mint amelyet a léleklarang hangja kelt bennünk.

*

Egyre többet foglalkoztatnak a kóbor kutyák. Nem csoda, tele van velük a város, sétáim során minduntalan találkozom velük. Volt egy, akire nagyon megharagudtam, sőt meg is dobáltam, mert sohasem állt be a szája, különösen éjszakai nyugodalmamat zavarta állandó csaholásával. Általában nem haragszom rájuk, s még ezt a folytonosan csaholást se juttatnám sintérekézzre. A barátságosabbakkal beszélgetni szoktam, megkérdezem tőlük, hogy érzik magukat s hol vannak a híres gazdik, akik elhagyták őket. Mert a gazdik hagyták el egykori kedvenceiket, nem fordítva. A kutya hűséges teremtmény, a végsőkig ragaszkodik ahhoz, aki néki ételt, italt ad. Meg a világból egy kicsiny területet, amelyet szívvel-lélekkel őriz nem is annyira magának, mint inkább a gazdájának.

Tudom, a sok kóbor kutya gondot okoz az embereknek, tartanak, félnek tőlük a járókelők, sokan okkal, hiszen az újságok szorgalmasan beszámolnak arról, ha egy gazdátlan és garázda eb megtámad egy gyanútlan felnőttet vagy gyereket; olyan esetekről is tudunk, amikor megvadult kutyák halálra martak embereket, védtelen öregasszonyokat. A kutyaellenes hangulatot nemcsak az ilyen szélsőséges esetek szítják, de az is, hogy már alig tudsz lépni a szerteszét hagyott kutyaürüléktől.

Ilyenkor jut eszembe, hogy nem a kutyák és ezen belül a kóbor kutyák azok, akik mindent beszennyeznek maguk körül, beleértve a közeletet is, hanem az emberek. És mégse dühödünk meg önmagunkra. Viszont az, amit a kutyák, különösen a kóbor kutyák művelnek! . . . Pedig gyakran nem is ők a kutyák, ha mi vagyunk azok, akik nem álljuk magunkat embernek nevezni. Persze, nagy E-vel!

Egy szép fekete kutyus alszik vagy szundikál egy előkelő bankház bejáratának a lábtörlőjén. Nem zavarja senki, vasárnap még a bankok se dolgoznak. A kutyus szőre még ápolat, fényes, tehát nemrég kerülhetett az utcára, társat, falkát se talált még magának, így mindenét és mindenkiét elveszítve nagyon árva lehet. Megállok előtte, megszólítom. Rám nyitja a szemét, de azonnal le is hunyja. Úgy látszik, elegendő volt számára az, amit maga előtt látott. Gyászanak, elmondhatatlan fájdalomnak az okozóját. Az embert. Az árulót.

Álltam előtte még egy darabig, de hiába szólígtattam, többé a szemét se nyitotta rám. Igaza volt. A helyében én is így cselekedtem volna.

*

Egy cinkepár ugrándozott az ablak előtti fán, néha megjelentek az erkélyünkön, nyugtalan, villogó röpködésükkel híva fel magukra a figyelmet. A hidegebb idő közeledtével, gondoltam, ideszoktatom őket. Darabka szalonnát kötöttem föl nekik. Vártam, vajon észreveszik-e, rájárnak-e? Várhattam. Mondom egy cinkés ismerősömnek, hogy mi van. Ne szalonnával kínáljam őket, világosított fel, disznóhájat akasszak ki nekik. Azám! Még mit nem! Elégedjenek meg a szalonnával. Jó avas. S hozzá még tanyai!

Persze a cinkék nem értelmes kisgyerekek, akiket meg lehetne győzni arról, hogy ha nincs háj, elégedjenek meg a szalonnával. Közben megtudtam, hogy egy másik ismerősöm szintén szalonnával kínálja a cinkéit, sikerrel. Meglehet, hogy azok más nevelésű cinkék, mint az enyéim, akik jó ideje már a tájamra se néznek. Bizonyára valahol másutt hájra akadtak.

Háj, háj, mélézok el magamban a madaraimat várva, s egyszeriben a hájaskifli ízét érzem a számban, azét a régiét, amelyet odahaza sütöttek, a belsejében barack- vagy szilvalekvárral, a tetejét meghintve porcukorral. Azét a leveles, réteges hájaskifliét, amire a porcukorréteg másnapra ráolvadt és megkötött rajta, azét a másnapos, kihűlt, főséges ízeiben összeérett hájaskifliét, aminek a lényegét éppúgy nem lehet elfelejteni, mint a régi telek tiszta ködillatát s mindazokat az ízeket és illatokat, amelyek réges-rég belénkivódtak, hogy mércéik legyenek minden elkövetkező ízeknek és illatoknak s honvágyként hordozzuk magunkban életünk végéig. Hiába próbálnak kiábrándítani bennünket a mindig józan és racionális elmék, mondván, hogy ha ma harapnál bele a régi

hájaskiflibe, vagy ma szippantanád be azoknak a régi teleknek az illatát, egy világ dőlne össze benned, mert bizony nem is volt az olyan fönséges, amilyenek gyarló emlékezted megőrizte. Talán jó is, hogy így van elrendezve a világ és az életünk sora, ahogy van: nem haraphatunk többé abba a régi hájaskiflibe, viszont cserében és vigasztalásul a nyelvünk hegye és az orrunk mindvégig őrzi és megőrzi azokat a feledhetetlen régi, gyerekkori ízeket és illatokat.

De hol csavarognak a cinkéim? Ők azért még visszatérhetnek.

*

Ha valaha írok még egy novellát, ugyan kötve hiszem, az egy öregemberről fog szólni. Egy teljesen magára maradt öregemberről, egy megözvegyült, megtört, sok testi-lelki nyavalyától meggyötört, életunt öregemberről, akinek élnek ugyan a fiai, lányai, vagy számtalan unokája s már néhány dédunokája is, de különösen a gyerekeinek van már nagyon láb alatt, ezt mindennap tapasztalja is, a kiskorukban oly kedves unokái se igen vesznek róla tudomást, a dédunokái, ha ritkán látják, elhúzódnak tőle, és így tovább. A novellában az öregember testi-lelki állapotát kísérelném meg úgy ábrázolni, ahogyan a szomszédai látják őt, aki, minthogy már egy keresztülszalmát sem képes arrébb tenni, hát egész nap kint ül a ház előtt, úgy, mintha várna valakit vagy valamit, az előtte elhaladótól egy barátságos szót, csak annyit, hogy megszólítsa valaki, hogy üdvözljék a járókelők, de még ennyi megtiszteltetésben sem részesül, mert „az öregeket már észre se veszik a fiatalok még akkor sem, ha fölbuknak bennük”, a mai fiatalok nem tudnak köszönni az idősebbeknek, csak egymás felé sziszegnek valami sziákat ha találkoznak, amiről az öregember sejti ugyan, hogy valami üdvözlésféle, de ő a száján ugyan ki nem tudná ejteni. Ül tehát a dédelgetett, de már soha meg nem íródó történet öregembere kinn az utcán a ház előtt vagy benn az udvar végében azon a szintén kiszolgált fejősszéken, amit még minden egykori vagyonkájából a magáénak tudhat, amit még nem íratott egyetlen gyerekére sem, ül, immár beletörődve abba, hogy hiába gürcölt, kapart egész életében, hiába gondoskodott utódokról, végül is teljesen egyedül maradt, mindenéből kisémmizve s még arra se méltatva, hogy néha megkérdezzék tőle: hogy van, édesapám, hogy vagy, nagytata? Egész nap csak ül, mert már a mozgás is nehezére esik, ül, lélegzik, dobog a szíve, nézi a semmit, hallgatja a csendet, átérezve azt, amit meg

se tud fogalmazni magának: hogy teljesen fölöslegessé vált ezen a földön. Hogy nincs rá többé szükség. Kivéve a fejösszéket, amin ül. Az még mind a mai napig utánaszól, ha fölemelkedve róla, elfelejt érte visszanyúlni: hé, öreg barátom, itt ne hagyj!

Ha a Jóisten adna elegendő erőt és megfelelő tehetséget is hozzá, hogy ezt a novellámat megírjam, nem sajnálnám azt a rengeteg időt, amit eddig a firkálmányaimra pazaroltam. Meg hát némi becsvágy is lobog az emberben, hogy megírjon valami pusztíthatatlant. A magára hagyott örök öregembert „az ő magába vonult szótlanságával”, reá borult csendjével.

*

Épp akkor emelem fel a fejemet az újságból, amikor a tévé sorozat a zárójelenethez ér. A két főhős, a frissen egybekelt fiatal pár az oltár előtt megcsókolja egymást. Az esküvők emelkedett pillanata. Volt. Volt, mert amit a két szereplővel a rendező csinál, egyáltalán nem nevezhető emelkedett pillanatnak. Nem oltár elé való. Inkább nászgyiba való, pázrás előtti egymásbafalás. Mert csak azt látni, ahogy az ifjú pár vad szenvedélyességgel és telhetetlen mohósággal egymást falja, megfedkezve mindenről, a helyről, az alkalomról, a kötelező illemről. Mintha nem is az Isten házában lennének, hanem valahol kinn az utcán, ahol váratlanul, mindkettőjük nagy örömeire egymás karjába futottak. Én már az utcán se igen ájloom, ha ilyen jeleneteknek vagyok akaratlan, kényszerű szemtanúja. Amikor a fiatalok nem elégszenek meg egy kedves, futó csókkal, hanem lecövekelnek az utca közepén s hosszú percekig, ahogy mondani szokás, cserélgetik egymás szájából a rágógumit. Az utca, úgy gondolom, nem az intim érzelmek kinyilvánításának a színtere, hanem az úgynevezett tömegérzelmeké és indulatoké. Ha az emberek lelkesedésből, mert győzött a csapatuk, összeölelkeznek az utcán, magától értetődő, de nem tartozik másokra, ha én fülig szerelmes vagyok, olyannyira, hogy ha találkozunk, ott rögtön, a járókelők szeme láttára fölfaljuk egymást, így mutatva meg a világnak, mennyire egymásba vagyunk bolondulva. Tudom, botrányosan ókonzervatív felfogás ez. Attól tartok azonban, hogy a túlzott szabadosság épp a szabadság határait szűkíti. Egyféle ízlésterror.

MAKACS FAGGATÓZÁSOD SORA

GOBBY FEHÉR GYULA

Mintha a konyha előtti pumpa nyikorgását hallanám néha. Hajnalban arra ébredek, hogy ütemesen pumpál valaki az ablak előtt, már futnék is megnézni, ki ébredt előttem, s csak a lábam önkéntelen mozdulatára döbbenek rá, hogy már régen nincsen semmiféle pumpa a házunk előtt, már nincs meg az az ablak, amely alatt a konyhában aludtam, s ha kitekintettem az udvarra, a szemem előtt ragyogtak föl a hajnal első sugarai. Minden évszagnak megvolt a maga öröme. Szerettem azt is, ha a nedves tavaszi fákat pillantottam meg a rózsaszínű fényben, s nekem tetszett az is, ha a fák karján csüngő fehér hócsomókat világította meg a nap. Ha nem volt nagyon hideg, megnyekeregtettem a pumpát, és úgy mosdottam, hogy a nyakamba ömlött a vízszugár. Anyám gyakran szidott is érte, minek pocskolom tele a járdát vízzel, talán attól félt, hogy megfázom, talán a testvéreim álmát sajnálta, hadd aludjanak még egy kicsit. Azt a pumpát nagyra becsültük. Akkor még egészséges volt az általa nyert víz, s abból volt bőven, hiszen mindössze kétszáz méterre tőlünk hullámzott a Kis-Duna. A kút csöve mindössze hét-nyolc méterre fúródott a föld felszíne alá, és senkinek se jutott eszébe, hogy ellenőriztesse a víz minőségét, hiszen hasonló kutakból ivott az egész Telep. Ma már csak a fülemben él a hangja a kútnak. Néha arra ébredek, hogy itt nyikorog az ablakom alatt, s olyankor úgy érzem, képes vagyok kipattanni az ágyból, s körbefutni az utcát, hogy lássam a hajnal első rózsaszínű sugarait kedvenc fáimon.

Mintha indiai őserdőbe vetettük volna be magunkat, úgy hatoltunk be a Duna melletti erdőbe. Úgy éreztük magunkat, mintha Maugli nyomát követtük volna. Hittünk benne, hogy találkozhatunk Baluval, a bölcs medvével, még akkor is, ha nem lesz olyan nyugodt és olyan megértő, mint dzsungelbeli társa. Hittünk benne, hogy a szürke nyulakon és vörös lángként távolban villanó rókákon kívül farkasok is tanýáznak errefelé, és minél jobban dobogott a szívünk minden ismeretlen zajra, még a váratlanul felröppenő rigók csapkodására vagy a fejünk felett hirtelen kopácsolni kezdő búbosbanka dobolására is, egymást hangos szóval biztatva egyre beljebb merészkedtünk a zöld rengetegbe. Bátorságunk bizonyítéka volt a teli zseb makk, amit a tölgyfákról szedtünk. Zölden is leszedtük a kupacokat, nekünk az is zsákmánynak számított, otthon aztán osztályoztuk, meg is számoltuk a szerzeményt, külön raktuk az érett termést az éretlentől. Klikkerezés közben makkban lehetett fizetni, s aki adós maradt, az újabb kirándulást szervezett az erdőbe, hogy ismét megrakhassa a zsebét. Akkor még élt a folyó mentén a tölgyes, hosszú kilométereken át húzódott Futak felé, aztán még tovább végig a parton, s a hatalmas fák alatt gazdag élet alakult ki, amiből mi keveset láttunk, csak éreztük azt a nyüzsgést, zсібongást, erőt, ami az erdő alján lüktetett.

Mintha az élete függne tőle, úgy tisztogatta édesapám a kis piros Tomos motorbiciklit, ahányszor csak volt rá ideje. Lemosta a csővel, megmosta habbal, megkente olajjal, aztán egy apró benzines rongyot vett a kezébe, azzal törölgette. Nagyon vigyázott rá, pedig az apró motor csak helyettesítette élete álmát, az autót. Megelégedett volna olyan autónak csúfolt háromkerekűvel is, amelyet a csehek gyártottak, s amire gondolva én mindig imádkozni kezdtem, nehogy a házba bekerüljön, mert tudtam, hogy az egész utca rajtunk röhögne, ha apám azon a sklapancián robogna végig az ablakok előtt. Nem is érte meg, szegény, hogy megvegye a háromkerekűt, de élete végéig ott maradt neki a motor, amit naponta szeretgethetett. Vigyázott rá nagyon, úgy nézett rá, mint az egyszer megszerzendő autó zálogára, úgy is kezelte, azért is állította naponta az udvar közepére, azért is simogatta, pátyolta olyan sokat. Leesni is csak kétszer esett le róla, mindkétszer részegen, amikor elvesztette az egyensúlyát. Először a kormány bal oldalán a gumihengert kellett kicserélni, másodsor az elülső kerék néhány küllőjét. Nagyobb

és titokzatos szemek, olyannyira átizzottak a ködfüggönyön, hogy a szeppentebb természetűeket óvatosságra figyelmeztették.

– Egyszer még meglátja, hogy öngyújtogatóvá lesz a mi emberünk, az bizonyos! Mániája a tűz, annak füstje valamely vámpíri homály lobogásából elővarázlott füstalakzatok felsorakoztatása, amit már színházi rendezései alkalmával is előszeretettel használt – mondta Maruska, és biztos léptekkel találta meg az utat a Remete odújáig.

A ny. zászlós a nőt óvatosan, bizonyos távolságról követte, de amikor a mondott ember amerikai kopója, amely az izzó tuskók takarásában szunyókált, a jövevényekre a fejét se emelintette, már a férfi is bátrabban követte a magabiztos előfutárt.

A Remete tőle megszokott közömbösséggel fogadta látogatóit a hordópléh tetőzetű kifutón, majd minden idegeskedés nélkül vezette őket a limlomos előke mögötti földlakásba, ahol meglehetősen barátságos volt a hangulat, csupán a mennyezetről alácsüngő kéz- és lábszár-csontok látványa hagyott némi viszolygást az érkezőkben. A Remete helyel kínálta Maruskát és a ny. zászlóst, s mint aki valamely tegnap félbeszakadt beszélgetést folytatna a nővel, könnyed és csevegő hangon arról kezdett beszélni, hogy a gyorsan pergő idő csodálatos valami, olyannyira illékony és mulandó, akár az emlékezet.

– Közben hét kerek éve már, hogy megugrottam a halál elől! – zárta hirtelen rögtönzött eszmefuttatását a Remete, miközben héjában sült krumplit rakott vendégei elé egy gyöngyvirágos tálcán az asztalra, és melléje kortyolnivalónak paradicsombefőttet öntött kristálypoharakba.

A hirtelen beállt csendet a ny. zászlós törte meg nagy sokára, mert kezdett bizony kínossá válni a fene nagy hallgatás a nő részéről. Arról kezdett beszélni, ami megbízatása volt, mármint hogy Macskovics asszonyság keményen meghagyta öccse előállítását a lakótelepre.

– Mi ott emeleti tőszomszédok vagyunk, tetszik tudni, és megbízott vele, hogy önt ha szükséges, akár karhatalmilag toloncoljam elibe, mert arról a bizonyos kutyabőrről meg miegyébről gondol önnel diskurálni – hallotta a ny. zászlós kissé bizonytalanná vált, de tartalmában egyáltalán nem rá jellemző kifejezésekkel tűzdelt monológját, ami még feszélyezettebbé tette amúgy is megbillent lelkiállapotát.

– Ön ki lenne, kedves uram? – kérdezte a Remete.

kamrába gurította a biciklit, s még útközben is lecsipentett róla valamiféle, csak általa látott maszatot.

Mintha dunnába süppedtem volna, olyan érzésem támadt, mikor életében először vett a térdére Cili néni. A hatalmas és kövér asszony húsa befogadott, dundi karjai körbefolytak rajtam, és húsos szája a fülembé susogott. Cili néninek nem született gyermeke, erről édesanyám többször is tárgyalt velem, de olyan ügyekről meséltek, amelyeket föl sem fogtam, meg sem jegyeztem. Nekem önző módon titokban tetszett, hogy Cili néni engem kényeztet, s akkor örül legjobban, ha vele énekelek. Imádott énekelni. Többször hallottam dicsekedni, olyan szép hangja volt fiatal korában, hogy operaénekesnek akarta taníttatni a tanító bácsi, de édesapjáiék nem engedték el otthonról, mert az erkölceit féltették. Két dal juttatja eszembe ma is Cili nénit. Először mindig azt énekelte el, hogy *Oh, du lieber Augustin, Augustin . . .* A másik kedvenc dala az volt, hogy *Eresz alatt fészkel a fecske . . .* Tőle tanultam, s ha magam elé dúdolom őket, ma is érzem, hogy süppedek lefelé, és a nyakam köré fonódik két dundi kéz, amelyekből az Albus szappan rózsairillata árad, s amelyek akkor is hűvösek, ha kinn a nyár heve perzsel.

Mintha szalmabábu lennék, úgy rángatott a két nagynéném, mikor ruhát varrtak nekem. Balról Julis néni beszélt hozzám, de szavait nem értettem, mert a fogai közzé csipentett négy-öt gombostűt, azokon keresztül mondta a magáét, jobbról meg Etus néni hadakérozott nyugtalansággal, miközben a szemüvege minduntalan lecsúszott az orra hegyére. Maradj már. Mondta, és én akarattal úgy vettem, mintha a szemüvegének beszélne, valamiért belém bújta a kisördög, pont akkor, pont abban a percben jött rám, hogy kirohanjak az utcára, végignyargaljak a könyéknyi magasságú forró porban, s elkiálttam magam a sarkon: Jani! Jani! Gyere elő! A nagynénik ide-oda mozgatták a kezem, Julis néni a hónom alá dugta a centimétert, érthetetlenül dűnnyögött a túskeként előremeredő gombostűk mögött, Etus néni meg egy rántással letépte rólam a felfércelt kabátujjat, közben szidalmazta a szemüveget. Ne csúszkálj már. Mondta. Sose fejezem be a munkát, ha ennyit moco-rogsz. Közben én rohanni szerettem volna, és el is rohanok, ha az ajtóban időnként meg nem jelenik anyám kíváncsi arca. Édesanyám nem mert benézni, egyrészt, mert úgy akart tenni, mint akit nem túlságosan érdekel a dolog, hiszen a nagynénik nem pénzért dolgoztak a ruhámon,

hanem ajándékba varrtak, másrészt, mert attól félt, hogy még nagyobb zűrzavart okoz, ha beleszól az ingyen készülő alkotásba, vagy engem abriktol a nénik szeme láttára. A két néni minden vasárnap nálunk ebédelt, s olyankor tudtam meg apránként a történetüket. Olyanok voltak, mint az élő lexikonok, nemcsak saját megőzvegyülésük esetét, hanem a család messze élő tagjainak sorsát is fejből tudták, egymás szavába vágva mesélték, s minden alkalommal ugyanazokat a kifejezéseket, ugyanazokat a fordulatokat használták. Szerintük Albert bátya nagyfejű volt, Bálint bátya lapátkezű, Julis nénije férje szájából egész nap lógott a cigaretta, s az is vitte el a sírba, és Etus nénije férje sohase hal meg, ha időben kezdi fogyasztani a bivalytejet. Mikor nem rángattak se erre, se arra, hanem az asztalnál ültek, szívesen hallgattam őket napestig, s az egész utca csodálkozott, mikor egyszer kiböktem, hogy nekem tizenhat nagybátyám és nyolc nagynéném van. Senki sem hitte el, pedig később utánaszámoltam, s bizony igaz volt. Kár, hogy nem tudtam megismerni mindegyiket.

Mintha magam hegedülnék, úgy élvezem a mesterek muzsikáját. Első lemezem Mendelssohn hegedűversenye volt, harminckilenc éve hallgatom azt a zenét, mégse tudom megunni. Édesapám nagyon szerette volna, ha zeneiskolába járok. Vett nekem egy háromnegyedes gyermekhegedűt, büszkén hozta haza, azt hitte, elindított a zene felé vezető úton, most már csak idő kérdése, mikor válik belőlem igazi művész. Annak rendje és módja szerint beíratott Mák tanár úr osztályába, s a kemény tokkal a kezemben el is indultam én hetente négyszer az iskolába. El is indultam két hónapig, de csak első két nap mentem oda be. Az első órán a hosszú kezű tanár beállított a sorba, heten voltunk, mint a gonoszok, felhangolta a hangszeremet, aztán ráállította az ujjamat az egyik húrra. Ez a kis gé! Mondta. Hangja szigorú volt, pedig nem mertem volna kétségbe vonni, hogy éppen az a kis gé. Hallgattam, és visszafojtottam a lélegzetemet, mert amíg beállította a kezemet, olyan erős konyakszag ömlött az orromba, hogy felfordult tőle a gyomrom. Most egy-két hétig. Mondta Mák tanár úr szigorúan. Ezt a kis gét fogod gyakorolni. Amíg tökéletesen. Mondta az arcomba. Nem játszod. Érted? Bólintottam, mert lélegezni nem mertem, s elkezdtem nyűni a kis gét, vagyis a vonót. A tanár úr több figyelmet nem pazarolt rám, többet nem is érdekelt, mert úgy hallottam, hogy a hegedűm csúnyán nyávog,

visít, néha torzan fütyül a kezemben. Eleinte meg is rettentem saját magamtól, de amikor lopva körbepislantottam, azt láttam, mindenki el van foglalva saját kis géjével, velem nem törődtek, hát negyvenöt percig én is húztam le-föl a vonót, ahogy a többiek. A tanár úr kikísért bennünket, érkezett a másik csoport, s ez megisméltődött másnap is. Beállította a kezem, orromba lehelte a konyakos levegőt. Tartsd magasabbra a. Mondta a tanár úr határozottan. Hegedűt. Ne engedd lekökadni a. Mondta hátrafordulva a szomszédom hangszerétől. Kezed. Megint furcsán nyarvogott a kezemben a vonó, állandóan szégyelltem magam, s mikor belegendoltam, hogy ez a folyamat még hónapokig fog tartani, elrejtettem a hegedűt egy bozótban, inkább zavarócskáztam egy órát a gyerekekkel. Két hónap telt el, mire Mák tanár úr megkérdezte az utcán apámat, hogy beteg vagyok-e még. Otthon kitört a ribillió, édesapám elővette a nadrágszíjat, de anyám megvédett, s a hegedűm fölkerült a szekrény tetejére. Elő nem vettük soha, nem emlegettük, nem beszéltünk többet róla. Talán anyám megtörölte néha, mert mikor anyám meghalt, a tokja tiszta volt. Nem lesz belőle hegedűművész. Mondta anyám a nadrágszíj ítélete előtt, s igaza lett. Azóta se tudom, hol keressem a kis gét, de nagy élvezetem hallgatom David Ojsztrahot a régi lemezen ma is. Nem tudom, David hány hónapig gyakorolta a kis gét, de nem irigylem érte.

Mintha kötelekkel tartaná, úgy érzem magam álmomban. Pókhálók szövényébe keveredem, az ember azt hiszi, egy karcsapással ki lehet törni belőlük, de ez nem igaz, a hálók kemények, nehezen téphetők, s a számuk végtelen. Hiába haladok át rajtuk, mindig újabbak kerülnek elé, rácsavarodnak az ujjaimra, rátekerednek a karomra, már olyan, mintha pókhálóba bugyolálták volna, az arcomra tapadnak, egyre nehezebben szabadulok tőlük, a szememre ragadnak, haladni, továbblépni sem lehet, amíg legalább részlegesen meg nem tisztítom a fejemet, csak annyira, hogy kilássak a pici résen, ami a szemhéjam előtt keletkezik. Régi, poros, pók nélkül hagyott pókhálók váltakoznak frissen szövött, napfénytől ragyogó hálók. Könnyen szétomló, gyöngye és ragadós hálók váltakoznak kemény szálú, a hegedű húrjához hasonlatos, éles és pattanó, zengő hangot hallató hálók. Beleizzadok a küzdelembe, de mikor felébredek, sohasem tudom, hogy hol voltam, hova igyekeztem, merre tartottam. Azzal nyugtatom magam, az a fontos, hogy

nem álltam meg, nem adtam meg magam az elém kerülő és körém tekeredő hálóknek. Valójában nem tudom, nem én magam vagyok-e a pók.

Míntha nem is a Duna mellett kamaszodtam volna, sohasem szerettem a horgászást. Mindig is furcsálltam, hogy jó eszű emberek órák hosszat ülnek a parton, s meredten figyelik a botok végét, anélkül, hogy bármi másra gondolnának, rádiót hallgatnának, könyvet olvasnának, pasziánszoznának. Nem értettem, ma sem értem a szenvedélyes horgászok világát. Ennek ellenére sokszor horgásztam. Gyakorlati oka volt mindig. Egyszerű ágra kötöttem a zsinórt, kezembe se vettem bambuszrudat vagy műanyag botot, kiszaladtam a Kis-Dunára, és fél óra alatt fogtam magamnak vacsorára valót. Ma is jobban szeretem az apró halat, mint a többit. A Kis-Dunában sűrögtek-forogtak a kárászok, compók, veresszárnyúak, keszegek és balinok. Aprók voltak, de ízletesek. Ha az ember bevágta a horgot a vízbe, két szusszanás után már rángatta is valamelyik a zsinórt. Ha nem ment a dolog, nem is volt érdemes kiülni a partra. Otthon gyorsan megtisztítottam őket, s anyám serpenyőjében pár perc alatt megsültek. A valódi horgászok némi utálattal nézték a zsákmányomat, ők a kicsi halakat legfeljebb csalinak fogadták el. Nem is ettek olyan jót soha, mint én. Anyám tudta, hogy megfelelő barnára kell sütnie az adagot, ne sokat törődjek a szálkákkal. Ropogott a fogam alatt a hal, s elégedetten nyugtáztam, hogy maradt még valamennyi időm olvasni. Szerettem a parton üldögdélni, de nem azért, hogy a botokat figyeljem, a víz illatát kedveltem, a csöndet, amit csak néha zavart meg egy-egy csónakban ülő horgász mocorgása. Olvastam a Duna-parton, s a folyó összekötött távoli országokkal, távoli emberekkel.

Míntha minden emberi keserűség, évszázados bánat sűrűsödött volna anyám énekébe, mikor mosott. Nem szerettem ezeket a napokat, legszívesebben kitaláltam valami ürügyet, hogy megszökhessek otthonról. Pedig elkelt a segítségem, mert apró termetű édesanyám nehezen küzdött meg a teli teknővel, s ha egyedül maradt, mindig apránként hordta bele a vizet, arra se volt ereje, hogy egyszerre öntse ki, fazékkal meregette ki a cserélni valót. Amint odaállt a mosni való ruha elé, hozzáfogott egyhangú, szívembe markoló énekéhez. Később megtanultam, hogy ez a *parlando*, a szöveg ritmusát követő panaszének, megtanultam azt is, hogy anyám tulajdonképpen az őshazából hozott dallamkincset használja, de hiába ismertem meg az iskolában, otthon nehéz volt

elviselni, nehéz volt végighallgatni anyám énekét. Nem kérdeztem meg soha, miért éppen mosáskor fog bele jajongásába. Gyakran énekelt akkor is, mikor főzött, de akkor a megszokott népdalok, ritkán magyar nóták hallatszóttak a konyhából. Mintha nemcsak a ruha, anyám lelki élete is átment volna egyfajta tisztálkodáson, mikor kimosott. Ha nem lógok el, hanem figyelek, rengeteg dolgot megtudtam volna róla. Az ereszkedő formájú dalok, az ősi ötfokú hangkészlet, az ismétlődő dallam mind arra szolgált, hogy anyám elpanaszolja bajait, kibeszélje gondjait. Soha nem énekelt ugyanazt a szöveget. Ismétlődtek benne szavak, hiszen szinte minden strófát úgy kezdett, hogy *Jaj, Istenem . . .*, de amit előadott, az mindig a legutóbbi események összefoglalása volt. Úgy éreztem, mintha hallgatóznék, mikor a szavaira is figyeltem. Mosás közben öntötte ki minden fájdalmát ebben a hosszas éneklésben. Szégyelltem magam, ha kihallgattam, s szégyelltem, hogy esetleg a szomszédok megismerik családi titkainkat. Gyorsan rájöttem, hogy senki sem képes odafigyelni erre a monoton, egy hangot hosszan ismételtető recitáló dallamtípusra. A szomszédok egyszerűen tudomásul vették, hogy anyám mos, rá se hederítettek, miket énekel. Ma már sajnálom, hogy nem volt bátorságom lejegyezni néhány panaszát, néhány történetét, néhány szövegét. Azért kerülöm a falusi temetéseket, mert ott még néha fölhangzik az a régi siratóének, amit olyan sokszor hallgattam otthon. Egyre kevésbé kell ettől tartani. Ha meghallom, mindig könnyes lesz a szemem, az ismerősök elcsodálkozhatnak, milyen közeli viszonyban voltam szegény megboldogulttal. Mikor amerikai filmekben azt látom, hogy minden magára valamit is adó polgárnak hetente pszichológushoz kell járnia, mindig az jut eszembe, inkább énekelnék ki bánatukat, mint édesanyám. Egyikünknek sem ártana, ha időnként őszintén kibeszélnék bűnkat, bánatunkat, mindjárt könnyebb lenne a szívünk. Be kell vallanom, én sem élek ezzel a lehetőséggel. Addig tartom vissza a sírást, míg egyszer bele nem török.

Mintha igazi háborút folytatnánk, olyan hevesen vívtuk a foci-meccseket a két gát között. Ha más nem akadt, akkor rongylabdával, később gumival, aztán egyre inkább már igazi focilabdával, mert egyre többen szereztek maguknak bőrből készült, hamisítatlan sporteszközt. Hogy valaki valódi természetét megismerd, csapatba kell állítani. Meséket mondani többé-kevésbé mindenki tud, s aki jóbeszédű, hadarós,

az könnyen megszedíti a társaságot. Amikor azonban meccs közben mond valamit, azt nemigen agyalja ki előre. Éveken át fociztunk együtt, igaz barátságok születtek azon a százötven méter széles, mintegy kétszáz méter hosszú füvesen, amelynek két végén leállítottuk a két-két téglát kapunak. A küzdelem fordulatai lehetővé tették, hogy mindegyikünk megnyilatkozzon akkor is, ha veszített, akkor is, ha győzött, s a vitatott helyzetekben bizonyosságot tettünk igazságérzetünkről meg önzésünk határaitól. Pár hét után pontosan tudtuk, ki fog utánaszaladni az ellenfélnek, ha az elvette tőle a labdát, s ki adja fel a harcot, előre tudtuk, ki vitatja majd, hogy a két téglá között haladt el a labda, már mosolyogtunk a bajszunk alatt, ha olyan ellenféllel kerültünk szembe, akit alaposan megforgathattunk, mert a végén mindig saját lába akadályozta a cselezésben. Lajcsi minden alkalommal először balra indult a labdával. Egyszerűen másként nem tudott cselekedni. Ha akarattal jobbra indult, akkor vagy elesett, vagy olyan erősen indított, hogy a labda messzire gurult tőle. Peti nem volt képes hátrálni, ha egyenesen nekivezette a focit, biztos félrelépett, mert képtelen volt hátrább szökkenni, és úgy fogadni a támadó felet. Karezs kegyetlenül lerúgott mindenkit, akit utolért. Ismertük egymást és megtanultuk úgy elfogadni a többieket, amilyenek voltak. A focisaták sok mindenre megtaníják az embert, csak oda kell figyelni.

Mintha nagy kegyet gyakorolna, Etus nénje tanított rajzolni. Maga elé tette a papirost, meghegyezte a ceruzát. Aztán belátta, hogy ezzel a módszerrel én csak megfigyelő lehetek. Akkor elébem tette a papirost, kezembe nyomta a ceruzát. De ez a megoldás se tetszett neki. Mellém ült, a széket egészen az enyém mellé helyezte, de akkor nem fért a jobb kezemhez, amelyet irányítani akart. Mögém rakta a széket, átnyúlt a vállam fölött, megragadta a csuklóm. Akkor meg én fesselegtem, mert nyomta a vállamat. Fogta magát, visszaült az asztal másik oldalára, új papirost helyezett maga elé, új ceruzát hegyezett magának. Te is rajzolj. Mondta. Én is rajzolok. Aztán majd összehasonlítjuk. Sohasem tanultam meg szépen rajzolni, ahogy szépen írni se tudtam. Apám gyönyörű betűket kanyarított, ha nekifogott. Őket a népiskolában erre oktatták. Aki nem rajzolta elég szépre, kerekre, formásra a betűket, annak Kasza tanító nádpálcával verte a tenyerét. Én apró bolhákat kapartam sorba, nem figyelt rájuk senki. Apám nem nézett a füzeteimbe, viszont ha

meglátta az írást, sóhajtott, gyorsan odébbállt, mert különben Kasza tanító módszerét kellett volna alkalmaznia. Etus nénye is így járt a rajzzal. Kövér kacsákat festett nekem meg olyan cirmos cicát, amilyen csak a német gobelineken látható. Én azon mód elvont kriksszkraksszal választam, amitől megrémült, és békén hagyott. Halála előtt megajándékozott két festményével. Az egyikben kicsi pásztorlány terelgeti a réten a kövér libákat, a másikon az említett cirmos ül egy gombolyagon. A szekrényben őrzöm őket, nehogy a látványuk elvegye a kedvem mindenfajta művésztől.

Míntha pecázni menne, úgy jött el hetente többször is Schneider úr a szomszédos Marcsához. Fekete szatyrában olyankor már ott volt a hal, amelyet a halászoktól vett a Duna-parton, s amellyel otthon dicsekedett. Nem tudom, milyen horgász volt valójában, mert én csak a Marcsa udvarában láttam, s egyszer az ágyában is, mikor arra vetemedtem, hogy belessek az ablakon. Semmi különös sem sikerült megpillantanom. Igaz, hogy az ágyon heverészték, de éppen beszélgettek. Schneider úr arról szónokolt, ha ő egyszer nyugdíjba vonul, akkor minden áldott nap pecázik. Marcsa azt mondta, akkor jól készítse fel a botját. Úgy nevettek, hogy rengett alattuk az ágy. Én meg eliszkoltam, mert nem akartam, hogy észrevegyék, amint szemtelenül kukucskálok. A szüleimtől hallottam meg, hogy Schneider úr csak egyike volt Marcsa szeretőinek. Még kettőt ismertem személyesen. Az egyik az a szlovák kőműves volt, aki segített az asszonnak tetőt javítani, a másik meg az a boszniai sofőr volt, aki mindig narancsot vagy banánt hozott a táskájában. Sokat törtem a fejem, mi szépet találnak Marcsában, hiszen olyan pufók és hatalmas testű asszony volt, hogy megrettentem tőle, mikor először jelent meg a konyhaajtóban. Nem jöttem rá az okokra. Meg kellett szoknom, hogy vannak dolgok a földön, amelyekre nincs magyarázat.

Míntha angol lord lenne, úgy jelent meg az iskolában Tomanek. Amíg fel nem öltötte a lila kockás kabátot, nem is tudtuk, hogy evangélikus vallású. Tulajdonképpen nem is ő, hanem a szülei voltak vallásosak. Karácsonyra ajándékcsomagot kaptak német hitsorstársaiktól. Tomanek új viselete általános feltűnést keltett. A leggazdagabbaknak sem volt olyan ruhája, mint neki. A kissé bő kabát válltömege olyan alakúvá tette, hogy még Tarzán is megirigyelte volna. Mikor harmadnap feltette

a hasonló lila kockás anyagból készült kalapját is, általános zűrzavar keletkezett. Még óra alatt is kinyílt néha az ajtó, a felsősök szeretnék volna megbámulni Tomaneket. Otthon közöltem apámmal, hogy beiratkozok az evangélikusok közé, de csupán a vállát vonta meg. Mikor ezt megismételtem anyám előtt is, az előkapta a nyújtófát, futással kellett mentenem a bőrömet.

Mintha dadogni szeretne, de nem sikerül neki, úgy beszélt Erdélyi, a képkeretező. A nagymama fényképét hozta haza, sötétbarna keretbe rakta, köréje keskeny passepartout-t hagyott. Szerintem úgy nézett ki a mama, mint egy körözött bűnöző, de erről mélyen hallgattam, nehogy édesapám megsértődjön. Erdélyi meg olyan elragadtatással beszélt művéről, ahogy lelkes művészek szoktak. Talán. Tessék megnézni. Mondta. Egész biztosan lenyűgözi a látogatókat. Nyelt egyet, az volt az érzésem, mindjárt dadogni fog, de tévedtem, tovább fecsegett. A hatása óriási. Mondta Erdélyi. Sikerült elérnem, hogy az üveg fénye úgy verődjön vissza, még az is kiemelje az öreg hölgy arcvonásait. Kissé lihegett ettől a mondattól. Klasszikus arcéle van a hölgynek. Mondta egy szuszra. Ősi vonásai. Elfogott a nevetethnék, de mikor láttam, hogy apámék nem nevetnek, kénytelen voltam visszafogni magam. A művész nemcsak a nagymamát cipelte haza, hanem saját festményeit is hozta. Az olajfestmények erdőt ábrázoltak. Az egyikén hatalmas agancsú szarvas álldogált a tisztáson, a másikon a fák között ködszalag terjengett, állatok nem látszottak. Nagyon olcsón adom. Mondta Erdélyi. Tudják maguk, mennyibe kerül az anyag? Igazi német festékekkel dolgozom, hogy tartós legyen a mű. Mondta. Nem kerül többbe, mint egy vasárnapi ebéd. Nem tudom, miért volt az az érzésem, hogy dadogni fog. Végül is minden szót sikeresen kimondott. Csak éppen a szó közepén bicsaklott meg a hangja. Érezhető erőfeszítést tett, hogy a megkezdett szót folytassa. Iga-zán nem számo-lom drá-gán. Mondta. A szavak közepén volt egy kis szünet. Furcsállva néztem, hogy szüleim ezt nem vették észre, vagy udvariasságból úgy tettek, mint akik ezt nem veszik észre. Tes-sék megte-kinte-ni ezt az er-dőt. Mondta Erdélyi. Ilyen er-dőt ke-ve-sét lát-tak az él-etben. Bámultuk a megfestett erdőt mindnyájan. A művész nem sajnálta a drága német festéket. Csomókban lógott a festék a fák oldalán, a barna különböző árnyalatai lógtak egymás mellé kenve a törzs ábrázolatában, s a zöld mindenféle variánsai a lombok között. Tes-sék

oda-figyelni. Mondta Erdélyi. Eredeti művet kí-nálok, ké-rem. Mondta hatásosan. Alá is ír-tam, ké-rem. A mű-vész alá-írá-sa megdup-lázza az ér-tékét. S valóban, a festmény jobb alsó sarkában ott pompázott az aláírás. Majdnem akkora volt, mint középtűt a szarvas. Erdélyi 1965. Erre sem sajnálta a festéket a mester. A szám után akkora pontot tett, hogy aprócska hegyet alkotott a képen. Szemmel láthatóan büszke volt az aláírására a mester, mert többször is megmutatta apáméknak. A családi tanács ennek ellenére úgy döntött, nem vásárolunk ere-deti festmé-nyeket, hiszen ott pompáztak a falon Etus néni kacsái és pász-torlányai. Azok tarkasága kielégítette a család művészet utáni igényét.

Míntha sohasem akarna reggel lenni, olyan sokáig tartottak a kártyacsaták Papandopulosznál, a szabónál. A mester széles faasztalát körülülték a felnőttek, hevesen csapkodtak, magyaráztak, néha ujjongtak, mi gyerekek meg a szoba homályos sarkába húzódtunk, ott játszottunk a frissen felmosott deszkapadlón, senki sem figyelt ránk. Nem adott nekünk a szabó semmiféle különleges játékszert, üres gurigákat hajított oda, a kályha elől hozhattunk magunknak kukoricaszárát, és ha nagyon könyörögtünk, kaptunk egy-egy resztlit az elhasznált cérnákból, amivel összekötöttük a szárdarabokat, azok lettek az ökröcskék. Leginkább azt játszottuk, hogy az ökröcskéek hazahúzzák a gurigakocsikat a mezőről, versenyeztünk, kinek a fogata ér előbb haza, aztán meg összeütözköztek a kocsik, lelökdöstük egymás gurigáit a pallóútról, az győzött, aki egyedül maradt versenyben. Miközben a nagyok beleizzadtak a kártyacsata hevébe, mi egyre halkabban titkokat meséltünk egymásnak, jókat neveltünk a furcsa felnőtteken meg az élet csodáin, s aki elszunnyadt, azt lefektettük a sarokban álló kerevetre. Sokszor nyúltam el ott magam is, s csak akkor ébredtem föl, mikor apám a vállára vett, hogy hazacipeljen. Nagyon megsirattam Papadopuloszt, a szabót, mert éppen akkoriban halt meg, mikor szobája félhomályát kihasználva csokolózni kezdtem Iczukával, a Vastagék lányával, aki napközben mindig úgy tett, mint aki nem is ismer engem, viszont azokon a hosszú estéken macskaként bújt az ölembe. A mester halála után többé nem volt hajlandó megismerni.

Míntha lekvárban tapiskálnánk, úgy ugráltunk a zuhogó nyári esőben a sárban. A cseppek hatalmas buborékokat vetettek, anyám mindig azt mondta, ha buborékokat vet az eső, akkor még sokáig esik, és én boldog

voltam, hogy a langyos zuhatag még sokáig tart, ugráltam és daloltam az esőn, mintha egy megkergült amerikai táncos lennék. Meztelen lábujjaim között csúszott a sár, néha felakadt egy-egy sárcomó, akkor azt erős rúgással vettem el jó messzire magamtól, közben hánytam-vetettem magam, mint a csikó. Tudtam, hogy apám ilyenkor azt morgja a foga között, hogy vesztét érzi ez a gyerek, mert mindig ezt mondta, ha nem tudtam parancsolni magamnak, de nem törődtem vele, még magasabbra ugráltam, még veszettebb gyorsasággal iringáltam a sárban, egész addig, amíg bele nem fáradtam, vagy ki nem szólt anyám, hogy kész az ebéd. Kevés hasonló alkalom akadt. Talán háromszor vagy négyszer volt ilyen langyos nyári zuhany, de élénken emlékezetembe vésődtek, mert olyan felszabadult perceket kevészer él át az ember, mint amikor a folyékony iszapban táncol.

Mintha nagy titoknak lennének birtokában, úgy jártak-keltek az udvarban Kószó János és édesapám. Időnként a kamrába bújtak, apám munkaasztalán rajzolgattak, majd elszaladtak a városba valamilyen alkatrészért. Besettenkedtem én is a műhelybe, bámultam én is a papírra vetett vonalakat, de hamar meguntam a dolgot, a gépek nem érdekeltek. Apám életének egyik nagy csalódását okoztam. Azt hitte, ha neki nem volt lehetősége kitanulni mérnöknek, majd a fia eléri mindazt, amire ő vágyott. Feltaláló szeretett volna lenni, egyetemet végzett mérnök, ismert gépszakértő. Nekem meg minden szerszám kihullott a kezemből. Képtelen voltam egyenes vonalat húzni a vonalzóval. Ha kívánságára szétszedtem a biztosítékot, sohase tudtam összerakni. Többször kísérleteztem velem, hátha már megváltoztam, de mindannyiszor anyám mentett meg a pofonoktól. Ha velem vésette ki a falban a vezeték helyét, ami villanszerelés közben a legegyszerűbb feladat, az elkészített csatorna girbegurba lett. Ha a kezembe adta a Bergman-csövet, hogy a hajlítóval szorítsam meg, könyéket készítek rajta, olyan alakzatokat kaptam, mint a pereg. Lemondott álmáról, többé egyszerűen nem vett emberszámba, mikor Kószóval belefogtak a munkába. A szeméttelen talált, használhatatlan villanymotorból alkottak asztali fúrógépet. A motort át kellett tekerceselni, némelyik darabját újjal helyettesíteni, az egész hetekig tartó munka nem érte meg a kínlódást, de ők csinálták, egész áldott nap szorgoskodtak, amíg ott nem állt a munkaasztal végére csavarozva a kicsi gép, amit mindenkinek illett megcsodálni. Még engem

is odahívtak, egy percre megfeledkezve róla, hogy engem már kitagadott a szerelésből apám. Hümmögtem, bólogattam, helyeseltem, igyekeztem úgy tenni, mint aki el van ragadtatva, hogy az első pillanatban, amikor másfelé néznek, eltűnjek a helyszínről, nehogy nekem kelljen kipróbálni a masinát, mert tudtam, hogy azonmód felrobbanna a kezemben. Vagy kiégne, vagy eltörne a tengelye, vagy egyszerűen szétesne darabokra. Hiába éreztem apám sóvárgását, engem riasztott a gépek világa, akkor éreztem jól magam, ha gondolnom se kellett rájuk.

Mintha egy távoli világ mesés alakjait ismerném meg, úgy nézegettem a nagynénéim kopott bőrdöndjéből előkerült fényképeket. Széles arcú és széles szoknyájú asszonyokról derült ki, hogy apai és anyai dédnagyanym, egy hervadozó virág mellé állított huszárról, hogy a nagyapám, és rengeteg ismeretlen legényről, hogy mind szerelmesek voltak egyik vagy másik nénembe. Előkerülnek azok fényképei is, akik Arkanzaszba távoztak, egy tépett szélű képen Chicago felhőkarcolói előtt pózol Adalbert bácsi, s olyan ijedten néz a lencsébe, mintha attól félne, most tartóztatják le azonmód. Julis nénje nem szereti, ha turkálók a képek között, s mikor harmadszor történik meg, hogy elsírja magát, végre rájövök, hogy ami nekem érdekesség, egzotikus mese, ismeretlen pofa szorosra szabott katonaruhában, az neki egykori szerelme, kínos emlék, de most is élő fájdalom, amitől annyi év után sem képes megszabadulni. Bekattintom hát a bőrdöndöt, mintha koporsót zártam volna le, nyugodjanak békében, ennyi maradt meg belőlük. Csak akkor kerülnek elő, csak addig él emlékük, amíg akad kéz, amely kihalássza őket a rongyok alól, s még tudja, kik ezek a merev szemmel bámuló távoli lények, akiket lencsevégre kapott az egykori fotográfus.

Mintha családtagjaim lennének, úgy védem a békákat a Hágli partján bóklászó csapattól. Petyi találja ki először, hogy gyíkokat gyűjt. Éktelen sikítással szalad szét mindenki, hogy gyíkot fogjon, aztán fölharsan a röhögés, kettőt találtak, de mindkettő otthagya a farkát, s megszabadult üldözőitől. Petyi szerint érdemesebb békára vadászni. A Hágli valóságos békaparadicsom. Az állóvizet imádják a békák, s a Hágli tele van árnyékot adó fűzfákkal, sekély vizében rengeteg vízinövény terem, a vízipókok meg a szúnyogok jóféle ennivalót biztosítanak a békaseregnek. Petyi fűzfavesszőre szúrja az elfogott állatokat, a partra hajtított vessző ide-oda ráng, amerre a szökni vágyó békák viszik, s vartyognak,

brekegnek, jajonganak az elfogottak. Ezt nem csináljuk. Mondom hátafórtan. És mikor értetlenül bámulnak rám, elkapom a vesszőt, csupálom le róla az átszúrt torkú csúszómászókat, hiába kapadozik Petyi, addig ki nem adom a kezemből a vesszőt, amíg üres nem lesz. Verekedni akarsz? Kérdi ellenfelem dühösen. Azt akarom, hogy békén hagyjátok a békákat. Mondom. S már birkózunk is, a többiek körbeállnak bennünket, drukkolnak. Mindenki azt hiszi, hogy Petyi győz, hisz egy fejjel nagyobb, mint én, de most nem magamért, a békákért küzdök, belerántom Petyit a Hágli sarába, lenyomom a fejét a vízbe, hiába prüszköl, hiába próbál fölemelkedni, az én lábam jobb támasztékot talál, az övé minduntalan kicsúszik alóla, végül nevetni kezd. Köpködi a vizet, a haján zöld fűcsomó. Te békakirály. Mondja. Te vagy a békák királya a Hágliban. Mindenki röhög, a többiek is visszadobálják saját zsákmányukat a vízbe, s kissé furcsállva néznek rám. Te békakirály. Még napokig mondogatják, ha eszükbe jut az eset.

Mintha gyász borult volna az egész Telepre, mikor meghalt Kiskovács Janika. Nyílt szemű, csendes kisfiú volt, egyetlen bűne, hogy szerette a labdáját. A tarka labdát a németországi nagytata hozta ajándékba, mikor hazatért, hogy feleségül vegye Blazseknét. A hatvankét éves ember azt állította, hogy kamaszkora óta szerelmes Blazsekné született Harmath Annamáriába, csak éppen nem volt alkalma erről soha nyilatkozni. Annamária tizenkilenc évesen ment férjhez Blazsekhez, ő is megnősült, s többé nem volt értelme szerelemről, ifjúkori álmokról, érzelmekről beszélni. Még említeni sem volt szabad őket, hiszen akkor a már megkötött, és többé-kevésbé jól működő házasságok bomlottak volna föl. Romantikus történet volt a két magára maradt ember egymásra találása. Özvegy Kiskovács János és özvegy Blazsek Pálné egymás mellé ültek, s fogták egymás kezét, miközben a felbolydult család, felnőtt gyermekeik és számos unokájuk izgatottan rohanguk körülöttük. Nem voltak elragadtatva az esettől, de megakadályozni se tudták. Jó képet vágtak a dologhoz, ebédet főztek, összejöttek, tárgyaltak, ittak. Kiskovács Janika meg labdázott a szép tarka labdával. S a labda kigurult az útra, el akarta gázolni egy autót. Ezért vetette magát Kiskovács Janika az autót elé. Így mesélte a Telep. S valószínűleg így is történt. És Kiskovács Jánosnak hatvankét éves korában sem adatott meg, hogy boldog legyen. Továbbra

is fogta Blazsekné kezét, de úgy érezte, hogy az unokája labda után nyúló karja választja el őket.

Mintha sorjázni akarna az értelmetlen halál, Janika temetése után látszólag minden ok nélkül leesett a tetőről Vámos Edgár, az ács. Vámos sohasem ivott, nem volt beteg, nem volt túl kövér, hogy a vérnyomása okozta volna a pillanatnyi megszédülést, senki sem sejtette, miért lépett a létra mellé, mégis megtette a végzetes lépést. Négyen dolgoztak a tetőn, egybehangzóan azt állították, senki sem volt a közelében, senki nem lökte meg, senki sem csapta be, senki se kényszerítette Vámost a végzetes lépés megtételére. Mégis megtörtént, s a szomszédok szomorúan kísérték ki az ácsot a Futaki úti temetőbe. Nem szerettem a temetéseket. Unalmasnak találtam őket. Hosszasan tartott, amíg elénekelték a megszokott zsoltárokat, hosszasan beszélt a pap, hosszú volt az egész ceremónia. Úgy éreztem, egymást csapja be a gyászoló tömeg, amikor szomorú képet vág, miközben folynak az előkészületek a koporsó elhantolására. Egymást csapja be, mert közben vidáman beszélget, pletykákat közvetít, üzleteket köt, találkát beszél meg, szórakozik, még viccek is elhangzanak, pedig csöndben kellene lenni, búslakodni, gyászolni. Elegendő volt az emberek kétszínűségéből, pedig én is bújócskáztam a többiekkel, klikkert cseréltem apámék háta mögött, átmásoltam a számtan házit Mikitől, aki az osztály legjobb matematikusa volt. Ennek ellenére bántott, hogy nem lehetek őszinte. Nem lehetek vidám, amikor röhöghetnékem van, nem kiabálhatok, amikor ordítani való kedvem van, nem futkározhatok, amikor unom az egy helyben való álldogálást. Szerettem volna, ha sokáig senkit sem kell temetni. Félttem a haláltól, de ezt nem voltam képes beismerni még magamnak sem.

Mintha a mesékből léptek volna elő, olyan barátokat találtam ki. Meglevő barátaimat tartottam sakkban a képzeletbeli figurákkal. Csodálkozva hallották, hogy rajtuk kívül milyen remek embereket ismerek. Pali, a bokszoló érdeklődéssel hallgatta, hogy van egy súlyemelő barátom is, aki sört iszik, hogy meghízzon. Tamás, apám segédje leesett állal fülelt, mikor elmeséltem neki, hogy egyik barátom még a rádió lámpáit is meg tudja javítani. Sokan szerettek szelíd természetemért, finom beszédemért, tréfás kedvemért, de nekem még több ember kellett, ezért szaporodtak nem létező ismerőseim. Magam se vettem észre, mikor

lettek azok többségben, akiket én találtam ki, s mikor tűntek el mellőlem azok, akik a maguk akaratából választottak barátnak.

Mintha mindig az Ezeregyéjszaka meséit olvasnám, úgy merültem el könyveimben. Mikor a Csendes Don került a kezembe, napokig éltem a kozákok életét, mikor a Vörös és feketét olvastam, magam is a társadalmi felemelkedés útjait kerestem a francia századokban, mikor Tom Jones élete nyílt meg előttem, vidéki angol nemessé lettem. Egyszer csak rádöbentem, hogy ezer lehetőség tárul ki előttem, és sajnálkozva bámultam a haverokat, akik azon rágódtak, felveszik-e őket bádogosinasnak a hajógyárba, vagy asztalosnak a bútorgyárba. Ettől többet kívántam magamnak, de lehet, hogy ugyanakkor kevesebbet is, hisz ennyire konkrét, kézzelfogható, a valóságot óhajtó, célszerű és azonnal életre kelthető kívánságom nekem nem is támadt. Beértem azzal, hogy átéltem Raszkolnyikov lelki válságait, udvaroltam Anna Kareninának, együtt izgultam Juliennel. Talán ezért nem voltam arra képes, hogy halálosan komolyan vegyem Nesztor tanár úr goromba vicceit, ha nem sikerült tökéletesen a számtanfeladat megoldása, vagy Icuka elutasítását, mikor bálba akartam vinni. Ezer életet élhettem, de annak az egynek, ami csupán enyém volt, annak a felületén lubickoltam.

Mintha az egész életem mással történt volna. Más járt a Hágliba pecázni, más turkálta föl a hatalmas tölgyek alját Cili nénivel gomba után kutatva, más puszilta meg Icuka nedves száját, miközben a föl nőttek verték a blattot a szabó asztalán. Mintha más írta volna ezeket a történeteket. Én csak szájátva bámulom mindazt, ami történt, s közben múlik körülöttem az élet, szerencsére, unatkozni nincs idő, mert újabb történet kezdődik, valaki azt is majd megírja, mintha maguktól születnének ezek az esetek, s magától alakulna könyvvé a róluk szóló szöveg.

KATONASZÖKEVÉNY (VII.)

RÖGÖK HAZAFELÉ

BORDÁS GYŐZŐ

29.

A parancs, amihez persze az elmúlt másfél év alatt, annyira hozzászoktam, oly határozott volt – nem kis megdöbbenésemre, keményebb, mint az olasz, az osztrák vagy a svájci –, hogy nem volt min gondolkoznom. Irány a bakonyi tábor, Veszprémvarsány. Lehattunk itt vagy ötvenen, többnyire romániaiak, felvidékiek, jugoszlávok és horvátok. Bevallom, mindenre gondoltam, de hogy végre hazaérve rab leszek a saját hazámban is, nem. Fogoly. Sok volt ez nekem, s az sem vigasztalt, nem vagyok egyedül ezzel az érzéssel a lelkemben, mert valamennyien, akik itt voltunk, megjártuk a különböző poklokat, s egy volt a vágyunk, azt a hazát szolgálni, ahol születünk. Hát mi aztán Trianon előtti generáció voltunk, s nem volt vitás, mint azóta, ki milyen állampolgárnak született. A parancsnokunk is éppen egy horvátországi, mint kiderült, baranyai, aránylag fiatal, még harmincon aluli, szőke gyerek volt. Jóindulatú, nem mondom, de neki is parancsot kellett teljesítenie, tehát mese nem volt. A reggeli után sorakozó, s mindannyian mentünk az erdőbe, fák tuskóit kiszedni a földből szakszerűen, s azokat azonnal össze is vágni. Kaptunk csákányt, fejszét, fűrész, ásót, lapátot, szerszámot, amire csak szükségünk volt. Négyes bandába osztott be bennünket a parancsnok, a napi norma egy köbméter fa. Átlagban négy tuskó körülalása, gyökérvágása, kötél által történő kiemelése és összevágása, stószolása. A fizetség érte, minden köbméter után egy-egy pengő mindenkinek. Hetekig ment ez

így, aztán egy ebéd után, ami nem sokban különbözött attól, amit mi otthon a disznóknak moslék fejében adtunk, kérdezi a nyurga horvát: – Van-e köztetek hentes? Ketten jelentkeztünk. Nem rám esett a választás, hanem egyre, a mindig is jobban favorizált erdélyiek közül.

Bevezette a táborvezető az irodába, de tíz perc se telt bele, már jön is vissza, és mondja, ő havi negyven pengőért nem dolgozik.

Otthagytam az ebédet, s magamtól mentem be. – Jelentem alázatosan, én negyven pengőért elfogadnám a hentesi állást!

Mint annyiszor már az életben, most is megérzéses, ráérzéses döntést hoztam. Azt tettem, amit ösztöneim súgtak, és reméltem, nem fogok magamban csalódní. Egészséges, daliás természetben, az eszemben és a túróképességemben bíztam. Meg a becsületemben.

Parancsnokunk mellett ott ült egy karpaszományos őrmester, oldalt pedig széles karimájú, fekete kalapban, lábát kissé szétvetve egy nagy darab ember. Ez utóbbi végigmért, megkérdezte, hová való vagyok, s hol dolgoztam eddig. Amikor elkezdtem volna sorolni, már a Korhec név említésénél fölállt, kezét fogott, és bemutatkozott: – Strasser Márton vagyok Csesznekről. A tiszt és a baranyai parancsnok csak tudomásul vette: megvan az alku.

Öt kilométernél nem messzebb volt ez az ötszáz lelket számláló falu. Munkaadó gazdám biciklin ment, én meg követtem. A parancsnoktól kaptam egy igazolást, hogy valójában táborlakó vagyok, s dolgom az volt, minden pénteken jelentkezzek, hogy nyilvántartsanak, nem szöktem-e meg. A hentes biciklije erre a célra a rendelkezésemre állt. Talán egy hét se telt bele, Márton gazdának Győrben kellett jelentkeznie kényszermunkára. Zsidó volt, természetesen. Ott maradt az asszony egy kisfiúval meg egy kislánnyal, meg az apjával, akinek, bár idős volt már, a batyuja szintén készenlétben. Egyébként vendéglős volt az öreg, de textilüzlete is volt, ha azt annak lehet nevezni, ami a cégtáblán volt, mert volt ott minden, mint a falusi szatócsboltokban mindenütt.

Sok munkám itt valóban nem volt, hetente ha egyet-kettőt levágtam. Naponta öt kiló húst vittem összevágva kívánság szerint a panzióba. Az amolyan idősek nyaralója, üdülője volt. Meg, ahogyan ők mondták, civileknek vágtam ott, és a szomszédos falvakban is. Olyan bánáti hurkát, svarglít, kolbászt csináltam nekik – már azoknak, akik ették a disznóhúst –, hogy egyből megszerettek.

Nem is meséltem, amint átléptem a magyar határt, először a szabadkai kedvesemnek jelentkeztem, aztán meg a szüleimnek is. Mindannyian félig elsirattak már, csak abban reménykedtek, talán valahonnan a tengerentúlról egyszer még jelentkezek. Micsoda boldogság volt az, amikor Erzsikém a pestlőrinci címemre fényképét is elküldte! Be is rámáztattam, s úgy néztem rá, mint a szentképre. Igen ám, de itt Cseszneken is megismerkedtem egy lánnyal. Szép, fekete, hosszú göndör hajú, olyan telivérfele, ahogyan ezt nálunk mondták. Többször föl is mentünk a várromra. Előbb még azt sem engedte, hogy megcsókoljam, no később ebből engedett, meg vele is átéltem olyan tortúrákat, mint a zimonyi Teruskával. Sokszor hazafelé menet a hóval mostam a kezeimet, hogy az illatokat a gazdasszonyom meg ne érezze. Mert, mi tagadás, van annak a valaminek egy különös illata. De a lánynak az volt a szilárd elve, hogy mindent, csak azt ne. Ez a bizonyos azt számomra még akkor is ismeretlen dolog volt, így nem is erőszakoskodtam annyira, megelégedtem azzal, amit kaptam. Sőt, nagyon is hálás voltam neki.

Látták a gazdáim – Márton gazda is, akit eleinte hétvégére még hazaengedtek, és vasárnaponként a felesége kísérte ki a vasútállomásra –, nem vagyok eléggé kihasználva. Ezt magam is beláttam, így azonnal elvállaltam, hogy a henteskedés mellett, ha kell, szakács is leszek, pincérkedem, sőt a boltban is besegítek. Csakhogy ne kelljen visszamennem a táborba. Meg otthagyni azt a szép fekete lányt? Szombatonként mindent magam csináltam. Vasárnap vittem a pénzt az öregnek, íme, még a neve is bejön ennyi év után, a Frischmann úrnak. Int egyszer, nyugodtan üljek csak le, mert éppen az unokáival volt elfoglalva. A kandalló előtt ült, térdén a gyerekek, olyan tíz-tizenkét évesek lehettek, a kislány az idősebb, és folytatja:

– A néni vett ennyi meg ennyi szövetet. Hús pengőbe kerül folyómétere. Számoljátok ki fejből, mennyit kell hogy fizessen a néni?

A kereskedelmi szellemet nevelte beléjük, játékosan, viccelődve, néha óvatosan a fenekükre csapva.

Nagyon rendes ember volt, meg is bízott bennem. Az is igaz, be nem cseptam volna. Persze, tudtam én, próbára is tesznek. Hol itt, hol ott egy pengő, mintha valakinek a pénztárcájából esett volna ki. Föltettem a pultra. Aztán egy ismeretlen jött vásárolni. Több mindent. Fölpakolva ment el. Az öreg persze nem volt otthon. Amikor hazaért, nem mindjárt,

de megyek a kandallós szobájába. Kopogok egyszer, kétszer, háromszor, semmi. Lenyomom halkán a kilincset, nyitva az ajtó, hát ő kelet felé leborulva héberül imádkozik. Fél óra múlva visszamegyek, odaadom neki a sok pénzt. – Köszönöm, Pista, köszönöm. Másnap hallom, a gazdasszonyom féltestvére volt a vásárló.

Beköszöntött viszont a 40-es kemény tél. Bezárt a panzió meg a vendéglő is. Vissza a táborba? Mondom én a nagyságos asszonynak, ha csak koszt-kvártélyért, semmi fizetségért, de én itt maradnék.

– Mi magát figyeltük – mondja az asszony –, meg is szerettük, a gyerekek is, de a becsületünk nem engedi, hogy ingyen dolgozzon.

Bevallom, nem is értettem, mit mond. Hogyhogy a becsületük? Meg nem érti, hogy ingyen?

– Húsz pengőt kap ezekre a hónapokra, míg ki nem nyitunk.

Havat dobáltam, illetve – ahogyan mi, gazdáim nagy csodálkozására, itthon mondtuk – hánytam a havat az udvarban és a ház körül, postát vittem be Zirhbe, árut hoztam a hátizsákomban. Ott csináltattam a cipészekkel egy dupla talpú magas szárú csizmát is, amire évtizedeken át büszke voltam. Gojzervarrottnak hívták, a talp karimája fehér, hasított bőrszalaggal volt levarrva. Láttam én ilyet a bécsi gyorsban is, s azt mondták, arra korcsolyát, sítalpat, mindent rá lehet szerelni. Ószinte leszek, azért nem sajnáltam rá a sok pénzt, mert ennek a kreol bőrrű, fekete szépségnek szerettem volna még jobban tetszeni. Feszelegtem is egy darabig benne, otthon, mármint a gazdáméknál, a cselédszobában, azután meg a várormon.

Nagy divat lett ez nálunk később, már a háború után.

30.

Kezdett kitavasodni. S hallom ott, bekarikázva Zirhbe, visszafoglaltuk Bácskát. Azon nyomban írtam haza meg Szabadkára, mi a helyzet? Apámtól a válasz, itt vannak a németek, Erzsikétől meg, gyere, mert most már hazajössz. Megdobbant a szívem. Megyek! Megyek!

Jelentkeztem is, mint minden héten a parancsnokságon, s mondom, én mennék haza, merthogy...

– Padé, Padé... – nézi a térképet az a baranyai gyerek. – Hát, az nincs a mi főnhatóságunk alatt.

– Akkor Szabadka.

- Az igen.
- Oda kérném az úticédulát, ha lehet, mert . . .
- Mert?
- Nőszülni szeretnék! Odavaló a menyasszonyom – mondom.
- Név, utca, házszám?

Nem telt bele egy hét sem, megkaptam az engedélyt, mehetek Szabadkára. Vittem is Erzsikém ingem alá dugott fényképét, találkoztunk is azon nyomban, de ő a kifőzdében segédkezett, azt mondja, nincs miből megélnünk. Majd az apám, gondoltam én, s míg nézem a vonatban a fényképet, eszembe jut, miért ne lennék én fényképész, azok, ha nem is úgy, mint az aranyművesek, de mindig megélnék. Volt is nagyapámtól nemegy fényképem: hosszú félkabátban, alatta sokgombos mellény, félig kigombolva, úgyhogy szinte megtört a fény a kettő között, alatta, nem szabós, csak amolyan díszes gallér, selyeming. Zsolnay-kerámiából készült, csúcsos kályhának támaszkodva, mögötte romboidos mintájú, mi ezt így neveztük, eleméri szőnyeg. Stuccolt bajusz, olajjal lekent haj. Alatta felirat: A falu jegyzője. A fénykép hátlapján pedig – merthogy máig megvan – „Oldal István, festész és fényképész. N: Nagybecskerek.” A tárcsaszzerű, alulról erősen díszített rajzos pecsét alsó felén pedig: „Stephan Oldal, Maler und Photograph in Gr: Becskerek.”

Azt az örömet, ami otthon érte a szüleimet, miután másfél év után viszontláttak, nem akarom ecsetelni, mert miben tért volna el, minden hasonló esettől. Albérletben éltek, mert ráment kicsinyke házuk és még nem is tudom milyen adósságuk arra a nyegle ügyvédre, akit eredetileg azért fogadtak, hogy az én katonaadósságom ne kelljen részletekben törleszteni. De kilátásban volt egy községi ház megvétele, lefizetésre. S míg otthon voltam, a dolog sikerült is, sőt apámat tették meg a beszolgáltatási bizottság tagjává. Hogy mi volt a dolga? Ment házról házra összeírni, kinek miye van, s abból mit kell aztán a köz javára beszolgáltatni. Mindig kevesebbet írt, mint amennyi tényleg volt. Így nyert elégtételt az elvesztett házért, mert két év alatt az övé lett.

Nem is mondtam, csónakkal vittek át a Tiszán, éjjel, merthogy ez határ volt, s nekem csak Szabadkára szólt az ideiglenes igazolványom. A csókai gyár nem dolgozik, mondja apám, nem tudjuk, mi lesz. Mondom, én fényképész szeretnék lenni, hentes semmi esetre sem. Moholon ott a Julka néni, kérdezd meg tőle, betanítana-e.

Megint csak átszöktem csónakkal, s az asszony némi pénzért betanított. Még arra is, hogy mivel Padén akkor villany nem volt, hogyan kell a lemezt nappali fénynél előhívni, majd kidolgozni a képet. Így lettem kezdő fényképész, előbb Kikindáról, majd Pancsován keresztül Belgrádból kapva az anyagot. Aztán volt, hogy Zentára kellett átruccanom. Sógoromnak a Sárga-partnál, a Tisza bánáti oldalán szőlőskertje volt, az alja lement egészen a vízre. Ott tartotta, persze víz alatt, a csónakját. Ezzel szöktem én át, tapasztalt határsértőként a folyón. Mert jöttek mentek ott is a katonák, őrizték a partot. Én meg határozottan a szemükbe nézve: Heil Hitler!

– Hova?

– Megyek a Weingartenba, azaz a szőlőskertbe.

Metszőolló, rafia, néha még puttyon is volt nálam. Nem szóltak semmit.

Nem is lehetett azt a folyót végig őrizni, már hogy lehetett volna. Lapátolni meg olyan ügyesen tudtunk, hogy azt meghallani sem lehetett. Csak a telihold lehetett az ellenségünk, mert akkor tükörként csillogott a víz, s azt messziről észre lehetett venni. Ezért választottam én is a borult, párás időt. De ott meg a magyar csendőröktől kellett tartanom, igaz, a papírom révén már nem annyira, mint a németektől, de azért azok is tudtak ám kellemetlenek lenni. Volt olyan is, hogy Verbicán keresztül a paprikát csempésző asszonyokkal mentem Szegedre anyagért.

Hogy is volt az? A falu a határral kettévágva. Innen fekete ingesek, odaát csendőrök. Csak hivatalosan lehetett menni. Sarokház. A bal sarkán, nagy betűkkel kiírva: WC. Lassan, oldalozva majdnem mindenki oda megy, de senki sem jön vissza. Én is beoldalogtam, mondja az asszony, néhány pengő, s máris mutatja, merre a szegedi nyári út. Gyalog vagy két óra.

Nem hiszed el! Potom pénzért kaptam egy roletta kazettát hatkilences filmre! Kérdem, ezt komolyan gondolja?

– Nézze, fiatalember. Bennünket úgyis visznek. Maga meg, látom, komoly érdeklődő. Mintha értene is egyhez s máshoz. Vegye hasznát! Wéber Jenő vagyok. Tiszteletem – s megemelte kalapját.

Hát nem lefogtak, amint kijöttem a műhelyből? Honnan a felszerelés, az anyag? Mondom, vettem. De csak bekísértek a Csillagba, s töltöttem

ott is egy éjszakát. Végül a szabadkai papír segített, mert Padét még csak nem is említettem.

– Maga olyan edzett embernek látszik – jegyezte meg a kihallgatásomat végző őrmester, mire nagy vonalakban előadtam, mi minden történt velem, s most nőszülni készülök, mire ő is azt mondta: – Mivel nem lopott a holmi, menjen csak haza Szabadkára, de kerülje a nemkívánatos társaságot. Végül még egyszer jól végigmért tetőtől talpig, a gojzercsizmámat még meg is dicsérte, visszaadatta az ideiglenesen elkobzott fotóanyagot, és utamra bocsátott. Irány Szabadka. Annyi hasznom lett, hogy meggyorsította az esküvőnket. De ott nem maradhattam, mert sok volt a fényképész. Minden belvárosi utcára jutott kettő. Engem meg a munka otthon várt, az erősen forrongó Bánátban.

Megint csak csónakkal szöktünk át, de ahogy átérünk, a német katonai csendőrök észrevettek, és biciklivel utánunk. Igazoltatnak. Látják, Heinrich vagyok, elkezdenek hozzám németül beszélni, én meg nem tudok válaszolni.

– Du bist Schwein! Du bist Schwein! – mondogatták. Én meg nem tudtam, mit féltsek jobban, a menyasszonyomat vagy az értékes anyagot, amit vittem. Én meg csak azt hajtogatom, amit már annyira tudtam, annyira begyakoroltam, mint színész a szerepét: Heil Hitler! Heil Hitler! Voltam már annyira tapasztalt, hogy sejtettem, akkor nem bánthatnak. De ők csak nyomták a magukét, Sztálingrádot emlegették meg az orosz katyusákat, meg nyilván valami olyasmit mutogattak, hogy ők ott harcoltak. És nem szégyeltem magam, hogy német létemre nem tudok németül, meg itthon lopom a napot, míg a társaink a ruszki fronton. Csak a fényképezőgépem mentett meg. Amikor kifújták mérgük javát, motyogom, hogy én fotográfus vagyok, lefényképezem őket, ha akarják, és hozom a fényképet. Erre kissé megenyhültek, és nem kísérték be a bocsári központba. Képesek lettek volna a frontra kidobni. Apám, aki ez idő tájt nagyapám helyére került a községházára, azonnal kiállított egy igazolványt Masa névre is. Ezzel utaztam aztán Kikindára ugyancsak filmért, előhívóért, magnéziumlámpáért . . . Ott Nagyikinda és Dragutinovo között van egy kis állomás, a Salaši. Alighogy innen pöfögve elindul a vonat, a kukoricásból puskaropogás, a vonatot lötték. Átlőtték a csövet a mozdonyon, hogy csak úgy sivített a gőz, aztán a mi vagonunkat is, a bokám mellett repült a golyó. Mondja a Nagybecskerekre utazó,

velem szemben ülő szerb férfi, ne feküdjünk a padlóra, mert ott még veszélyesebb lehet. S kérdi van-e pénzem?

– Van.

Adjam oda – int, odaadom, mi mást tehetek, ő meg a sajátjával együtt a melegítőkályha alá dugta. Leáll-e a vonat, vagy tovább tud vándorogni? Próbálkozik, de nehezen megy. Azért csak vándorog, de még tart a géppisztolyropogás. A harmadik vagonban két halott, azt érte a sorozat. De a vonat csak elvándorogott Dragutinovóig, ott pedig már német csendőrség volt. Itt adta vissza a pénzemet a szerb ember, akiről előbb azt gondoltam, beépített, de nem. Mondja, az apja zsidó, az anyja szerb, és hogy ha a vonat netán nem mehetett volna tovább, a partizánok bennünket magyarokat se bántanak, csak a pénzünket vették volna el. A németeket viszont túszul ejtik. Hogy örültem én akkor anyám vezetéknévénél!

31.

Mivel Bánátot veszélyesnek éreztem, gondoltam, megpróbálkozok Bácskában. Szenttamáson élt egy nagybátyám. Talán ott. Aztán az ő tanácsára nem is ott, hanem – ahogyan te nevezed – Ú.-ban. El is utaztam, ténfergek le-föl a főutcán. Csendes a városka, szinte seholy senki. Csak egy szabó áll kint az üzlet előtt, nyakában a mérőszalag. Kérdelem tőle, van-e erre fotográfus? Nem tudja, mert ő is három nappal ezelőtt költözött ide Bocsárról.

– Bocsárról? Én meg mondom, hová való vagyok.

Szinte összeöleleztünk. Azt mondja, elég volt a partizánéletből, ő azt nem bírta tovább. Van becsületes szakmája, ő abból akar megélni. Meg családjá is van. Nem mondta ki, de a röpke beszélgetésből kiderült, egyike volt annak a hat emberből álló csoportnak, amelyik a vonatunkat lőtte. S míg beszélgetünk, egy nyurga fiatalember érkezik biciklin, és a Henckl szabót, ennek a második szomszédját keresi. Az meg, mi okból, nem tudom, de zárva. Pedig itt az anyag, egy nadrág kellene sürgősen.

– Majd én megvarrom – mondja a bocsári. Én is bemegyek a műhelyébe, s míg méretet vesz, a csontos arcú mondja, ő kertész a cukorgyárban, s Pestre kell utaznia a részvénytársaság ülésére. Az igazgatója azért viszi magával, mert azzal akar dicsekedni, hogy egész Pesten nem tudnak olyan asztali díszeket készíteni, mint ő. Márpedig nagyon fontos

ülés lesz, mind a hat részvényes ott lesz, még az osztrák is. Mert el kell dönteni, maradhat-e a Weis úr igazgatónak, vagy neki is mennie kell.

– Értik, ugye?

Már hogyan értenék, mesélem is én a munkaszolgálatos bakonyi gazdám meg a szegedi fényképész esetét . . . De mindenkinek van már majd tucatnyi „élménye”. Tőle tudom meg, fényképész van, nem is egy, meg hogy a Pichlerék műterme, az fogalom. Na, Pista, itt se lesz kenyered. Vissza, gondolom, míg a szabó meg a kertész megbeszéli, holnap reggelre, de ha nagyon sürgős, akár már ma estére is meglesz a nadrág. Iparkodni fog, már csak azért is, mert az első kuncaftja.

Amíg egyezkednek, hol estére, vagy holnap is jó lesz, egy szerb fiatalember vágódik be a műhelybe. Kissé zaklatottnak látszik, de megöleli a kertészt, és hálálkodik neki valamiért, amit én nem egészen értek. Hogy amikor, s magyarázza a szabónak, akiről viszont kiderül, katonatársak lehettek Zomborban, hazafelé jövet, cukorgyár, bújtatás, mi-egyéb. Nem is érdekelne a dolog, ha ennek a jövevénynek meg nem akadna a szeme a cipőmön, mármint a gojzeron. Előbb cserélni akar, majd kerek percc mondja, megveszi, mert neki egy ilyenre nagy szüksége volna. Nekem meg pénzre van szükségem, gondolom. De cipő nélkül se maradhatok. A kertész már rég elment, mire az alku megkötött. Mentünk a Batába egy egyszerűbbet, olcsóbbat venni, ő meg kifizette a különbözetet. Nem jártam rosszul. A kertésznek meg megadtam a címem, ha fényképész kellene, jelentse. Úgy éreztem, ez sokkal nagyobb, nyugodtabb és biztonságosabb helység, mint az a Tiszán odaát. Cukor-, olaj- és kendergyár. Gyufagyár, szövöde, húsüzem. Gimnázium, kaszinó . . . szinte forgott a fejem mindattól, amit a kertésztől hallottam. Hát hova, ha nem ide kell a fényképész, aki mindent megörökít?

Maradtam volna, de mennem kellett, s csak arra gondoltam, rajta tartom én a szemem ezen a városon. S amikor – megint eléggé viszontagságosan – Becskerektől nekünk, utasoknak kellett a szárkúpokból bálákat hordanunk a mozdonyvezetőnek, hogy fűtse azt a kazánt, mert elfogyott a szene –, hazaértem, már alig várnak, mert rengeteg munkám lesz. Mi a fene? – kérdezem. Hát Tizaszentmiklósnál leszállt egy olasz repülőgép, és mindenki fényképezkedni akar a repülő előtt, meg tolmácsként is várnak, mert senki nem érti, mi történt.

Hárommotoros olasz repülő volt, s Odessza volt az útirányuk, de a négytagú legénység váltig azt állította, eltévedtek, s miután elfogyott az üzemanyaguk, kénytelenek voltak kényszerleszállást végrehajtani.

– Na, hogy ez a Pista hogy beszél olaszul! – mondta elégedetten a nagykikindai járásbíró, aki, mire megérkeztem, már a helyszínen volt, a német főnhatósági parancsnokkal együtt.

Amit az olasz pilóta mondott, nagyjából értettem, de mivel a szituációt fogtam föl, hogy valójában megbeszélték, nem teszik kockára az életüket, könnyű volt tolmácsolnom. S természetesen ezeknek a szerencsétlen légiseknek a malmára hajtottam a vizet. Én, aki húsz-egynéhány hasonló kutyaszorítót megjártam már. De vigyáztam, nehogy rájuk süssem a dezertőrséget, mert akkor nyilván ezek se érnek haza soha. Még a belgrádi nagykövetségre is lejártam az ügyükben, hogy kapjanak két hordó üzemanyagot. Ezeket az utazásokat az olasz konzulátus jobban megfizette, mint amennyit azért a legalább száz fényképért kaptam, amit csinálnom kellett. S ismeretséget szereztem ezáltal a német hatóság vezetőivel is, úgyhogy ekkortól a kiskatonákat, ha netán feltartóztattak, letaglóztam, mint a bikákat. Érted, személyiség lettem, bánáti olasz tolmács. És megbízható személyiség. Olyannyira, hogy be is osztottak búzaörnek. Hazudnék, ha azt mondanám, hogy ennek a megbízatásnak örültem, de mivel a megszállás alatt mindenkinek kéthetente kellett vállalnia valamilyen közszolgálati munkát is, mit tehettem. De az olasz pilóták mintájára megfogadtam, én átadom a partizánoknak a fegyveremet is, ha kéri. Merthogy tőlük kellett védeni a búzát. Mert hallottuk, volt gyűjtogatás sokfelé. Nálunk, hála istennek, nem. Később megtudtam, talán azért is, mert tudtomon kívül is jóban voltam velük.

Jött egyszer egy nyolc fiatalból álló csoport, kérték, fényképezzem le őket. Már miért ne, mondom magamban, az legalább nyolc kép. A kertünkben elkészült a csoportkép, elő is hívtam, meg is csináltam, kiretusáltam, még a recevágóval is körbemetszettem valamennyit, hanem harmadnap jön a német helytartó, hogy kéri azt a fényképet meg a filmet. Mondom, a fényképeket odaadtam, a filmet meg eldobtam. Nincs. Kiderült, mind a nyolcan valami ifjúkommunisták voltak. Azt is megtudtam, a szomszédom jelentett föl, akinek szerb létére magyar felesége volt. Rá meg a zsidó vagyon őrzését bízták, miután ezeket, szegényeket, elhurcolták. Ha rajta áll, engem is kivégeztek volna negy-

vennégyben azzal a tizennégygel együtt, akiket elvittek a faluból. Csak később adódott lehetőségem, hogy megmondjam neki: – Nézd, te sem partizánként őrizted a németeknek a zsidó vagyont!

Ha otthon vagyok, elvisznek, és e följelentés alapján akkor már ki is végeztek volna, már csak azért is, mert máig megvan a bizonyíték, miszerint a szomszédom fő bűnömül azt róttá föl, hogy – s ebben igaza volt –, elszöktem a régi hadseregből.

De ekkor én már ismét Ú.-ban voltam, mert jött a kertész értesítése, kell egy fényképész. Igen ám, de amikor odaértem, s éppen vele beszélgettem, hogy a Pichlerékhez kellenék kiségitésként, jöttek érte, és vele együtt engemet is bekísértek a községházára. Pontosabban lecsuktak a községháza pincéjébe. Zsúfolva volt. Két lámpa égett mindössze, mi meg össze voltunk zsúfolva, úgy, hogy olyat eddig a börtönökben sem láttam. Mi lesz most? Nem tudtuk. Teljes volt a bizonytalanság. Másnap, mondanom sem kell, alvásról szó sem lehetett, ha csak nem azt nevezzük annak, hogy néha egymásnak vagy jobbik esetben a falnak dőlve el nem bóbiskoltunk néhány percre.

Másnap név szerint szólítanak bennünket. Ötvenedik-hatvanadiként már nem tudom, de előbb a kertészt, aztán engem.

Csak kint az utcán tudtuk már megbeszélni, menjen, ki merre lát.

Mi történt? Hát az a szabó meg az a valaki, aki amikor ott jártam, lett az első főbizottságnak vagy nem is tudom, micsodának az elnöke meg titkára, talán. Mindenesetre a dolgok irányítói, megmondhatóí. Majd leesett az állam, amikor bementem, s megláttam a lábán az én egykori gojzeromat. Mert abban volt. Mindkettőnkhez ugyanaz volt a kérdésük: – Vétettünk-e valakinek, és bűnösnek érezzük-e magunkat. Sejtethed a válaszokat. Itt a papír, mehettek. A cukorgyári kertésznek, mint mesélte, azt mondta az a szabó: – Ő volt az én első kuncsaftom, már csak azért is elengedem! Hányan kaptunk azonnali fölmentő ítéletet, nem tudom, de háromszáznegyvenen nem.

El sem tudod képzelni, milyen sebesen kotródtam ebből az egyfajta álmaim városából vissza a feleségemhez, s az időközben megszületett két apró gyermekemhez.

32.

Útközben mi minden föl nem elevenedett a szemem előtt, de a lelkemben is!

Még az olasz gép kényszerleszállása előtt a községházát is őriznem kellett, kettedmagammal. Nem volt apelláta, apám döntötte el. Mert több községházát is felgyújtottak már a partizánok. Főleg az iratok miatt, mondta apám. Az egyik ór mindig a templom tornyában volt. A templom pedig a falu közepén, tehát csak körbejárva lehet bejutni bármelyik ide torkolló utcába. A községháza meg a templom jobb oldalának által. Itt két bejárat van, mindkettő előtt ór. Nos, volt egy módos szerb család a közelben, a Đurđulovék. Magányosak, mert gyerekeik nem voltak. Itt bújkált egy időben az a Kis Mihály ifjúkommunista, akinek a nevét ma is sok háborús könyv jegyzi. Ide jártak hozzá a párttagok konferenciázni. A gazda figyelmeztette, ezt itt ne tegye. Ő viszont továbbra is ide hívta az elvtársait. Ekkor állítólag az öreg félelmében följelentette, s a német csendőrök parasztkocsin Kikindáig verték, onnan Nagybecskerekre vittek, s beelölték egy tömegsírba. De én ezt csak hallottam, amit viszont láttam: a Đurđulovék előtt artézi kút, holdvilágos éjszaka. A templomtoronyból a holdvilágban három kör, valami gyanús történik. Intek én is a társamnak, legyen éberebb, én meg fölsettenkedek a toronyba. Azt mondja Péter barátom: – Nézd! Megszámoltam, heten vannak, mennek a Đurđulovékra!

S tényleg. Onnan föntről, persze, nem sokat láttunk, csak azt, hogy ugrálják át a kerítést. Egy pisztolylövés, nyilván a kutyára. Másnap pedig az asszonyt az udvarban szúrták le, az embert meg a kert végében, az Aranka patak közelében. Ez is meg van írva, ha nem is egészen pontosan így.

Évtizedekkel később, amikor a feleségem műforgót kapott, a belgrádi gyógyfürdőben kezelték. Én meg látogatóban voltam nála, amikor mellem ül egy alak, s kérdi, hová való vagyok. Születésemet illetően, mondom. Gondolkozik, gondolkozik, s végül megkísérli: – Ismertem-e a Đurđulovékat? – Persze – válaszolom –, legyilkolták őket. A feleségem mesélte, másnap elutazott. Őt egyébként idegbetegként kezelték.

Mielőtt Ú.-ba mentem volna, már bejöttek az oroszok. Kétszáz literes hordókból csináltak pontonhidat, merthogy az elvonuló németek fölrobbantották a kompot. Nos, ezen a pontonhídon Ada felől kísérnek,

megszámoltam az ablakunkból, kilencven honvédet. Mind húsz–harminc év közötti. Fegyveres elől, hátul, oldalt is kettő-kettő. A kísérők, ha nem is toprongyosak, de rosszul öltözöttek, ezek meg mintha vadonatúj ruhában lennének. Utánuk settenkedtem. A vasút mellett kísérték őket, Bocsáron keresztül arra a Dragutinovóra, amely állomásáról már meséltem, most, ha jól tudom, Novo Miloševónak hívják. Itt verték agyon valamennyiüket. Másnap szöktem, de majdnem az egyik pokolból a másikba. Hallottam, két tömegsírba dobálták őket, de csak valamicske földet hánytak rájuk. Megint csak nem kitalált történet ez, az, akinek a háza udvarán a tömegmészárlás történt, az ötvenes években a vonat alá vettette magát.

Nem tudtam napirendre térni se az újvidéki negyvenkettő, se a vajdasági negyvennégy fölött. Ma sem. Besorozott embereket, akiktől senki sem kérdezte, akarsz-e. Ha ezekre a dolgokra gondolok, ezer túske szúrja meg ma is a lelkemet.

(Az első könyv befejező része a következő számunkban)

2004 KAPUJÁBA

BARANOVSKY EDIT

Hallod? csörtetnek az új eszmék –
Ahány párt, annyi vörös posztó,
nyimnyám torreádor
„harcképtelen bika”
Hemingway másképp írta –
Hányszor szajkóztuk:
„Nem oda Buda!”
A demarkációs vonal „mehúzva”
Nem nyílik az édeni kapu, zárva!
Csúszkálunk ide-oda, erre-arra,
Mint jégen a korong,
szakad nadrágunk . . .
Vajon hol tanyázik az Isten?
Mostanában errefelé nem járt az Úr –
Emberek! élnetek kell ebben a
Reszelős búban, sötét alagútban.
„Jön még kutyára dér!” Ezt
Ne feledd, testvér!
2004-ben vági léket
a jégen és énekelj:
Sej, Dunáról hideg szél fú,
Aki ember tavaszt dúdol –

KÉT HAIKU

VARGA SÁNDOR

A HŰSÉG

pórázon hűség
ellenállás nélküli
örömszuhatag

A GONDVISELÉS

a gondviselés
akár egy megvetett ágy
anya-angyala

VISSZAVADÍTÁS

Laza regényféle a kutyabőrről, III.

B. FOKY ISTVÁN

A SZENT-TÓ GYÖTRELMES ELMOZDÍTÁSA, VALAMINT A LAZA KIJELÖLÉSÉNEK ÁLOMLÁTÁSA

Ekkor már nem csupán arról volt szó, hogy kit és miért kell megkeresni, de mindabból lógott valami a levegőben, amit az emberek általában idegborzolódnak szoktak volt nevezni. Mindennek okául a mérhetetlen hideg nyomulását lehetett nyilvánítani, amely időjárási viszonylatban is meglepte a népet, mert ritkán volt arra példa, hogy a decemberrel ezen a vidéken ilyen mélységekbe hatolt volna a fagy; a szokatlan megpróbáltatás már napok óta szinte kibíratatlan súllyal nehezült mindenre, amit kiszemelt magának, s nem minden ok nélkül történhetett mindez, mivel a sárgolyóbis nyár felőli oldalán pusztító tűzvészeket ellensúlyozandó érkezhetett ide.

– Nemigen mondható valamiféle csorba csíknak ez a bénító fagymezevség! – mondotta Maruskának a ny. zászlós, miközben a külváros utolsó házacskáit maguk mögött hagyva, lépteiket a Kis-Palicsnak irányították. – Könnyen történhet annak ténye, hogy máma a demizsonom szárazan marad a Péter-forrásnál!

– Szerintem a Péter-forrás nagyon jó és gondos kezekben van, neki felülről minden baj ellen védelem dukál – nyugtatta a jó ötvenes nő zászlóunkat, aki ugyancsak billegett a kövekké merevült göröngyökön, hogy lábon tudhasson maradni, ahogy az utat válogatta.

– Csakugyan? Aligha hihetem, hiszen olyan kétárnyékú lett már körülöttünk minden, hogy akárha a jóságos is átvehette tőlünk a rossz példát – hangoztatta megérzéseit a jelenlegi módíró a ny. zászlós, majd kisvártatva még megtoldotta gondolatait arról is, hogy azt a bizonyos csorbát és a csíkot egy harmadik házgondnokféléől nemrég hallotta, aki a gyerekeket jellemezte ily mód.

– Nem tudhatom, hogy mint hozta össze az illető az elevenség netovábbjára gondolva a csorbát és a csíkot, de nagyon botcsinálta a tákolmánya – észrevételezte Maruska, akit szűkebb körökben csak nappali színésznőnek emlegettek. Később, minden átmenet nélkül, aztán arról kezdett beszélni, hogy őt tulajdonképpen Macskovicsné asszonyság kergette ki ebbe a fagyálló folyadékot is megríkató fagyba, merthogy állítólag a Molcer befúrta magát a domboldalba, s neki ezek szerint fontos elintézni vele a csorbát, amit kettejük életén ejtett.

A ny. zászlós hosszan hallgatott. A nagy élettapasztalatú embernek sehogy se ment a fejébe, hogy Macskovics asszonyság a Remetével kapcsolatban mást is felkérhetett közvetítésre, ami az öcs Prozivkára történő előállítását illeti. Mindebből olyan következtetésre jutott, hogy a nappali színésznő valamely közelebbi, netán érzelmi vonulataiban lehet a Remetével rokon. Amit gondolt, mindjárt ki is nyilvánította:

– Összejötték?! . . . Akkor meg a Remete már nemigen remete, ugye?

– Remete?! Még szentet csinálnak belőle, istenemre! – visította Maruska magából kikelve a ny. zászlós fülébe, aki jobbnak látta kissé lemaradni a nő mögött, hogy ne érje hallási károsulás.

– Hogy ott törje ki a nyavalya a maguk remek Remetéjét, ahol van! – sipítozott továbbra is Maruska. – Minden bejelentés nélkül nyakába vette a világot, a négy gyerek mellől úgy lépett meg a langaléta időmilliomosunk, hogy már csak azért kijárt volna neki néhány év csücsike a hűvösön! Ehelyett bántatlanul megjelenik a környéken, s befúrja magát a Kamenita-hátba télvíz idejére!

A ny. zászlós keményen emésztette lemaradandóban Maruska mondanóját, miközben a mellékelt ábra, mármint amit a táj mutatott, élethűen bizonyította, hogy a Kamenita-hát eléggé jól érzi magát, barátságosan befogadta a kérdéses betolakodót. A meredek felőli oldalon hatalmas parázsló akáctuskók bontakoztak ki a ködből, füstjükkel nyakig bugyolálva az esetleges látogatót. Az izzó tuskók, mint valami varázslatos

és titokzatos szemek, olyannyira átizzottak a ködfüggönyön, hogy a szeppentebb természetűeket óvatosságra figyelmeztették.

– Egyszer még meglátja, hogy öngyújtogatóvá lesz a mi emberünk, az bizonyos! Mániája a tűz, annak füstje valamely vámpíri homály lobogásából elővarázlott füstalakzatok felsorakoztatása, amit már színházi rendezései alkalmával is előszeretettel használt – mondta Maruska, és biztos léptekkel találta meg az utat a Remete odújáig.

A ny. zászlós a nőt óvatosan, bizonyos távolságról követte, de amikor a mondott ember amerikai kopója, amely az izzó tuskók takarásában szunyókált, a jövevényekre a fejét se emelintette, már a férfi is bátrabban követte a magabiztos előfutárt.

A Remete tőle megszokott közömbösséggel fogadta látogatóit a hordópléh tetőzetű kifutón, majd minden idegeskedés nélkül vezette őket a limlomos előke mögötti földlakásba, ahol meglehetősen barátságos volt a hangulat, csupán a mennyezetről alácsüngő kéz- és lábszár-csontok látványa hagyott némi viszolygást az érkezőkben. A Remete helyel kínálta Maruskát és a ny. zászlóst, s mint aki valamely tegnap félbeszakadt beszélgetést folytatna a nővel, könnyed és csevegő hangon arról kezdett beszélni, hogy a gyorsan pergő idő csodálatos valami, olyannyira illékony és mulandó, akár az emlékezet.

– Közben hét kerek éve már, hogy megugrottam a halál elől! – zárta hirtelen rögtönzött eszmefuttatását a Remete, miközben héjában sült krumplit rakott vendégei elé egy gyöngyvirágos tálcán az asztalra, és melléje kortyolnivalónak paradicsombefőttet öntött kristálypoharakba.

A hirtelen beállt csendet a ny. zászlós törte meg nagy sokára, mert kezdett bizony kínossá válni a fene nagy hallgatás a nő részéről. Arról kezdett beszélni, ami megbízatása volt, mármint hogy Macskovics asszonyság keményen meghagyta öccse előállítását a lakótelepre.

– Mi ott emeleti tőszomszédok vagyunk, tetszik tudni, és megbízott vele, hogy önt ha szükséges, akár karhatalmilag toloncoljam elibe, mert arról a bizonyos kutyabőrről meg miegyébről gondol önnel diskurálni – hallotta a ny. zászlós kissé bizonytalanná vált, de tartalmában egyáltalán nem rá jellemző kifejezésekkel tűzdelt monológját, ami még feszélyezettebbé tette amúgy is megbillent lelkiállapotát.

– Ön ki lenne, kedves uram? – kérdezte a Remete.

– Határvadászi nyugalmazott zászlós vagyok, a hetedik emeletről, jelentem alássan! – koccintotta össze bokáját a ny. zászlós szolgálatkészen, teljesen megfeledezve helyről és időről egyaránt. – De égszínkék toronyházunk lakóközösségi elnöke is egyben, ha úgy tetszik, aki a lelkén viseli embertársai minden búját és baját, ezen esetben Macskovics asszonyágét önnel szemben, s különben a csodatevő Péter-forráshoz igyekvőben, mint aki életében csupán csak forrásvizet küldött le a torkán!

– Pihenj! – rendelkezett a Remete, mire zászlósnk is helyet foglalt Maruska mellett a padon, vett a krumpliból, s miközben hámozgatta, magába lötytyintett a paradicsomléből, előbbi állítását megcáfolandón.

– Honnan neked a kristály, Molcer? – szólalt meg nagy sokára Maruska, és a poharakat hosszan vizsgálgatta.

– Azok hozták, akik egykor elvitték – mondta a Remete egykedvűen.

– Hallom, hogy mostanában mindent visszaadnak, ugye? – sietett kérdezősködni a ny. zászlós, aki időközben elhatározta, hogy minél többet megtud emberünkről. – Hallom, hogy törvénybe iktatják a vagyonok visszaszármaztatását!

– Majd csak lesz belőle valami, bár nemigen reménylem, hogy az utolsó szálíg minden visszajárhat – mondta a Remete, közben Maruskát figyelte szelíd tekintettel, akiről jól látszott hatalmas indulatainak féken tartása.

– A téglagyár is a tiéd lesz? – kérdezte a nő.

– Meg ez a domb is, amibe beköltöztem, és talán a korzói házunkat is átvehetjük, ha a teremtő is mellénk áll – mondta a Remete, és most már a figyelmes szemlélődő is jól láthatta volna Maruska arcvonásainak enyhülését, amikor az előre kitervezett mondanivaló feledésbe merülhet a mérhetetlen haraggal együtt, hiszen itt úgy állnak a dolgok, valami olyasmi lóg a levegőben, amit nem szabadna elcsúfítani holmi szemrehányásokkal.

Maruskáról jól látszott, hogy kemény agymunkát végez magában azzal kapcsolatban, amit a vámon veszíthet, illetve amit a réven behozhat. A Remete is valamilyen pálfordulást érzett Maruska viselkedésében, aki ekkor már a dédijétől öröklött nagykendőjét oldozgatta magáról buzgón, hogy kissé kényelmesebben lehessen, ami viszont azt jelenthette, hogy

nem futó látogatásra rendezkedik be hamarjában, hanem ő hosszabb távon igyekszik elrendezni kettejük dolgát.

– És mi lesz a drótkerítéssel, kedves szomszéd? Azt mesélik, hogy a régészek csinálták, a Kamenita-hát csontjait védendő – választékoskodott továbbra is a mi ny. zászlósunk, s volt valami a hangjában a kárörvendők lobogásából.

– Kerítés ide, kerítés oda, nem tesz semmit – mondta a Remete, és most az egyik lábszárcsont takarásából egy érintetlen szalámirudat akasztott le a kukáról, hogy szeleteljen belőle amazoknak a burgonya mellé. – Visszavadítom a hegyet, hogy a közelébe se férközhetnek!

– Csodát művel a Kamenita-háttal? Mégiscsak van magában valami földöntúli! – lelkendezett a ny. zászlós, és közben nekilátott a szaláminak, mint aki hivatalos lakomára érkezett.

Ettek. És közben nem csupán azon rágódtak, amit ettek, de egyéb megrágnivaló is akadt a hallottak alapján, amit jó lesz fontolóra venni idejekorán, mert sosem tudni, minek mikor van vége, illetve mi mikor fordulhat végével a kezdeteknek. Kívül Földet Söprő Búbánat vakkantott párszor egymásutánban, és a Remete tudta, hogy Fösöbú nem szokott vaklármát csapni, valaki érkezhetsz a portára. Kiment, majd rövid idő múltán egy tagbaszakadt, melák alakkal tért vissza a pincelakásba, akit helyel kínált, és aki olyan némán foglalt helyet, mintha a másik kettő nem is lenne a világon.

– Sömlyékiek a vendégeim, Vence! Betértek hozzám, hogy megosszák velünk annak örömét, amit megbeszéltünk – mondta vendégének a Remete, és aztán néhány szóval elmagyarázta Maruskának meg a ny. zászlósunknak is, hogy ez a nagy darab Szebenyi Pál, akit Vencének becéznek errefelé, a visszavadító brigáddal felhordja a Szent-tavat a Kamenita-hátra. S miközben beszélt, a vakablakból középszerű demizsont tett Vence elé, aki gyorsan kitekerte belőle a dugót, és hosszan ivott. Annak utána széttörölte bajszát az orra alatt, és csak úgy futólag mondta, az illendőség kedvéért:

– Isten! . . . És arccal a jövő felé . . .

A ny. zászlós kapva kapott a szón, mintha éppen neki találták volna ki Vence szavait.

– Éppen itt? Arccal a jövő felé ebben a bűzrengetegben, ahova a város minden piszka kifolyik?!

– Éppen itt! – mondta a Remete.

– Itt levegő sincs, te hülye! Itt a négy keréken gurulóknak ablakot kell csukniuk, ha nem akarnak a másvilágra távozni! – kardoskodott Maruska, régi formáját hozva érveléséhez.

– Isten lesz a tanú rá, hogy a rendező úr elképzelése nyomán errefelé tűrhetőségi állapot lesz – mondta mély hangján Vence, s volt valami megszállottság az egész lényében, ahogy a többiek fölé magasodván, két hatalmas tenyerét a mennyezet felé lódította. – Ott a bizonylat, azokban a csontokban!

Mikor aztán visszaült a helyére, a többiek elfelejtettek kételkedő pofát vágni, hiszen ilyen és ehhez hasonló jelenség alkalomadtán képes lesz még a hegyet is elhordani, ha a becsületről lenne szó.

– Holnap nekilátunk a vermelésnek, és ha minden jól halad, akkor a jövő hét végére a Szent-tó jegét felhordjuk a Kamenita-hátra – mondta a Remete.

– A szenteltvizet megbecstelenítik? Annak a csodatevő víznek ott a helye, ahol van, és aki ellene tesz valamit, annak örökre befellegzett! – mondta a ny. zászlós, minekutána fölugrott, elkacsmarintotta a magával hozott demizsont, és elhagyta az odút.

Ez a fordulat aztán mindenkit meglepett. Nem tudták megérteni, miért vette annyira a szívére a ny. zászlós a hallottakat; kedvelt Péter forrását senki nem említette, a Szent-tó sorsa pedig nem az ő kompetenciájába tartozott, hogy ennyire felzaklassa magát a tervelteken.

– Bolondos öregember, aki még szemellenzős is valamelyest – mondta Maruska, majd hosszabban kifejtette, hogy érzése szerint talán Csattanó Maszlagnak is itt lenne a helye, ha már ilyen szépen újra összejönni látszanak, hiszen a gyerekek azóta is emlegetik, mióta laput kötött a talpára, hogy egyszer bizonyára előkerül, és óriási meglepetésben részesíti őket.

– Hány gyerekük van? – kérdezte Vence.

– Kettő közös – mondta a Remete.

– Kettő meg fogadott. Az idősebbje – mondta Maruska.

– Ön is szaki? – kérdezte tovább Vence.

– Színésznő vagyok, ott jöttünk össze a Molcerrel . . .

– Ki az a Molcer?

– Én vagyok a Molcer – mondta a Remete.

– Aha! Nem is mondta soha, hogy ilyen gazdag . . .

– Csak lesz, kedves uram, csak lesz, ha minden úgy megy, ahogy a nagykönyvben írva vagyon! – lelkendezett Maruska, és miközben a dédi nagykendőjét csomózta magára, még megkérdezte, hogy mi a fenének kell azt a töméntelen sok jeget ide a dombra felhordani, miért nincs az ott jó helyen, ahol van?

– Azért, mert a jég könnyebb a víznél – mondta a Remete.

– Noná, hogy könnyebb, hiszen úszik a vízben, de miért kell az egész tavat ide áttelepíteni, ezt nem értem!

– Nagyon egyszerű oknál fogva, drága asszonyom! Az egész Kamenita-hát telis-tele van egykori szőlőtőkével, és ha tavaszra a sok jég elolvad, akkor a belőle nyert szenteltvíz jó hatással lesz a megannyi szunnyadó tőkére, elindul bennük a nedvkeringés, újra kihajtanak, és azok a városiak nem tudnak hozzáférni a hegyben levő csontokhoz! Jól mondom, Remete?

– Magam se beszélhettem volna különben, Vence! Csupán azt felejtetted el hozzátenni, hogy itt valamikor a szőlők szagos fajtája tenyészett, és ha beválik az elgondolásunk, akkor itt a mérhetetlen bűz felett a szőlőszag fog uralkodni! – mondta a Remete kiegészítés gyanánt, hogy Maruska könnyebben fölfogja terveik magvát.

– És mindez arccal a jövő felé történik – erősgette Vence.

Maruskával forgott a világ. A színésznőben annak gyanúja támadt, és ezt hangosan közölte a másik kettővel is, hogy náluk nincs minden rendben, hogy az agyukra ment a nagy demokrácia, hogy ilyen és ehhez hasonló hülyeséget az emberiség még nem pipált. Már az ajtóban volt, mikor visszaszólt:

– Maszlag éppen ide melléd való, Molcer! Összeilletek! Majd kipingálja a hegyedet, ahova az emberek csodára járnak, ha kelekótyákat akarnak látni!

Amazok jó ideig csendben mosolyogtak utána, mint akik megértik a világ furcsa dolgaiba be nem avatottakat, hiszen minden újdonság rendszerint méltatlankodást vált ki legtöbb emberben, de idővel maguk is belátják, hogy a tenger cseppje is tenger.

– Két fogattal dolgozunk, Remete! – mondta Vence.

– Hármat ígértetek még a hét elején . . .

– Sándor Pista nem adja a versenylovát, mert a héten futtat . . .

- Miért nem jön Loncsár Kiril? Ő nem futtat!
- Beszélek Magvaszakadttal, az ő murái tízet érnek!
- Szóval akkor reggel?
- Reggel – mondta Vence, és távozott.

Másnap aztán megkezdődött a gigászi munka. A sándoriak, Magvaszakadt vezetésével a Szent-tó jegét vágták, amely a hatalmas hidegtől egészen fenékgig befagyott, a három szekeres pedig a hatalmas jégkockákat a Kamenita-hátra hordta fel, ahol aztán a Remete Cs. Maszlaggal, a legidősebb nevelt gyerekével csákllyákkal olyképp igazgatták el a jeget, hogy teljesen beborítsa, és talpalatnyi se maradjon szabadon belőle. Illetve, a Remete figyelmeztetésére, és Cs. Maszlag legnagyobb csodálkozására, a löszlakás fölötti nadrágszjiparcella üresnek maradt. A Remete csak ennyit mondott róla:

- Az lesz a laza!
- Laza? Késsel és villával? – kérdezte Cs. Maszlag.
- Nem! Azzal a drógás agyaddal, te mamlasz, azzal! Majd egyszer talán te is feléred ésszel a laza jelentőségét a szőlőskertek végében, ahol a talajba más rendeltetett!
- Nálad mi rendeltetik a lazára, Martin? – érdeklődött melegen az apja által ledorongolt fiú, miközben ügyesen csákllyázta a hatalmas jégdarabokat a megfelelő helyre.
- Oda templomot építünk, gyerek!
- Mi ketten, persze! – röhögött a katonaviselt fiú apja viccelődésén nagyokat, és kénytelen volt ekkora képtelenség hallatán az egymás hegyén-hátán tornyosuló jégtáblákra borulni, hogy vidorságát leplezendő, mintha csinálna valamit.
- Itt valaha templom állt, Maszlag! – emelkedett egész hosszában a fiú fölé a Remete, s alakja olyan fenyegető magatartást mutatott, mint aki ekkora orcátlanság hallatán talán még ütni is tudhatna ebben a pillanatban. Cs. Maszlag már a hátán hevert, és ekkora komolyság láttán jónak vélte visszafogni a vidámkodás akaratlan ördögét incselkedni, mert tudta jól, hogy az egykori rendező szigora bizonyos esetekben nem ismer határokat. A Remete szigora enyhébbre váltott, odébb lépett a csákllyával a fiú fölül, és alig hallhatóan csupán ennyit mondott még:
 - Előkerült az alaprajza is az egykori templomnak. Mi megcsináljuk erre a lazára, az isten földjére . . .

Odébb emberek gyülekeztek a Kamenita-hát alján. Látszott róluk, hogy keményen tanakodnak a látottakon, s mintha a látvány izgatta volna a fantáziájukat, egyikük kivált a sokadalomból, és a Remetéék felé indult.

– Itt csak én beszélhetek, gyerek – mondta a Remete.

– Mint mindig ez idáig – mondta Cs. Maszlag.

A vízmérnök, mert közben a Remete felismerte egykori osztálytársát, kissé tétován, vargabetűket írva érkezett nagy sokára hozzájuk.

– Te, Martin! Mi a jóistent háborítjátok ezt a terepet, ami a város által védett terület? Ezért bíróságra kerülsz, meglásd!

– A magamén vagyok, barátom! – mondta csendesen a Remete.

– A Kamenita-hát bolygathatatlan, Martin! A víztisztító se kaphatott belőle még talphossznyit sem, nemhogy neked visszaadnák hiánytalanul, ember! Megzavarodtál? Méghogy a magadén volnál . . . Ki érti ezt a zavaros észjárás? – kérdezte az egykori osztálytárs a Remetétől némi jóindulattal a hangjában, aztán csak legyintett, mint akinek már minden mindegy, miközben kinyjában egyik lábáról a másikra nehezedett, hogy pihentesse indulatait.

– Rám származik vissza a Molcerek egykori vagyona, ha ez tetszik valakinek vagy sem! – erősködött a Remete, s volt a hanghordozásában valami fenyegető, miközben mozdulatával helytel kínálta a jégen a nagy darab mérnököt.

– Csüccsenj te a jegedre, neked van szükséged csillapulásra! – mondta amaz, majd afelől érdeklődött, hogy netán a téglagyárat is visszaigényelni méltóztatik az úrnak.

– Mindent az égvilágon, mindent . . . – ismételtette a Remete.

– Szóval mindent vissza állapotban vagy?

– Az utolsó szálig, uram! – pöccintette vissza a mérnök előbbi gunyoros megszólítását a Remete.

– Ha mindent vissza, akkor te tudod, hogy nekem hivatalból kellett szólnom az eset kapcsán, de most már ennek utána a felelősség csupán rád tartozik – mondta csendesen a mérnök, és amerről jött, arra is távozott.

Csak a hideg, metsző szél maradt utána söprögetni a hegyen, hogy emezeknek az ujjbegye kékült bele a nyomasztó fájdalomba. Még jó ideig dolgoztak, egyengették helyükre a hatalmas jégtáblákat, s miköz-

ben úgy látszott, hogy az utánpótlás leállt a munkával, mert ebédidőre járt már, a Remete végigmustrálta teljesítményüket, s jóleső hümmögéssel konstataálta, hogy derekas munkát végeztek.

– Ha minden jól halad, akkor néhány nap múlva a hát védett lesz a fagytól, Maszlag!

– Éppen tizennégy éves voltam, amikor szó nélkül elmentél – mondta Cs. Maszlag csendesen, miközben a pincelakás felé ereszkedtek az oldalon.

– Ezt a témát egyelőre hagyhatnánk pihenjben – keményített a hangján a Remete, miközben a bádogtető alá értek, s hozzálátott valamit összedobni, hogy a gyomruk ne korogjon.

Maszlag leült az izzó tuskók mellé, s miközben a nagy fülű kutya a kezét nyaldosta, arról kezdett beszélni az ebnek, hogy mennyire hiányzott nekik a gazdája, hogy Hanyattka emiatt kórházi kezelésre szorult, Esemes viszont teljesen magába zárkózott, Rongylábról nem is szólva, aki éjjel-nappal zokogott az apja után, és végül is valamely sándori vajákos asszony segített a baján.

– Egyszer megbeszéljük az egészséget, Maszlag! De most, az álomlátás megvalósításának időszakában legyél figyelemmel a lelkiállapotomra, édes fiam . . . – kérlelte a Remete szinte könyörögve a téma feszegetésének elhagyására.

– Álomlátás? Sose álmodtál, Martin! – dörmögte egykedvűen a fiú.

– Amiatt vagyok zaklatott állapotban az utóbbi időben, Maszlag! Te csak valahogy átvészelted már a tegnapot, de nekem a holnappal van bajom értetek, édes fiam!

– Édes fiam?! Hiszen nem is vagyok a fiad, Martin!

– Nem-e?! – jajdult a Remetéből a fájdalomféle, hogy szinte leroskadni látszott a meglepetéstől. – Nem-e magam választottalak, mikor Maruskával összekötöttem az életem?

Maszlag szó nélkül felállt, és csendesen elindult az aszfaltút felé. Vissza se nézett. Olyan ember benyomását keltette, mint aki hatalmas hátizsákban cipeli magával az ólomnehéz emlékeket. És miközben mindinkább távolodott a löszparttól, a Remetének kicsordult a könnye, ahogy ott állt tehetetlenül az izzó tuskók mellett, s arra gondolt, hogy a halál előli megugrása, valamint a Szent-tó elmozdítása meg az álomlátás megvalósítása közötti időszakban valami megroppant bennük, valami

véglegesen eltört a tengely tájékán, amely legbelül a teher legjavát viseli. Aztán csak intett a kutyának, hogy kövesse, közben önmagát biztatva mondogatta többször egymásutánban:

– Szeplőtelen fogantatásra meglesz . . . Szeplőtelen fogantatásra meglesz . . .

(Folytatjuk)

ÉJSZAKAI FELJEGYZÉSEK, 1999 (VI.)

G U L Y Á S J Ó Z S E F

Tavaszi zápor. Egy magyar film 1932-ből. Főszereplője Annabella – ki ez a csodálatos ókori magyar színésznő? Merje valaki azt mondani, hogy nem ez a legnagyobb, a legjobb és legszebb magyar film! (Tovább gondolkozni róla. És Fábri?)

*

Márai rendületlen híve osztályának, a polgárságnak . . . mint én a magaménak. Amit ő politikáról, társadalomról mond, annak én pont az ellenkezőjét vallom. Olyan osztálynak a szülőtte és harcos védelmezője vagyok, amelyik osztály és nép sose ártott más osztálynak és népnek. Márai ezt vajon elmondhatja-e magáról? Már Werbőczyvel – megerősítve, hivatalossá téve – a polgárság, némi egyszerűsítéssel az értelmiségi, vagyis Márai, a Máraiak elkezdtek, de folytatva ellene, ellenem, ellenünk ezt a letaposó munkát. Hogy akkor még nem is volt polgárság? Nem baj! Már ott csírázott.

Máshogy mondva: Hogy akkor még nem volt meg a más zsírján élő polgárság? Tudjuk. De polgárság mindig létezett, mint felsőbbrendű ingyenélő, csak másképp nevezték. Ki fölözte volna le a munkást, ki csinált volna a történelem során örök időktől fogva milliókat számláló, kihasznált, robotoló koldust?

Szóval olyan messze vannak az ő szavai hozzám, ahhoz a tájhoz és világhoz, ami magam én vagyok, én volnék, mint a csirkeitató a szen-

teltvíztartóhoz. Csakhogy a csirkeitató is ér ám annyit, ha nem többet, mint a szenteltvíztartó!

*

Szegénynek lenni rút.

Gazdagnak lenni bűn.

De szegénynek lenni bűn is. Hogy miért? Azért, mert egyrészt minden teher a szegény ember nyakát húzza, másrészt pedig, mert mindenért őt okolják, mindent, bűnt és bajt órá fognak.

*

Valószínű, hogy a technikai civilizáció kapitalista csődje Huxley regényének az alapgondolata. A szocializmust rosszul érti, mert állandóan célozgat rá gúnyolódva. A technikai civilizáció „forrpontját” képzeli el és írja meg az élet, az akkori Anglia minden területén, a fogyasztói társadalom teljes csődjét.

Valahol egy másik művében azt mondja: „A tulajdonszerzés ösztönének több elfajulása van, mint a nemi ösztönnek.”

Ez biztos.

*

Egy másik galamb meg azt mondja, egyre hajtogatja (nem egészen tisztán), hogy Ranódy, Ranódy. (Ha egy kicsit még gyakorol, Radnóti nevét is ki tudja majd mondani. Lehet, hogy a két mássalhangzó kiejtése okoz nehézséget galambom számára – a „d” meg az „n” együtt, egymás mellett nehéz volna neki. De honnan veszi ez a madár, az én egyik itteni kedves madaram Ranódyt, a megboldogult filmrendezőt, az *Árvácska* zseniális szerző-rendezőjét? Vagy talán, okoskodok, Ranódy, a Ranódyak kölcsönözték valamikor ezektől a maguk nevét? A madaraktól sokat „kaptunk”, és sokat tanultunk már – Ikarosz, Shelley, Petőfi . . .

*

Ezeknek csakugyan teljesen elment az a csöpp józan eszük is, ha volt! Kevesebb, mint fél órával ezelőtt Palics irányából 3, 4, 5 robbanás rázta meg a levegőt. Megint a környéken.

Ludason vagyok, május 28-a van, az óra áramtalan, 18.55.

*

Kokóska, kokóska, mondja megunás nélkül az én galambom. Az „a” hangot, talán mondtam is már – akadámiát végzett színészként vagy még annál is szebb –, tiszta magyar akcentussal ejti ki. Jóska, Jóska, kokóska, csúfoltak gyerekkoromban a társaim itt Ludason.

*

Vannak nevelhető és nevelésre nem alkalmas emberek. Én az utóbbiak közé sorolom magam. Úgy értsd ezt, hogyha valamiről nem voltam igazán meggyőződve, azt mondhatták, a bűdös életben sose tudtam elfogadni, hinni és vallani.

*

Most már látom az igazi arcukat, kiütközik a „takaró” alól, jelekkel van teli. Az ifjúságé üres, mint mindig, sima, üres, csak a fiatalság látszik rajta, semmi más, nem tükrözi a tragikus helyzetet.

*

Mintha katonáéknál volnék, csak nincs az a diszciplína, gondolom, ahogy mosom a lábamat: kis műanyag lavór (Baka Pityuéktól), zsebemben a zokni, nyakamban a törülköző, fél lábam a kis lavórban (a víz hideg), szék csak egy van a házban, az is hokedli s épp bent a szobában . . .

*

Május 29.

Prielle Kornélia *Ismeretségem Petőfivel* című, a *Koszorúban* megjelent visszaemlékezését olvasom . . . A Csendőrlaktanya tárva-nyitva levő épületében találtam máma ezt a múlt századi rongyos, se eleje, se vége könyvet, könyvnek darabjait.

*

Petőfi-versekről. A legszebb Petőfi-versek nem is olyanok, érdekes, mintha valaki alkotta volna őket, különösen nem egy húszennyhány éves gyerek-ember, hanem csak úgy maguktól lettek, teremtődtek, születtek volna, mint maga a világ, oly tökéletesek és természetesek. Most a *Befordúltam a konyhára* című versre gondolok, ez váltotta ki belőlem ezeket a csodáló szavakat. Aztán sokszor eszembe jut ez a kép: „Korsaját mig telemerítette, / Rám nézett át; aztán ment sietve.” Hihetetlenül

szép és milyen tökéletes, valószerű (biztos azért szép), képzeljük el, ahogy ez a jelenet lejátszódik ott künn nyáron az alkonyuló Tiszánál. Csak így történhet meg, csak így játszódhat le. És leírni, megírni csak a zseni tudja.

*

Tovább taposva ebben a körben: Petőfinél is meg lehet állapítani azt, amire én Adynál jöttem rá, hogy tudniillik *mindennek az ellenkezője is igaz, vagy igaz lehet*. Noha különböző művekben jön létre ez az igazság, látszólagos ellentmondásként – Adynál a „Sem rokona, sem ismerőse” és a „Senki élőnek ellensége” sorpárnál. (És itt visszautalnék előbbre, az embergyűlölő volt-e Zákány kérdését boncolgató feljegyzéseimre: íme, ez is valamiképp az odi et amo, vagyis a szeretet és gyűlölet a pszichológia szerint lehető egységére, létező együttvalóságára utal, az ambivalens emberi érzésnek és gondolatnak a megjelenési formája.) Petőfinél az előbb megcsodált reális és természetes képre igazam bizonyítására jöjjön a *Falu végén kurta kocsmá* című verse, melynek az első szakasza az előbbinek a tökéletes ellenkezőjét példázza – nem idézem, elmondom a lényegét – a kurta kocsmá hogyan látná meg magát a Szamos vizében, ha az éj nem közelegne? Sehogy se! Tisztára lehetetlen! Itt tehát pont az ellenkező, a képi lehetetlenség az, ami dominál, és igaz és vált ki csodálatot az előbb, *A Tisza* című versnél említett tökéletesen reális leírással szemben. És akkor se csorbul ki az esztétikai élmény, ha rájövünk a kép abszurd voltára; én tegnap jöttem rá. Ez is a költészet egyik csodája, de hozzá kell tenni, a Petőfi költészeté, vagyis a nagy költészeté.

Íme hát az esztétika egyik gyönyörű titka, csodája és igazsága. Ilyen bonyolult ez, ha egyáltalán bonyolult és nem ragyogóan tiszta és világos.

Nem tudom, a műelemző kritika eljutott-e ide, azaz vannak-e ilyen megállapításai?

*

Kitártam, kilöktem belülről a Kanizsai útra nyíló egykori Haskó-féle kocsmá ajtajának a két szárnyát, és csípőre tett kézzel, mellemet kidüllesztve megálltam fönt a lépcsőn, mint egy vevőt váró boltos, vagy ráérő kocsmáros. Furcsán néztek rám az arra menő ludasiak. Traktoron, biciklin haladtak el az úton . . . Bent, mindjárt jobbra a sarokban, itt

állt valamikor apám cimbalma, hétköznapiakon némán, a mi abroszunkkal letakarva. Egy másik, ezzel egybenyíló helyiségben, a hangszertől nem messze meg a biliárdasztal, „túróból” készült golyóival. Cimbalom és biliárdasztal – közel egymáshoz. A biliárd egyik mindennapi játékos – a tüdőbeteg, a katonaságtól kiszuperált – néhai Hunyadi Pista, a „matador”, ahogy magát nevezte. Most itt óriási a felfordulás, minden feldúlva; az utolsó lakó, a bábaasszony holmija szétszórva, szanaszét hever. Úgy tűnt fel nekem, mintha futva távoztak volna ezek az utolsó lakók innen, vagy mintha egyszerre, csapásszerűen meghaltak volna: mindent itt hagytak, rádiót, rekamiét, bögréket; könyvek, dokumentumok, fotók szanaszét. A gaz úgy körülvette a romokban álló épületet, hogy alig lehet megközelíteni. „Ludason hol laktál? A Csendőrlaktányánál”, mondtam és mondom ma is büszkén, ha kérdezik. És csodák csodája, rögtön tudja mindenki, az hol van.

*

Ezt gondoltam most: a meleg sokkal előbb kihűl, mint ahogy a hideg megmelegsik. (Egy bögre forró teáról van szó, meg egy pohár hideg vízről.)

*

Új, saját (jóga) gyakorlat a nyakizom erősítésére: békaállás, mint a szőnyegen (valamikor birkóztam), a homlok a talajon, a karok előre-nyújtva; a súly így a nyakra helyeződik, amely aztán jobbra-balra fordítandó.

*

Kokóska, kokóska, mondja az én galambom rendületlenül. Találja el őt a NATO, ha tudja, ha olyan pontosan dob és csapkod. Ahogy most Palicsot veri, avval az erővel és logikával madarakra is lövöldözhetne, a mocskos.

(Palics, Palics . . . Ludason kezdődő és itt folytatódó hisztériás, néha Orlandó-furiózus gyerekkorom, serdülő- és legénységem szép, szomorú kisvárosa, Palics.)

*

Induláskor úgy gondoltam, azt terveztem, hogy én most majd szép lassan átdolgozom a világot, mint a giliszta a földet, átereszttem magamon, átforgatom . . . Éltem, meghaltam. És? Minden maradt, ahogy volt, amilyen volt. (?)

*

Minden titok, semmit se lehet felfogni, megérteni, megfejtteni. Egy bizonyos: ezen a világon az élet megtermett, kibújt a földből, és van, létezik. Ez bizonyos. A többi? Senki se tudja, mert nem tudhatja.

*

Mért kell mindent, amit nem értünk, mindig, mindjárt egy olcsó gesztussal elintézni: Isten? Ez a bekötött szemű hozzáállás a butaságot konzerválja. Nemrégén még minden mozgásban volt.

*

A vallás mindentudó okosainak. Nagy titkokat én nem tudok kitalálni, megfejtteni, és akiknek hiszek, inkább mint másoknak – például Darwin – azok sem tudtak igazán, mert senki sem tudhat. Ergo: aki titkokat, kicsiket, nagyokat meg tud fejtteni, meg tud magyarázni, az hazudik vagy bolond. Esetleg hívő, mondja Bóka Mária. Mi is az a hívő? Mi lehet? Egy harmadik, vagy az említett kettő együtt?

*

Mink különböző módon, másképp fogjuk fel és ítéljük meg a világot, az emberit és az emberin túlit és fölöttit egyaránt; az emberi: a társadalom, a fölötti: a természet.

*

Ha valaki meglátogatna itt, mondjuk Emese, bizonyíthatná, hogy nem hazudok az itteni körülményeket, körülményeimet érintően. Mi okom volna rá? Semmi okom nincs, hogy másítsak.

*

Brehm *Az állatok világa* című nagykönyvébe való az ember is. Véletlenül, tévedésből maradhatott ki.

(Nézd csak, én is, mint Zákány Antal, embergyűlölő volnék?)

*

Summa summarum: fősvény, durva, gonosz és buta, végtelenül buta és gonosz az ember.

*

Íme Huxley *Szép új világ*ának egy tipikus, mai reklámszövege: Igyál futballt, lélegezz futballt, és igyál Coca-Colát – írja a hazai kétliteres colás üveg címkéjén, vigye el az ördög.

*

Dob utca, hallom a rádióban. Igen, valahol itt lakott, amíg lakott valahol Ladányi Mihály költő . . . akiről mostanában nem, vagy csak nagyon ritkán esik szó. Csak Pilinszky, Nemes Nagy, Pilinszky, Nemes Nagy (már a fejem tetején jön ki), mintha felakadt volna az a szép magyar elme, a szakmai. Nagy László is mostohagyereke lett, „vonal” alatt tartják. Majd megbánják ezt is, mint annyi mást. A dyt holnap, holnapután már harmadszor fogják nagyon-nagyon bálni. Csúnya és szomorú, szégyellnivaló nagy szánom-bánom lesz egyszer ennek is a vége.

Ne félj, Ladányi, ha én mondom, biztos lehetsz benne, lesz itt még egy nagy szánom-bánom miattad is.

Téged is pihentet az idő.

Heverj nyugodtan, heveréssz csak és álmodj, Ladányi Mihály, a váltás, a leváltó csapat alvó főrudasa . . .

*

Május 30.

A Csendőrlaktanya padlásszáját nézem, méregetem . . . Csendőrlaktanya. Márcsak így hívom ezt a végső pusztulását élő nagy sárga épületet, úgy mint az itteniek; amíg csak áll a lábán, s talán örökig, meg aztán még egy darabig így fogják majd nevezni ezt a helyet és környékét. Valamikor, a 40-es évek végén, az 50-es évek elején néhányszor felmáztam az akkor még erős, széles, odarögzített, itt-ott korhadt deszkalétrán. Ott turkáltam sokáig izgatottan a limlom közt, a nagy szemétben, csurgott rólam az izzadság. Még verseket is találtam, gyöngy-kézírással a tömérdek papírum közt. Sokáig őriztettem, aztán elvesztek a többi ott talált és más papírokkal, rajzaimmal, saját festményekkel együtt, sajnos, mint annyi minden elveszett, eltűnt, elkallódott útközben . . .

Hogy lehetne oda feljutni? Egy hosszú létra kellene, a tűzoltólétra a Zsidóházból, ahol a ludasi oltók fészkelnek, odatámasztani a falhoz, és felkapaszkodni rajta. Lehet, hogy azóta sem járt senki ott fönt. Kíváncsi vagyok, mit találnék most a szemétben, a limlom közt. Aranyat, mint akkor? Ludasi arany! (Azóta is hányszor ami nekem arany, másnak szemét.) Apám gyerekkorában vagy még azelőtt, így mesélte, itt volt – a Laktanya helyén? – az ún. Bugyi Csárda. Többször is szóba hozta, említette, meg azt is, hogy hat polgárit járt itt abban az időben. Erre született, mondta, a Halomi-sor alsó vége felé, jobbra, bent, egy félreeső, világvégi tanyán, hogy aztán onnan kerültek el Noszára, a Hinga lábához. És onnan szóródtak szét, ki erre, ki arra, szolgálni a négy Oldal gyerek és húguk, a Mári nénje. Egy él még közülük, a Gulyás gyerekek közül, a Misa bátyja, a keresztapám Kecskeméten; nagyon öreg már. Negyvennyolcban, az Informbiro idején léptek át a határon hárman, nagy politikusok, a hajdújárás szövetkezet vezető-mozgatói . . . Itt lenne jó, itt kellene, hogy is mondjam, elveszni majd egyszer, ha véletlenül nem vérpadon végzem. Elveszni, mondom, elhullni, elesni, amikor majd el kell esni . . . „Amelyből vétetett”, mondaná talán valaki fölöttem . . . „Ludas az egyetlen hely a világon”, cseng a fülemben barátom, Torok Csaba hangja. (Veri őt is a NATO-féle jégeső.) Milyen igaza volt akkor ott Kanizsán . . . „ahol még élni lehet”, cseng tovább a szó. És meghalni, mondom én most.

*

Június 1.

Aldous Huxley! Csodálatos egy ember! Úgy látszik, nemhiába írtam én róla valamikor egy verset, szembeállítva Gide-del. Melyik könyve is volt, amit akkor olvastam? Gide-től azt tudom, a *Pénzhamisítók* című regényt. Érdekes, erre emlékszem, milyen érdekes, Huxley könyvének a címére meg nem. Pedig ő az én íróm inkább.

*

Egy aforizmaszerű mondat Aldous Huxley *A végzet bábjátéka* című regényéből: „Illidge jobban utálta a gazdagok erényeit, mint bűneit.”

*

Paraszt szódavíz, a szegényember szódavize = víz, ecet, bikarbóna. Utoljára jött a késhegynyi bikarbóna, a kopott, fanyelű késsel összekevertük, apámtól láttuk, habzott, mint a bolond, kiszaladt a pohárból, gyorsan felhajtottuk.

*

VI SÉMESZ. Egykor, még gyerekkoromban itt Ludason csinált név. A költői nevem volt. VI, annyit tesz, mint Világ, Idő. A többit nem tudom, elfelejtettem, vagyis a SÉMESZ betűszót nem tudom már megfejteni. Minden betű egy fogalom volt, mint mondtam, Idő, Világ.

*

*Itt a gyerek, a férfi, az ember,
elhoztam, Fakereszt,
mind a három én vagyok,
én voltam
s még lehet, holnap leszek,
mi ketten
tudnánk-e valamit megbeszélni
nagy bajok láttán?*

*Hátad mögött egy tanyán,
helyén most kukorica zöldell
és hoz édes szemet –
akkor magamat kerestem,
nagy bajok halmán,
most téged, téged kereslek,
útszéli Fakereszt.*

*

Helyesbíték: nem Torma – amely egyébként csodaszép név és annyi van belőle Ludason, meg Nagy Torma is – szóval nem Torma, hanem Raffai gyerekek, akikkel a minap találkoztam lent a rét szélén. Elmondom újra sorban, ahogy akkor ott álltak, és kérdésekre bemutatkozva, nagyság szerint mondták a nevüket: Raffai Oszkár, Raffai Zoltán és Raffai Irénke. Megtudtam: laknak a Cvijó-sori Fehér-keresztnél balra, a kocsíút bal oldalán, fönt a parton. Ma megnéztem a Cvijó-sorról a

házat. (Érdeklődtem és megmondták, kik és hol laknak, igazi nevüket is innen tudom.) Megálltam az úton, és odanéztem: szegényes, igen-igen kopasz, fátlan, talán két pusztuló épületből álló tanyaféle . . . Valahogy megkedveltem ezeket a gyerekeket. Olyan félénkek, készségesen válaszoltak, amikor kérdeztem őket, de alig mertek rám nézni. (Miért csinál, teremt a világ, az „okos”, „értelmes” ember szegényt? Azért, hogy kis alamiznáért tiszteljék, szolgálják, sőt istenként imádják fölnézve rá, ha vet nekik. Ezek a gyerekek is hálásak lesznek majd mindenért, mindenkinek, aki szépen néz rájuk, ha dob nekik, mint a kutyának, és szolgálni fogják, a halálba mennek érte, ha épp azt kívánja tőlük.) Nagyon védtelennek érzik magukat, úgy látom. S nem tudják mire vélni érdeklődő közeledésem, barátkozó gesztusomat.

Emlékszem erre a tanyára azokból a régi, mozgalmas időkből. Akkor sokkal rendezettebb volt, akácok vették körül. Egy időben itt volt a szövetkezet kovácsműhelye, az öreg Szikora vezetésével működött, legidősebb fia, a nagyon erős fogású Jóska, itt tanulta a mesterséget. Többször jártam én is ott. Akkortájt gondoltam arra, hogy kovács legyek, lópatkoló. Még két kovácsra emlékszem a faluban: egyik volt a Rozs kovács, a másik meg a Tentás kovács, mindkettő a Kanizsai úton. A Tentás gyerekek iskola-, játszó- és focitársak voltak. Többször megfordultam náluk is a műhelyben, a műhely körül, mint afféle gyerek, aki mindenre kíváncsi és mindenfelé eljár, mindenütt ott van. Néztem, hogyan működik a fújtató, vagy kint a műhely előtt a patkolás érdekes eseményét. Amikor írtam *Az éden elvesztése* című versemet, mindig a Tentás-féle kovácsműhelyt láttam magam előtt. Bent kipp-kopp, kint a bőrkötényes mester reszelte, véste, tisztogatta a ló felemelt, térdben hátrahajló lábán a körmöt. Amikor evvel készen volt, jött a patkó (melyet hevítés, kalapálás után a vizesdézsába mártottak, „hiccelték”, aztán a fogóval, mert nem hűlt ki egészen, az inas ráhelyezte a ló talpára (sertyogott, füstölt), és a mester néhány patkószöggel ráütötte. Ha a kocsiuton a porban lehullt patkót találtunk, mingyá azt néztük, számoltuk, hány lukú. A hétlukú szerencsét hozó volt, azt tudtuk, minden gyerek tudta, annak aki találta, szerencsét jelentett. Ez volt a *szörön-csepatkó*. Ha találtam, hazavittem a vasaim, a szerszám- és játékgyűjteményem darabjai közé. Egész komoly kis műhelyem volt otthon, egy különálló épület, a nyári konyha pincejárójában; volt ott minden:

hidegvágó (akkor nem tudtam, mért hívják annak), több darab csorbult, nyegde harapó, kalapács, voltak órakerekek, hogy honnan, nem tudom, abrincok, rozsdás, girbegörbe szögek egy lukas lábasban, sarokvasak és sok más szent, kincset érő tárgy, ami összegyűlt. Mindig a földön járt a szemem, s ami fénylett vagy ehető volt, mindent fölvettem. Még a rágott almát is fölveltük és óvatosan, hogy kikerüljük a megbarnult, foghelyes részeket, lerágtuk, ahogy csak lehetett. A nagyobb abrincot, forgalomból kikopott (igen ritka) biciklikereket bottal zavartuk, hajkuráasztuk az udvaron, kint a kocsiót porában vagy fönt a járdán. Néha meg a mélyedésbe vastagabb hajlékony pálcát nyomtunk, és így toltuk eszetlenül trappolva a porban, a gyalogúton, csörgött, csörömpölt . . . vagy a kisebb karikát, a kerékagyat összefogó vastag, tömör, nehéz vaspántot és a kocsibrincot abáltuk, akinek volt, kegyetlenül egy erősebb bottal sárban-vízben, néha kifulladásig . . . Szegény Raffai gyerekek! Egy kicsit mintha akkori magamat, magunkat látnám bennük. Ha gazdag volnék . . . De éppoly szegény vagyok, mint voltunk akkor ott, itt Ludason . . . Meghatóak ezek a gyerekek és a kis óvodás Irénke! Félnék, bújkáló, elkaphatatlan, aranyos pillantásaival. Lehajtott fejét néha kicsit felkapva, dacosan felém villan a szeme, de zavartság, tartózkodás, félnkség, alázat, az alacsonyabb sorsú, a gyengébb alázata van benne, és mondom, takargatott, fel-felvillanó bátorság. Ha gazdag lennék . . . De kár erről beszélni. Ma úrnappa van. Clinton már mise után lehet, ebédel . . . ja, a Föld másik felén! Úrnappa van. Olyan, mintha vasárnap volna, a falu teljesen leállt, csak az etetés, ez az, ami nem ismer ünnepet, hétköznapi, ünnepnap, télen-nyáron, mindegy, etetni kell, etetni mindig kell, ünnep ebből a szempontból nincs. Megállítom az embereket, nők, férfiak, kérdezek tőlük valamit és mondom, hogy ki vagyok. Ja, a cimbalmos Jóska! Emlékeznek rám. A Jani bácsi, mondják, hogyne! Rögtön eszükbe jut valami, és elmondanak egy régi kedves kis történetet apámmal kapcsolatban. Úrnappa van. Kijövetelem második hete.

Ebben a pillanatban megjön az áram, kigyullad a fény. 10.51, éjjel. Kimegyek csapolni. Szép világos az ég, kitisztult. Nem tudom, lesz-e repülőgép-defilé. Eddig még mindig volt.

Aki meghalt, az nem éri meg a békét, annak ezután már mindig és örökké háború lesz . . .

*

Bum, riadok fel álmodozásomból, hogy vége a bombázásnak. Ezek így szokták, gondolom keserűn, az Atomot is kipróbálandó stb. a háború végén dobták le Japánban. Ezek így búcsúznak, azt hiszem, nem túl dicső, hosszú, hiábavaló háborújuktól. Erővel különben a hülye is tud győzni, mondaná Rekecki Ferkó, volt kártya- és ivócimborám, kocsis, kocsis, ámde nyugdíjas! No, ilyen se volt még, nyugdíjas kocsis . . .

Nem tudom, összeadható-e mindez?

*

Június 5.

1999. június 5-e, 12 óra 15 perc . . . Szerintem mást reméltek, másra számítottak ezek a gazemberek, biztosan máshogy képzelték el a végét. Nagyobb sikert, „hadisarcot” gondoltak. S amit elértek, azt is nehezen és nagyon későn érték el. És ez szörnyen fájhat nekik. Azért durrognak még most is.

*

Szerintem a NATO nemhogy növelte volna a tekintélyét, hanem inkább rontotta. Nem a szememben: nekem sose voltak vele kapcsolatban illúzióim.

*

Ó, ki takarít majd fel itt, ki takarít fel utánuk?!

*

Amikor a meggyet szeded össze a fa alatt vihar után Ludason egy udvarban, azt gondold: szent a paraszt munkája, minden más csak ámítás, menekülés, menekülés . . . a nehézből a könnyebbe, a könnyebből a még könnyebbe . . .

*

Itt minden más értelmet kap: élet, város, irodalom.

Nincs kedvem hazatérni, de nincs más, nincs más hely, nincs „máshol”.

*

1999. június 5-e van, szombat. Megyek.

*

Itthon vagyok. Nem tudom, mi van velem. Szomorú vagyok. Végte-
lenül szomorú. És nem tudom, miért.

*

A NATO elment, de itt vannak, itt maradtak a szomszédok, a szom-
szédaim. És ez nem kevés. Talán, gondolom, mindig minden itt kezdődik,
itt lent, egészen lent, mélyen, minden baj és bűn . . .

(VÉGE)

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

A VÉDETT VESZTES

Kommentár Mészöly Miklós negyedszázaddal ezelőtti szavaihoz

B Á N Y A I J Á N O S

1980 novemberében Alexa Károly hosszú interjút készített a következő év januárjában hatvanéves Mészöly Miklóssal, aki éppen akkoriban ért vissza két hónapos Egyesült Államok-beli körútjáról, ahol műveiből olvasott fel, és első-, másod-, harmadgenerációs magyarokkal találkozott. „Sok jó emberi találkozás emlékét hoztam magammal, egy olyan hallgatóságét, amelyik a beszélgetésekre elmondhatatlanul éhes. Sorskérdések hajnalig . . .” – ezekkel a szavakkal foglalta össze a két hónap tapasztalatait.

Milyen „sorskérdések” kerülhettek terítékre akkor az Egyesült Államokban „hajnalig”?

„A világ minden pontján vannak” – mondta az interjúban Mészöly Miklós, „és kell legyenek”, tette hozzá, „minden nézetkülönbségen túlmutató, osztatlan magyar érdekek”, amelyeket „sokféleképpen lehet jól, és sokféleképpen rosszul képviselni”. Ezek az „osztatlan magyar érdekek” jelentették akkor a „sorskérdéseket”, és jelenthetnék ma is, ha azóta nem kontaminálódott és kompromittálódott volna búsongó magyarok ajkán a szó. A szó elpocsolyásítása akkor kezdődött, és folytatódik ma is, amikor a „magyar érdekek” oszthatóvá váltak, és a különféle érdekképviseltek el is végezték felosztásukat. Az érdekek szétszétválásával párhuzamosan az emberi tartalmak, az értelem és érzelem világa is felosztásra került. És bekövetkezett az osztatlan elvesztése felett való, a magyarságra annyira jellemző búsongás, vele együtt a másokra mutogatás, a mindenkin való számonkérés, az áruló- és ellenségkeresés jól kidolgozott, csak részben politikai taktikája.

Az „osztatlan magyar érdekek” elvesztése és szétszórása a különbségek és különbözőségek felszámolására tett kísérletekkel kezdődött, az uniformizálásra való törekvésekkel, az egyszólamúság elvének hirdetésével . . . Kínzó parado-

xon működik ebben, hiszen azt jelzi, hogy nincs egyetértés az „osztatlan magyar érdekek” tekintetében, amennyiben ezen érdekek képviselőiből a másként gondolkodás kizárható. Amiből nyilvánvalóan következik, hogy nincsenek többé hajnalig tartó beszélgetések „sorskérdésekről”. Csak szónoklatok vannak, megfellebbezhetetlennek hirdetett ítéletek, kizárások és lefejezések. Egy a szónok, nincs kérdező, mert se kérdés, se kétely.

Mészöly Miklós 1980-ban az Egyesült Államokban hajnalig tartó beszélgetésekben tapasztalta meg, hogy a „független» gondolkodás szinte minden zárat nyit – könnyebben nyit rá a közös gondokra”. Vagyis, teszem hozzá majd negyed évszázaddal később és nem amerikai tapasztalatok alapján, hogy éppen a „független gondolkodás” felfüggesztése, a különbözősnek árulásként való elkönnyelése szüntette meg az „osztatlan magyar érdekek” akár jó, akár rossz képviselőinek lehetőségét és esélyét, ezzel együtt a saját helyzetet, a „határon túli”, a „határon inneni” beszéd- és léthelyzet megértését.

Kiderül mindjárt, mire gondolok. Idézem tovább Mészöly Miklós interjóját: „Egy biztos: távlatilag végképp semmire nem vezet, ha különböző kapcsolatainkban – burkoltan vagy kevésbé burkoltan – az idegenben élő magyarok számára előfeltétellé tesszük a szemléleti-ideológiai »felzárkózást«, a felzárkózás reklámértékű mímelését és az effélének látványos jutalmazását. Ez mint cél irreális, és mint tét, a legkevésbé sem demokratikus. Sem itt, sem ott. Aminek egyedül lehet csak értelme: önmagunk lehető legdemokratikusabb cseréjének a biztosítása.” Régóta él az európai gondolkodásban, s itt most Európa és a kisebbségek témakörében igyekszünk tájékozódni, az a meggyőződés, hogy az európai kultúra nem más, mint soha meg nem szűnő folyamatos cseréje kulturális értékeknek, nézeteknek, témáknak, motívumoknak, elméleteknek. Ha ez „nagyban” érvényes nézőpont, s annak kell tekinteni függetlenül az elzárkózásra, az önerőre, a csakis autochtonra esküvők népes taborának lármás tiltakozása ellenére, akkor azt lehet mondani, hogy „osztatlan magyar érdek” valójában a *cseréképesség* fenntartása a magyar kultúra és a szomszédos kultúrák régiói között. Cserére a kultúrában csak az képes, aki értéket teremt, akinek van mit felkínálnia, és aki nyitott a Másik szavának befogadására. A Másik eközben nem feltétlenül Idegen, és nem beszél feltétlenül más nyelven. Akkor járunk el tehát demokratikusan, ha nem a felzárkózást követeljük meg, és nem a felzárkózást jutalmazuk, hanem a különbözőséget és az értéket, a függetlenséget és nyitottságot, az átadásra és a befogadásra való készséget. Mind a magyar-magyar, mind a magyar-„idegen” viszonylatában.

Mészöly Miklós amerikai tapasztalatokról beszél, nem a határon túli (nemzeti) kisebbségek körében szerzett tapasztalatokról, bár többször használja a „határon túli” kifejezést. Gondolatai ezzel együtt itt is érvényesek, nem is kell túl sokat hozzájuk gondolni. Például a következőkben:

„De nézzünk *innen* odaát: ők egy másik országban új otthon, boldogulást találtak. Tudjuk, hogy ez sehol, senkinek nem könnyű dolog. Az élet rendje viszont – és szükségszerűen az idő is megteszi a magáét –, hogy ezt az új nemzetkeretet, miliót nem egyszerűen csak vállalják, elviselik, hanem egy új és jogos önérzettel tudják a magukénak. Ha ezt nem vesszük figyelembe, rossz pszichológiával közeledünk feléjük. Van itt azonban egy döntő mozzanat: a határon túl élő magyarok többségénél – már amennyire statisztikailag meg tudom ítélni – ez egyáltalán nem jelenti a magyarságtudatuk *ilyen vagy olyan formájának* a feladását. Sőt, sok esetben még bennünket is megszégyenítő módon tárgyilagos, aktív és felelősségteljes ez a tudat.” Erről van szó: az „*innen* odaát” tekintés gyakorlatáról. Sőt magáról a tekintetről, a pillantásról és annak jelzőiről. Gyakran merült fel bennem a kérdés, különösképpen sokszor az elmúlt másfél-két évtized alatt, hogy mit lát, és főként, hogy mit lát meg az „*onnan*” erre, „*ide*” forduló tekintet, meg az is, hogy ha már errefelé fordult, akkor mi van a tekintetben, kíváncsiság vagy érdeklődés, segíteni akarás vagy szánakozás, megértés vagy tetemrehívás.

Ha a múlt század utolsó évtizedében és az új század első éveiben *onnan* valaki (sokan voltak) *ide* vetette tekintetét, romokat láthatott, feldúlt otthonokat, elveszejtett boldogulást. És ha nem csupán a kisebbségi magyar otthonokra figyelt, akkor ugyanezt láthatta meg a többség megváltozott életkörülményeiben is. A kettő persze nem ugyanaz, hiszen a kisebbségnek a korábbi, békésebbnek vélt, pedig egyáltalán nem békés évtizedekben idegen környezetben kellett otthont építeni és boldogulást keresni. A kisebbségek itt, a vajdasági magyarok, de a szlovákok, románok, ruszinok is, ha nehézségek árán és kemény ellenállásokkal küzdve otthont építettek maguknak és nemegyszer boldogulásra találtak, közben meg nemzettudatukat egyáltalán nem adták fel, és nem is hagyták beszorítani a négy fal közé. Valahogy „kitalálták”, hogy ez miként lehetséges. Volt hozzá képzeletük, tehetségük, akarásuk is. Eközben nem lettek mások, de különbözősüket őrizték, ápolták is, amennyire csak lehetett. „Jogos önérzettel.” Hogy ne szaporítsam a szót, *volt tengerük*. Szó szerint és – a költő szavát követve – átvitt értelemben is. Aztán mindez megszűnt, eltűnt a történelemből és a földrajzból is. Nem maradt meg a tenger nyújtotta tágasság érzése, az egykor nyitva tartott ajtók becsukódtak. S nem is akárhogyan. Fegyverek árnyékában, fenyegetések és üldözések közepette. Ami korábban nemcsak elviselhető, hanem – legalább részben – vállalható volt, egészében eltűnt, helyére a menekülési vágy került, a bezárkózás, önmagunk izolálása. Ezzel együtt a múlt felszámolása, az egykor volt értékeinek és értékrendjének feldúlása, belső elbizonytalanodás, az elhagyatottság és idegenség érzése, amit nem enyhített, nem is enyhíthetett a politikai (pártos) önszerveződés, hiszen a kezünkbe vettük sorsunk irányítását, politikai és

pártprogram illúzióknak bizonyult, amennyiben nem vagy csak részben támaszkodhatott önsúlyára, hiszen függőségei dominánssá váltak. Függővé a határon inneni és a határon túli tekintetektől és támogatásoktól. Az önálló politizálás elve „reklámértékű mímeléssé” vált, amiért innen is, onnan is látható és láthatatlan jutalmak, meg – erről sem szabad megfeledkezni – megrovások jártak. Egy elszegényedett, „tengerét” és távlatait veszített, menekülésre vagy bezárkózásra kész közösség fenntartása, őrzése és fejlesztése, el kell ismerni, kivételes nehézségekkel jár, főként akkor, ha az „osztatlan magyar érdekek” szétszóródása ide is áttelepült, márpedig áttelepült, és ezáltal a különbözés, a beszélgetés és párbeszéd, vagyis a szabadság jogát tette problematikussá. Megfosztva a kisebbségi közösséget az értékteremtés esélyétől. Helyette „a szemléleti-ideológiai felzárkózást” hirdette gondolkodásban és névadásban egyaránt. Nem biztosította többé „önmagunk lehető legdemokratikusabb *cseréjét*”. Mindez a magát mennyei származásúnak tartó többség állandó gyanakvásának keretében, nemzeti kizárólagosságok közepette. Minek folytán a veszélyeztetettség érzése csak fokozódott. A ránk vetett tekintetek határon túlról és határon belülről, még akkor is ha telve vannak együttérzéssel, mert ilyen tekintetek is vannak, a kisebbségi (ön)tudaton ütnek rést, mert nagyon gyakran a kisebbségi autonómiát rezervátumnak képzelik, amely határon túlról az egzotikumok őrzését szolgálja, határon innen pedig a többség szuverenitására irányuló nem szűnő veszélyforrás. Az előbbi a kultúrában a dilettánsnak kedvez, az utóbbi pedig a gyanakvást fokozza sokféleképpen mentegetett, de fel nem menthető sírgyalázások ügyében is, a név- és vérelemzéstől sem idegenkedő, elszántan nemzetféltő történészek fejében . . .

Nem múlt a véletlenül, hogy a vajdasági magyar közösség számbelileg is jelentős hányada ilyen helyzetben a menekülést választotta. De vajon az elköltözés egyetlen okát a történelmi és földrajzi változásokban kell-e csupán keresni, vagy vannak ennek mélyebb, kevésbé kézenfekvő okai is? Mészöly Miklós majd negyedszázaddal ezelőtt fogalmazta meg, hogy „tisztaúnk kellene . . . mi a történelmi koncepciónk a határon túl élő magyarok sorsával, létével kapcsolatban”. Ez azóta sem tisztázódott, és talán éppen ebben a tisztázatlanságban kell keresni azt a mélyebb, a helyi körülmények nyomását csak fokozó és erősítő okot, amely a vajdasági magyarság, de nem csak a vajdasági magyarság egy részét menekülésre, legtöbbször el- és átköltözésre készítette. Az el- és átköltözés megállíthatatlan folyamatnak látszik, alapvető okait pedig (talán) nem csak a gazdasági körülményekben kell keresni. Ugyanitt mondja Mészöly Miklós, hogy „olyan egyszerű dologból kellene kiindulni, hogy például célunk-e a többségük hazatelepítése?! Abszurd elképzelés”. Kemény ítélet, mégis igazságos. A határon túl élő magyarok sorsa, léte nem oldható meg sem a magyar nemzettesthez való „felzárkózással”, sem az át-

vagy hazatelepedéssel. Ebben a kérdésben a kettős állampolgárság „reklámértékű mímelés” csupán, és megvalósulása esetén sem tekinthető technikai megoldásnál többnek.

Tovább kell követnem Mészöly Miklóst. „Kötelességünk – mondta Mészöly réges-régen – nem lehet más, mint az, hogy azzal a szellemi, társadalmi potenciállal együtt vegyük őket (a kisebbségi magyar közösségeket, az Európában és Amerikában élő magyarokat, mindenkit, aki határon túli magyar, teszem hozzá az »őket«-hez) tudomásul, amit a világban képviselnek. Belekalkulálva azt az új önérzetet, amelyik, a magyarságtudatukat ugyanakkor mégsem kezdte ki.” De mi a teendő akkor, ha éppen ezt az „új”, immár nyolc, kilenc évtizede „új”-nak vélt *önérezetet* támadja az önmagát sokszor támogatásnak álcázó külső és belső tekintet? Hiszen a magyarságtudatukat vonja kérdőre, egyik oldalról elveszítettnek mondva, másik oldalról veszélyesen eltúlzottnak hirdetve. Holott a magyarságtudat se nem adagolható, se nem faragható, se nem szüntethető meg. Van és létezik mint a kultúra és a szabadság el nem törölhető, nélkülözhetetlen feltétele.

Nem folytatom Mészöly Miklós régi interjújának kommentálását. Túl messzire vinne attól, amit mondani akarok arról, hogy amikor Magyarország az Európai Közösség tagja lesz, és rá mint minden más tagállamra kötelező érvényű viselkedési és cselekvési szabályok várnak, akkor milyen elvárásai lehetnek a közösségen egyelőre és még jó sokára kívül maradt *európai* magyar kisebbségeknek? Ha az áttelepítés abszurd megoldás, márpedig az, amennyiben a kettős állampolgárság csak technikai megoldás, márpedig az, akkor mi vár, mi várhat erre (ezekre) a kisebbségekre? Európa, persze, nem azonos az Európai Közösséggel. Akik kívül vannak a közösségen, azok is Európában vannak, a Balkán is Európa, ne feledjük, bár nem mindig viselkednek Európa-mód . . . Európa, miközben a közösség alkotmányának kidolgozásán fáradozik, nem igazán figyel ide, nem is gondolja, hogy a (nemzeti) kisebbségek csak nehezen áttekinthető, mert formájában és tartamában rendkívül változatos tárgyköre része lehet(ne) az alkotmánynak. Bőven akadnak más dokumentumok, amelyek rendezik a kisebbségek dolgait, állítják. Legtöbbjük azonban nem kötelező érvényű ajánlás csupán. Ha valaki nem tartja be ezeket az ajánlásokat, nem részesül megrovásban. Az Európai Közösség arra is kötelezi a tagállamokat meg a tagokká válni szándékozókat, hogy kisebbségvédelmi törvényeket hozzanak. De leginkább csak a törvény kikiáltását kéri számon, betartására már nemigen figyel oda. Ezen túlmenően vannak még kisebbségvédelmi állami és nem állami szervezetek, intézmények, amelyek időnként jelentést írnak homályba vesző címzetteknek a kisebbségek helyzetéről . . .

A kisebbségvédelem jogi és szakmai kérdéssé vált, ami nem rossz, csak éppen nem jelent megoldást. Törvényeket és szabályokat, ajánlásokat és je-

lentéseket könnyű írni. De mi van akkor, ha ezek, mint legtöbbször, csupán a papíron léteznek, többszörösen biztosított irattartókban nyugszanak, és mindenkor elővehetők, ezt-azt, főként a többség jóindulatát bizonyítandó . . .

Így lesznek a kisebbségek Európa, az Európai Közösség, az anyaország, a többségi állam *védett vesztesei*.

„A HAZUGSÁGOMBAN IS ÉN LESZEK”

Egy mikroműfaj tanulságai

FARAGÓ KORNÉLIA

Herczeg Ferenc emlékezésprózájának olvasási irányát mindkét kötet esetében rövid szerzői előszó hivatott kijelölni. Bár *A Várhegyet* bevezető szöveg elméleti-poétikai nézőszögből kétségtelenül izgalmasabb, *A gótikus ház* élen álló is kiválthat némi érdeklődést a szerzői szövegértés attitűdjének felvillanásával, az íráscélok jellegének érzékeltetésével, a kötetek közötti különbségtevés gesztusával. Az emlékezés-bevezetések, önéletírás-előszavak mint sajátos beszédlehetőségek természetes részét képezik a műfajértés hagyományának: a felvetett kérdések az önéletrajzi olvasás problémáiként, bizonyos hangsúlyváltásokkal, de időről időre visszatérnek. Szólnak a szerző emlékezés-szemléletéről, a műfaji konvenciókhoz fűződő viszonyáról, az elbeszél „én”-nel való azonosíthatóságáról, a „valóság-hűség” különböző vonatkozásairól. Egyebek között tudatják például, ha a személyes jellegű mű önigazoló jelentések megalkotására törekszik. Az első kötet előszavában nincs ilyen mozzanat, de a későbbi kimondja, az önéletrajzi jellegű irodalmi alak megalkotása a politika körében az önigazolást szolgálja: „senkit sem akarok meggyőzni a magam igazáról, egy szóval sem állítom, hogy a mi álláspontunk volt a helyes, én csak az életem jóhiszeműségét kívánom igazolni”.

Milyen értelmezési lehetőségeket hozhat felszínre a mai szemlélet, a személyes jellegű művek felé irányuló fokozott mértékű teoretikus figyelem, a mind erőteljesebb mikrotörténeti, társadalomkutatási olvasási viszonyulás? Mi az, ami lekötheti az érdeklődést, mi az, ami felemelheti, legalábbis az első kötetet, a ma is olvasható művek rangjára? Minthogy *A Várhegy* a meglehetősen szórványos Herczeg-diskurzusban a nagyobb presztízsű művek közé tartozik, óhatatlanul felmerül a kérdés, mi az, ami megteremti viszonylagos presztízsét. Az *Előszó* és mozzanatosan maga *A Várhegy* is több olyan érdekes elbeszélés-

szemléleti lehetőséget villant fel, amelyek, bár nem tudnak a szövegszervezés átfogó szintjén működésbe lépni, motiválhatják az elemzést. A *gótikus házat* illetően maga a szerző a személyes megszólalás, az én-élményről való beszéd esetleges korjellemző, sőt „antropológiai” értékében bízik: a közéleti arcképvázlatok hatásában, a politikai vonzalmak, az érzések és ítéletek kiváltotta érdeklődésben.

A műfaji értelmezés felől közelítve az előszó a visszaemlékezés-olvasásra tesz ajánlatot, a próza emlékirat-karakterű hagyományához kapcsolja a könyvet. A műfaji problematika, a szerzői műfajszemlélet egy Szardanapál-mondából bontakozik ki. A kettős mivoltú (feslett életű, de hősiességű) utolsó asszír király „*Mikor búcsút mondott az életnek: máglyára rakta drágaságait, műkincseit és asszonyait, azután magával együtt elégette.*” Leszámolt tehát az esetleges nyomhagyás vágyával és lehetőségével. Megtehetette, mert önmagának és vagyonának volt egy máglyára vethető emberi integráltsága, „összeszedettség”, megsemmisíthető teljessége. „*A költő pedig, egy életen át szilánkokra tépi és szétszórja magát a szélben*” – az írói oeuvre darabjai az én-szilánkok metaforái, az egységes szerző képzelet voltaképpen szövegösszefüggés. Az életmű az identitás helye, amely helynek azonban összegző jellegű visszaemlékezések hiányában nincs egységes léte. Rendkívül fragmentált a szerzői szöveg univerzum, s minthogy az egyes művek az alkotó szubjektum teljességének töredékeként nyerik el jelentésüket, az önéletrajzi tér megalkotása „összeállásuk” függvénye. Az előszóíró poétikai elgondolásai ahhoz a szemléleti hagyományhoz kötődnek, amelyben mű és élet a legszorosabb egységben, a legerősebb összefüggésben jelenik meg. Eszerint az irodalmi művek mind ön-írások, az én szétszóródásának, feldarabolódásának dokumentumai, a szövegalkotóként megjelenő szerzői szubjektum rejtett azonosságot mutat művei szereplőivel. Legpontosabban talán a szét-valósítás, a dis-realization ginsburgi fogalmával lenne megragadható az elgondolás. „*Az elbeszélés, a dráma: álarcosbál, ahol minden hímnemű és nőnemű dominó alatt maga a szerző rejtőzik.*” S az idézett szöveg folytatása mindezt még továbbárnyalhatja a szövegbeli alak és a szerzői szubjektum azonosságának jegyében: „*A manchai lovag: Cervantes; Mefisztó: Goethe; az aranyember: Jókai. Rómeó pedig Shakespeare, Júlia is ő . . .*” stb. Arra következtethetünk, hogy a szereplői arcmások életbeli modellje minden esetben a szerzői/önéletrajzi én. Így, hiszen mindig másféleképpen jön létre, minden egyes darabot, minden egyes figurát tekintetbe kell vennie az önéletrajzi tér kimunkálásakor. Bármilyen különös is, az önéletrajzban összesíthető „én” fiktív figurális/textuális minőségekből áll, noha az általa teremtetett lényegileg vele azonos. Az ókori Szardanapál-történet bevonása a költői különöséggel szembeít, az emberi azonosságban való mély különbözőségek felől érthető: „*Ha én így érzek, akkor miért trok visszaemlékezé-*

seket? Mert nem vagyok Szardanapál. Ő ember volt, én költő vagyok.” A költőiség jelzett antropológiai differenciája nyomán a szinte követhetetlen szórtságú nyomok összeszedettségük hiányában kitörölhetetlenek. A nyomtalan eltűnés, az eltörölődés „emberi” lehetőség. A költő ha önnön teljességéhez, megsemmisíthető, kitörölhető önmagához, önmaga egész voltához kíván eljutni, személyes jellegű, emlékező karakterű művet kell létrehozni. Ez az ön-összegzőként jellemezhető narratíva a kitörölhetőség megírtságának paradoxonát hordozza. Az egész-alkotás, a személyiség megírásának kérdésköre arra enged következtetni, hogy Herczeg Ferenc elgondolásában az önéletrajzi emlékezés az *összeszedettség írástere*. Az én teljességének önéletírói megalkothatósága a „*Hol tudná ő magát megint összeszedni?*” kérdésében merül fel. A visszaemlékezés a szétszóródott „alkatrészek” összeillesztésével megteremti/megteremtheti a rendbeállítás, az azonosítás, a viszonyítás lehetőségét, a szerzői szubjektivitás rekonstruálásának feltételeit. „*Ez a könyv arra való, hogy némi rendet teremtsen a visszamaradó alkatrészeim között*” – hangzik az előszó funkciómagyarázata. Mindezek megvalósítására azonban kizárólag az életrajzi alanyhoz rendelt szerző-funkció képes, egy idegen életrajzíró nem tudja, nem tudhatja megkonstruálni az egyes műveken túli figurát, mindenki csak saját alakjának megalkotására, önmaga „összeszedésére” képes. „*Mert a könyvíró is költő, a költő pedig olyan mutatványos, aki a vásári bódéjában önmagát mutogatja.*” A másvalaki által megírt élet iránti hercegi kétely igen erős. Fontosnak tartja befolyásolni, irányítani a kialakítandó képet, tevékenyen kíván részt venni az arcformálásban, az arc-kép elkészítésében. Feltételezi tehát az „igazi arc” önkezdő megrajzolhatóságát, és tagadja minden idegen rajzolat helytállóságát. Tulajdonképpen kritikával illeti az életrajz-írást, az életrajz-írót, amennyiben képtelen a tárgyát a maga valójában megmutatni, saját szubjektumát helyezve az életrajz voltaképpeni szubjektuma elé. Úgy tartja, az életrajzírók is kivétel nélkül mind önmagukat mondják. Legfeljebb álarcként viselik könyvük tárgyának arcát, miközben azonban önmagukat keresik, önmagukat írják. Az életrajz legfőbb korlátainak egyike, hogy nem ragadhatja meg a megírandó személyiség lényegét, merthogy a szerző a bemutatandó figurát mint saját ál-arcát mutatja föl:

„*De nem volna jobb ezt a munkát más íróra bízni? Nem! Írtak már rólam könyvet. (. . .) Valahányszor fellapoztam egyet, mindig egy ember lépett ki belőle. De az nem én voltam, hanem maga a szerző, aki az én álarcomat viselte. Az arca néha az enyém volt, de a lélek mindig másé.*”

A legérdekesebb az, hogy az előszó a műfaj elváráshorizontjába tartozó „életrajzi igazság” kérdéskörébe lépve megvonja olvasójától a hiteles érvényesség biztosítékát. Mintegy radikálisan átértékeli az önéletrajzi hitelesség képzetkörét, lényegtelennek minősíti az igazságra irányuló igényt. Egyebek

között az én hazugságként feltáruuló olvasatát ígéri. Nem tartja fontosnak megfelelni az őszinteség, a hitelesség kritériumának: a kulturális olvasati konvenciók ellenében a hazugságnak itt része lehet a szerzői szubjektum „igazi valójának” kimondásában. A problémakör kapcsán Lejeune a következő megjegyzést teszi: „ha tévednek, torzítanak stb. a feltételezett valósághoz képest, akkor ez a torzítás az ő valóságuk!” (*Önéletrás, élettörténet, napló. Válogatott tanulmányok*. Bp., 2003. 242.) Herczeg Ferenc a nem valóság-analóg mozzanatoknak nem biztosít ugyan igazságérvényt, de mintegy a fiktitivás referenciális státusába helyezi őket, a hazugság, mint referenciageneráló technika jelenik meg, egészen egyszerűen én-identikus vetületei vannak:

„Hihető-e, hogy a költő, azaz születésétől fogva hű ember, meg fogja magáról írni az igazságot? Az egész igazságot ott is, ahol az rá nézve egy cseppet sem hízgelő?”

Nem, ez csakugyan nem hihető. Nem hihető, de nem is szükséges. Nem szükséges, mert én annyit hazudhatok, amennyit tudok, azért a hazugságomban is én leszek benne, mást mint önmagamat hazudni nem tudok. Az eseményeken lehet változtatnom, de magamon nem.”

Az idézett mondatok mozgósítják a kételyt, fenntartják a bizonytalanságot, de hogy ne veszítsék el a voyeur érdeklődését sem, az én referenciális összetevettségét sem számolják fel, csupán átértelmezik, minthogy részlegesen kivonják az igazság-függő jelenségek köréből. A sugallt olvasási mód szerint a szerzői önéletrajziség nem korlátozható arra, amit az őszinteségi beszédmód befog, hanem idetartozónak véli az abból kiszoruló modalitásokat is, konstitutív eleme a valószínűtlen, a „hazug” szövegelemekben megjelenő beszélő is. Azonosítását már az előszó „mikroműfaja” (Lejeune) elvégzi: a beszélő önonazonossága éppen olyan mértékben hatja át ezeket is, mint az „igaz” beszédet. Az, hogy az én minden beszéde, jellegétől függetlenül én-kimondás, az önéletrajz-elméleti éreklődésnek is tárgya. A hazugságot, a ferdítést, a hamisítást „ha kizárjuk is mint önéletrást, az elbeszélés fantazmaként megőrzi jelentőségét a kijelentés szintjén, az önéletrírói paktum hamissága pedig a megnyilatkozás szintjén sokat elárul számunkra, arról a mindezek ellenére önéletrajzírói szándékkal fellépő alanyról, akit mégiscsak feltételezünk a megmásított téma mögött” (Philippe Lejeune, i. m. 41.). Voltaképpen a referenciális és a kitalált tartalmak egyaránt önszemléletet közvetítenek. Hogyan juthatnánk más következtetésre, mint arra: el kell távolodni a „valóstól”, hogy mondhatóvá váljon az én, mert bizonyos én-dimenziók kizárólag így válhatnak kimondhatóvá. A beszélő személyes felelősséget vállal az elmondottak én-kifejező „hiteltelenségéért”. Ez az emlékezősszöveg az előszó tanulságai szerint az „igazat hazudni” önéletrajz-elméleti problémájáig vezet az olvasást. Az én igazságára a hazugság perspektívájából is nyíllhat rálátás. A hazugság és igazság

dichotomikus elkülönítése az „én” megteremtésének szempontjából így elveszíti érvényességét. Azon olvasók kedvéért, akik elvárásait a szétválaszthatóság elve működteti az előszóíró megjegyzi, hogy a hazugságbeszéd nem akaratos, csupán lehetségesen bekövetkező: *„Én azonban nem akarok hazudni, bár lehet, hogy nem fogok mindig igazat mondani.”* A „*hazugságomban is én leszek*” kijelentés nem tulajdonít különösebb értéket a valódiságnak, az őszinteség erényének, az igazolhatóság fogalmának. Sőt, mint az emlékezések egyik története sugallja, a hazugság, a képzeleti gazdagság a fikciónak, az irodalmi beszédmódnak a beíródását jelenti a létfolyamatba. Bár a közvetlen, a „keretelen” beíródás következményeként a képzeleti, a mesei többnyire valótlanisági tényezőként nyer értelmezést: *„Bizonyára hiba volt, hogy a mesémnek nem adtam külön keretet, hanem közvetlenül beleszóttam őket a mindennapi életembe, így aztán nem mint a képzelet alkotásai, hanem mint valótlaniságok hatottak. (. . .) Egy tavaszi napon úgy akarta a sors, hogy helyt kelljen állnom haryjánoskodásomért.”* (66)

Felettből lényeges a kitalálás, a korlátlan képzeleti szabadság és a költői egzisztencia összetartozásának kimondása *„az élet fakó prózája elleni tiltakozásban”*.

„. . . kisleány koromban ellenállhatatlan ingert éreztem, hogy meglepjem és ámulatba ejtsem az emberiséget, és ebben az igyekezetemben nemegyszer elragadott a képzeletem. Azt hiszem, ez nem volt egyéb, mint a lelkemben szunnyadó költőembrió idő előtti megmozdulása. Tiltakozás az élet fakó prózája ellen; hiszen maga a költő egzisztenciája is egy ilyen tiltakozás.” (66)

Az önelbeszéltség fikcionalitása, az én fikcióként való hozzáférhetőségének ténye, a határ elbizonytalanítása vagy egyenesen eltörlése referencialitás és fikció között, az önéletrajzi elbeszélő „hazugságban” rejtező egyéni igazsága hozzá játékba Hány János példáját. *„Hiszen Hány János egyéni igazsága éppen a hazudozásban van.”* Ezen a ponton beléphetnek az értelmezői gondolkodásba a müncheni idők szemléleti elemei, s innen már nincs túl messze a hazugságtörténetek poétikailag igencsak érdekes kérdésköre.

E sajátos kettős gondolkodás ismeretében különös, hogy az „összeszedettség” téridő kialakításán túl a „demaszkírozás” lehetősége, az álarc nélküli megmutatkozás, a saját, az igazi arc felfedése hat ösztönzőleg az emlékezőre. Érdekes módon nem az önmagával, hanem az olvasóval való szembesülés vágya sarkallja. *„Érdekel és vonz a gondolat, hogy egyszer álarc nélkül üljek szembe olvasómmal.”* Az előszóíró nem zavarja, hogy ezekben a kitételekben viszont mégiscsak az őszinteség presztízse kerül előtérbe.

Amikor az emlékezések első kötetében a „hogyan lettem íróvá?” topikus kérdését tematizálva az önolvasás szemlélteti azt a viszonyt, amely az emlékező ifjúsági regénye, valamint „élete” között létesül, voltaképpen a múlt emlékei-

nek újratemtése, az alakítottság, az átírás, az elrajzolás kérdése jut érvényre. Eszerint a regényes megformáltság semmiképpen sem jelentheti a múlttapasztalat önazonos továbbélését. Az elbeszélés és a valóság viszonya itt már felvillant, sajnos csak felvillant valamit abból, ami a korabeli világprózát oly erőteljesen jellemezte. A fölemelés, a gyöngyragyglófényvel való bevonás gesztusa, a fejtetőre állítás eljárása metaforikusan a nyelvi-poétikai megalkotottsággal válik azonossá. Mint ahogyan az emlékké lett ifjúkor ünneplőbe öltöztetése is ezt a képzetet rejtí magában. Egészen pontosan a stilizálás és az idealizálás eljárása nyer itt megnevezést. Beszédes az is, hogy az én-történet számára a Várhegy mint magaslati perspektíva válik jelentéssé, de nem a tényleges, sokkal inkább a vágyott látvány perspektívájaként:

„A Fenn és lenn-ben benne van az én külön kis világom, aminőnek a verseci Várhegy tetejéről láttam. Vagy inkább látni szerettem volna. Az én ifjúságom, amelyet azonban ünneplő ruhába öltöztettem. Valami olyasfélét csináltam a múltam emlékeivel, mint a délibáb a legelő gulyával: fölemeltem, a feje tetejére állítottam, gyöngyragyglófényvel bevontam.” (226)

A származás alakzatai és tropikus megfogalmazásai a gyermekkor-történetekben az elbeszélő én-szemléletének eredetéhez vezetnek vissza, a kezdeti elképzelések távoli idejébe, amikor kialakul az én képzete, az én „másikként” való elgondolása, amikor a gondolkodásban megjelenik maga a fogalom, a kifejezés:

„Úgy kezdődött, hogy hangosan ismételttem az Én szót, és tanakodtam magamban, hogy tulajdonképpen mi is az Én? (. . .) Úgy éreztem, nagy baj lesz, ha nem tudok a nyitjára találni. Pedig ott van közvetlenül mellettem, érzem a lélegzetét, de valahányzor feléje fordulok, párává oszlik.

Az Ént nem tudtam megfogni, de történt valami, ami elég ritka az emberi életben: egy pillanatra föléje tudtam emelkedni önmagamnak.” (71)

Mai elbeszélés-poétikai érdeklődésünkre is számot tarthat az én megtapasztalásának itteni felvetése. Az én-átélés lehetetlensége, az én elérhetetlenségének, megragadhatatlanságának, stabilizálhatatlanságának érzése mellett az én-fölöttiség különös élménye is megfogalmazást nyer.

Az önéletírói szemléletben egyébként nem az emlék „tisztasága”, nem a földíszhetőség kérdése, inkább az emlékezői távlat pusztán személyes érvényessége, a másként emlékezés gyengíti a múlthoz való hozzáférés esélyeit: *„és valószínű, hogy az ő szellemében másformára köszörülődött a régi emlék, mint az enyémben”.* (92) A szöveg a személyes távlatok változatjellegét, ilyen értelmű viszonylagosságát érzékelteti, és az emlékezeti azonosságok elbizonytalanításával, az emlékváltozatok lehetőségének megengedésével az emlékezés konstruktivitását hangsúlyozza. Közben viszont „szokatlanul” erőteljes és a biográfiai életidő egészére kiterjedő emlékezői kompetenciára hivatkozik: *„ha*

szokatlan is, mégis igaz, hogy emlékeim mécsese belevilágít életem első hónapjaiba”; „arra is emlékszem, tisztán emlékszem” stb. Ezt a kompetenciát a szelekció gesztusára való hivatkozással szélesíti: „Egy kép a száz közül.” A hallomásos emlékezetiség is jelen van, a történetek hagyományozódó, továbbmondott verbális igazoltsága, a családi emlékezet átsajátítása, a nem tapasztalati, inkább nyelvi élmények láncolata: „Így hallotta Éva nagymama az apjától, és így hallottam én Éva nagymamától.” (47) Az önéletrajzi személyiséget viszont nem ilyenek konstruálják, hiszen a szöveg hangsúlyozza, hogy az önéletrajzi elbeszélő számára nem problematikus a múlt emlékezeti hozzáférhetősége. Nagymértékben fogva tartja a lineáris időszemlélet, a jelentést nagyobbára aláveti egy egymásutániságnak, de mégsem merevedik teljesen bele ebbe a linearitásba: szórványos szövegszervező elvként megjelennek olyan kitételek, amelyek a kitérőt, az előrevetítést mint narratív alakzatot nevezik meg: „Bár ezzel megint elébe vágok elbeszélésem folyamának (127), „Egyelőre azonban még nem tartunk ott” (213) stb. A történetmondás logikájának többszöri megbontásával, az előreutalások beékelésével egy szövedékesen átfogó emlékezői tudáshelyzet bontakozik ki.

A végig nem beszéltség az önéletrajz architektuális sajátosságai közé tartozik. Ez esetben azonban nem az emberi végesség alakzata íródik be a zárlatba: „A sors úgy akarta, hogy még éljek, még írjak.” (479) Az emlékezések egy történelmi dátummal szakadnak meg. A lezárulásélmény a világháború „megindulásának” napjához kötődik. Ez arra látszik utalni, hogy a beszélő a saját sors és a magyar történelem analógiáját kiépítve a nagy korszakok lezárulásának párhuzamosságában gondolkodott. „Én a világháború megindulása napján már túl voltam ötvenedik esztendőmön, és olybá vettem, hogy túl vagyok már mindenem, túl az életem és túl a költészetem.” (479) A megnyilatkozást, amely érzékeltet egyfajta lezárulást, valamiféle „végeszakadást”, Szegedy-Maszák Mihály (*Megszakított folytonosság a magyar történelemben. Literatura, 2000. 1. 107.*) egy kézikönyv megállapításait vitatva, fanyar beismerésként értelmezi és történelmi eligazító értékkel ruházza fel: „Emlékezései második – *A gótikus ház* című – kötetét Herczeg Ferenc azzal a megállapítással zárja, hogy az ő világa az első világháborúval véget ért. E fanyar beismerés inkább eligazít, mint az a kijelentés, hogy »az irodalmi *establishment* megtestesítőjévé már az 1920-as években Herczeg Ferenc lépett elő.«”

ESTERHÁZY PÉTER HARMÓNIAJA ÉS DISZHARMÓNIAJA

S A V A B A B I C

Első rész

HARMONIA CAELESTIS

Az elmesélt álom nem álom.
Várhegyi Miklós

1.

Hiábavaló volt Pestre jönnöm, Kiistől lehetetlen megválni, sőt, talán éppen itt kell kutatni utána. A Kiíssel az elmúlt napokban eltelt agyat pedig ennek a nyomorúságos planétának talán egyetlen pontján sem lehetne kikapcsolni.

Éjfél múlt, párás az éj, nem lehet aludni, az előző nap összegezése, értelmetlenül, körben-körben.

Göncz Árpád író, a Magyar Köztársaság elnöke, az irodájában folytatott beszélgetés után egyszerűen kihasználja az alkalmat, hogy ne gondoljon a következő kötelezettségek sorára, átkísér egy termen, és kihív a Parlament első emeleti erkélyére: hogy megmutassa József Attila szobrát. Azt kérdezi, ismerem-e a költőt . . . (En pedig már két évvel ezelőtt is, amikor először jöttem Gönczhez, és a megbeszélt időnél valamivel korábban érkeztem, körüljártam ezt a szobrot: a költő, soványan és karcsún, a dunai rakpart alsó lépcsőjén üldögél a Parlament előtt, abban a pózban, mint amikor *A Dunánál* című versét írta, ezt a ragyogó költeményt, mint ahogy József Attila is ragyogó költő, számomra az utolsó költő, aki egyetlenegy versben ki tudta fejezni az egész világot, nem csupán egy szeletét a világnak, hanem valóban a teljes világot; de tegnap is, amikor erre jöttem a villamoson, láttam, a zöld gyepen

csillogott a fekete szobor: csöpögött róla a víz, és csordogált a napon, a locsoló éppen a füvet és a költőt permetezte . . .) És egymás szavába vágva szavaljuk az első versszakot:

*A rakodópart alsó kövén ütem,
néztem, hogy úszik el a dinnyehéj.
Alig hallottam, sorsomba merültem,
hogy fecseg a felszín, hallgat a mély.
Mintha szívemből folyt volna tova,
zavaros, bölcs és nagy volt a Duna.*

És rögtön hozzáfűzöm, hogy a költőt nálunk rendkívül jól fordította Kiš, és kínlódom, hogy eszembe jusson a versnek legalább egy sora Kiš fordításában, de sehogy sem sikerül. Arról beszélek, hogy le kellene fényképezni a nedves költőt a napsütésben, oda kell ülni a szobor mellé, és el is megyünk egyszer, és ülünk majd mellette, csak túlélje ezt az elnöki megbízatást, teszi hozzá Göncz, vicc nélkül, inkább szomorúan.

Este a kávéházban Esterházy Péterrel. A könyvesboltokban sehol sem találni már rövid jegyzeteinek az *Egy halacska különös élete* című gyűjteményét, ragyogó és szikrázó feljegyzések, amelyekkel folyóiratokban találkoztam, elkelnének az ilyen időszériás írások a mi folyóiratainkban is. Amikor még Magyarországon nem lehetett megjelentetni Kiš könyvét, a *Holtak enciklopédiáját*, Esterházy fogta Kiš egész elbeszélését (*Mily dicsőség a hazáért halni*), és közölte a saját prózakötetében, valamilyen különös jegyzettel, hogy nem is lehet tudni, fordításról van szó. Esterházy szeret is eljátszani az olvasókkal (és felültetni a kritikusokat meg a szakértőket). És ma is azt mondja: hogyan venném át a prózát, amikor a legelső mondatról kezdve a fiatal Esterházyról szól? A kétértelmű megjegyzés pedig az elbeszélés lábjegyzetében így szól: „*A fenti szöveg, egyébiránt, szó szerinti, vagy megváltoztatott formában idézet Danilo Kištől.*” Majd utána át van húzva minden, kivéve a mondat dőlt betűs részét. A félreértés folytatása, meséli Esterházy igen nagy elégedettséggel, hogy egy németországi szerkesztő, aki Esterházy néhány könyvét közölte fordításban, azt mondta az írónak, hogy ez a legjobb prózája, amit eddig írt, és hogy így kellene írnia. Ki tudja, valaki még a nagyvilágban Kiš elbeszélését Esterházy neve alatt találja lefordítani!

Esterházy a legújabb regényébe (*Hahn-Hahn grófnő pillantása*) is beleszötte Danilo Kišt, de hogy mennyire elbűvölte D. Kišnek mind a személye, mind az életműve, azt akkor látni, amikor róla beszélgetünk. Úgy véli, hogy Kišsel csak kétszer beszélgetett hosszabban, a többi mind csak futólagos volt, találkozások, értekezletek, észrevételek, megjegyzések (levelezés). Arra meg éppenséggel

nem is emlékszik, hogy Kiš ezeken a beszélgetéseken említette volna azokat a magyar írókat, akik engem akkor érdekeltek. Igen, Kosztolányi, természetesen . . . Én meg akkor megemlíttem a számok furcsa játékát, az ötven évet, mint a két regényíró közös nevezőjét.

Lapozóm és beleolvasgatók a könyvbe, amelyet Esterházy adott nekem. És újból Kiš, több helyen is felbukkan és él az *Egy halacska különös élete* (1991) című könyvében. Esterházy legelőször egy terjedelmes interjúban említi, amelyet 1998 őszén adott. A poétikára vonatkozó kérdésre, hogy lehet-e írni egyszerűen magáért az írásért, Esterházy tagadólag válaszol, és hozzáfűzi: „Danilo Kišsel fecsegtem erről nemrégiben. Körülbelül ilyenekben állapodtunk meg, amikor hirtelen azt mondta: Engem csak a forma érdekel. Mert csak az létezik. Én pedig így válaszoltam: Igen.

Van folytatás. Mert amikor megkérdezte Kištől egy – köztünk szólva – *nő*, kurzív, jellemezze magát egyetlen szóval, kicsoda-micsoda ő, akkor azt felelte: halandó . . .” (29. oldal).

Egy másik helyen (187. o.) ezt írja: „Most két-három hónapig úgy fogok nyilatkozni, hogy irodalomtörténetileg (?) Danilo Kiš és Italo Calvino között érzem magam. Ez jól hangzik, és igaz is – már amennyire az ilyen mondatok igazak tudnak lenni.” Majd egy naplójegyzetben, amikor közlekedési szerencsétlenség érte, arról képzelődik, hogyan viselkedne az özvegye, és ez a képzeletbeli özvegy interjút kíván adni arról, hogy a férje I. Calvinót és D. Kišt tartotta a legközelebbi munkatársainak (192. o.). A *Szeretné látni az arany Budapestet? Novella a hetvenöt éves Hrabal tiszteletére* című árnyalt és pergő novellájában D. Kišt és pán Gombrovicsot említi (247. o.). És végül a könyvek, *A Kékszakállú herceg különös élete* című különös és ironikus prózájában, egy kiemelt részben megjelenik még egy személy, aki találkozik a Kékszakállúval: „Danilo Kiš találkozott a liftben a Kékszakállú herceggel. Ehhez nincs mit hozzátennem” (262. o.). Már az, hogy egy könyvében a neves kortárs magyar író ennyiszor említi, önmagáért beszél.

Újból eszembe jutott a Kosztolányi–Kiš-párhuzam, amelyről Esterházynak beszéltem. Hirtelen folytatás: elfelejtettem korábban összevetni a két író halálának évét, vajon nem rejlik-e itt is az ötven év. Nincs nálam semmilyen kézikönyv, nem emlékszem pontosan, mikor halt meg Kosztolányi, vajon 1938-ban vagy talán 39-ben, mert akkor ez is egybevágna. Késő van már, senkinek sem telefonálhatok, hogy ellenőrizzem, alig várom a nap érkezését. Reggel felhívom Esterházyt, de már elment otthonról.

Délben Hubay Miklóssal ebédelek, neki is a Kosztolányi–Kiš-párhuzamról beszélek (kérdés: tényleg olyan nagy író Kiš, ahogy beszélük?), de ő sem tudja pontosan Kosztolányi halálának évét, ám ha József Attila a *Thomas Mann üdvözlése* című versében ezt írta: „Most temettük el szegény Kosztolányit / s

az emberségen, mint rajta a rák, / nem egy szörny-állam iszonyata rág . . .”, mikor is írta ezt a verset . . . akkor ez lehetett körülbelül . . .

A történetet, a részletek összekapcsolását, a reminiscenciát, mindezt elvárhatjuk az alkotótól, de az alapvető adat – úgy tűnik, mindig Kišiklik, és valamilyen különös dimenziót ölt.

Amikor visszatérek a szobámba, egyszerre eszembe jut, miért nem jutott eszembe a Parlament erkélyén József Attila versének egyetlen sora sem Kiš fordításában: hát Kiš le sem fordította azt a verset, ez csak az én elvárásom volt; magam is próbálkoztam már néhányszor, hogy eltaláljam a megfelelő ritmust a vers fordításához, de eddig még mindig abba hagytam, remélem, csak egyelőre.

(Csak miután hazatértem, látom, hogy Kosztolányi 1936. november 3-án hunyt el, a halál oka: gégerák; ám a számok játéka még ekkor sem hagy nyugton: ha megoperálták volna, ha az orvosok már akkor tudták volna kezelni, megérhette volna az 1939-et. Értelmetlen találgatás.)

1992

(S. B.: Danilo Kiš *BOKORJE. Kanizsa, 1998. 47–51. oldal*)

2.

Nagy örömmel fordítok néhány oldalt Esterházy P. és M. Birnbaum beszélgetéséből arról, milyen módon idéz másoktól, például Danilo Kištől az író.

EP: . . .szóval azt láttam, hogy – tulajdonképpen érdektelen műhelyügyletek ezek – amikor (leírható módon) használni kezdek idegen mondatokat, akkor az az idegen mondat idomul a szöveghez, és nem látszik rajta, hogy idegen. A legpregnansabb mondatok, vagyis amelyekről biztosan tudjuk, mert ordít róluk, mert ismerjük, még azok is furcsán beleillenek: olyan, mintha az én mondatom lenne. Elvettem, tehát az enyém. Mint ahogy klasszikusan megtörtént közös barátunk, Danilo Kiš novellájával, a *Mily dicsőség a hazáért halnival*. Ő veszi fel továbbra is a jogdíjakat, de ez az én elbeszélésem. Fecseghetek?

MDB: Kérem.

EP: Az tényleg az a történet, amit én nem bírok megírni, nemcsak mert másfajta a tehetségem . . . de van benne egy szó, ami miatt nekem bonyolultabb lett a dolog. Ez az „esterházy” nevű szó, mert attól kezdve nálam másról szól a . . . harang. Viszont ezt a történetet, nekem ezt meg kellett volna írnom . . . No most, ha egyszer már meg van írva, akkor rendben van, akkor ez egy kipipálható tétel.

MDB: Lop?

EP: Ez nem lopás. Szerintem ez a saját jogos tulajdonomnak a birtokbavétele. Hogy Danilo írta – bagatell tétel, áldja őtet az Ég.

MDB: Ezt nevezik művészi szubjektivitásnak.

EP: Meglehet, mondom kimérten . . . Múltkor meghívott Eisenstadt – súlyos Eisenstadt –, mert valami bank, vagyis a CA Bank adott az osztrák kiadónak pénzt a fordításra, tehát ennek ellenében irodalmi estet kellett tartani. Felolvasni, lehetőség szerint a *Termelési-regény*ből, de tulajdonképpen bármi másból is. Eisenstadt kisváros, tehát a legnehezebb közönség, hochintelligens, banki emberek voltak, meg egy kisváros krémje, tehát a fogorvos, a jogász . . .

MDB: Kár, hogy jegyző már nincs.

EP: Talán Ausztriában még az is van . . . És én, egyszerű grófként, akit ott évszázadok óta rémülten tisztelnek meg utálnak, mert ezek szocialisták . . . hát a maguk módján . . ., de vörösök mégiscsak, tehát a legordenárébb felállítás, de hát a fordítás meg közben készült, vagyis én nem álltam alternatíva előtt. És akkor ott ácsorogtam, és néztem ezeket az embereket. Most kezdjek el egy ilyen vacakolást ezekkel a szavakkal, ahogy szoktam, pláne még németül is . . . Szóval nagyon rosszul éreztem magam. Fogtam bizony, és felolvastam legújabb novellámat: Mily dicsőség a hazáért halni . . . Halálos sikerem volt vele. Megkérdeztek, hogy mi ennek a történelmi alapja, meg efféléket, jól elvoltak. Természetesen egy szót sem szóltam a keletkezés sajátos körülményeiről. Amilyen primitív vagyok, még egy ideig gondolkodtam is, hogy elmondom nekik; de akkor végigment a tekintetem: volt ott minden, kiskosztüm, *Landeshauptmann* is volt, tehát politikusok, katasztrofális lett volna elkezdni azt a mondatot, hogy ezt nem én írtam. Teljesen reménytelen, egyszerűen meg sem értették volna, mi az, hogy nem én írtam? Akkor miért olvastam föl? . . . Nem kell ebbe belebonyolódni. Én fölveszem a pénzt – annyi biztos. A kiadónak gyorsan megmondtam, mielőtt elkezdett volna dicsérni. Mert azért ettől tartottam, hogy mélyen a szemembe néz, és azt mondja: „Péter, ez az igazi!” Azt nem szívesen vártam volna meg. De a közönséget rendben homályban hagytam. Teljes mértékig igazam volt. Mily dicsőség . . .

(*Esterházy-kalauz. Marianna D. Birnbaum beszélget Esterházy Péterrel. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1991. 16–20.*)

3.

– Danilo Kiš. Nagyon érdekes volna, különösen a kutatók számára, párhuzamot vonni. Én ismerem a kapcsolatotokat, te írtál is róla, itt-ott el is olvashatjuk,

még a regényben is említéd stb. Viszont érdekes, hogy Danilo Kiš családregegyeket írt, azzal kezdte. Te meg most jutottál el oda, a családregegyhez. Nem érdekes? Van még egy dolog Danilo Kišnél: azt gyanítom, hogy az utolsó kötete, amelynek néhány novellájával elkészült, életrajzokból épült volna fel. Néhány biográfiát összeötvöztél, ő így dolgozott. Te viszont ilyet már korábban csináltál, amikor Csáth Gézáról írtál életrajzi regényt. Lehet, hogy ilyenek felé fordult volna Danilo is, ha tovább él. Te meg ezzel foglalkozol egy más szinten, másképpen, de mintha közel állnátok egymáshoz prózában, regényírásban, mintha volnának olyan elemek, amelyek Danilóéi is meg a tied is, mintha párhuzamosan haladnátok.

– A biográfia, az egy forma, vagy műfaj. Ezt nagyon értem és érzem, és ezt használom is, főleg abban az új könyvben. És hogy egy történetet végigmondani, meg egyáltalán ez a . . . , hát nagyon sok pontot érint, az Enciklopédia, amit ő írt . . . De van itt egy másik dolog is, tudod, amit nem lehet tudni, hogy hogyan viszonyít a művészet és a nem művészet. Én, amikor ezt az embert először láttam, akkor, egyrészt, ugye, azzal páváskodtam, vagy hivalkodtam, hogy picit hasonlítok rá, de hát nem, ő szebb, mint én, tehát néztem, nekem nagyon tetszett ő, mint jelenség, tehát mint férfi, olyan szép. Szép. És amikor először találkoztunk, már akkor valami olyan azonosság volt, pedig ő, azt hiszem, nem sokat ismert tőlem, ismert egy-két dolgot tőlem, de ahogy egy nagyon idegen helyen találkoztunk először, azonnal mindene, a mozdulata, a színe, a szaga, mindenben közel állt hozzám . . . Aztán, amit sokszor elmeséltem, de megint elmondom, van az a szép novellája, a *Mily dicsőség a hazáért halni*, ugye az is egy ilyen biográfia, egy fiktív biográfia, amiben szerepel, mondjuk, egy 18-adik századi Esterházy gróf. És amikor ezt olvastam, akkor tényleg azt éreztem, hogy hát ez az én írásom, csak én ezt nem bírtam volna így megírni, éppen azért nem, mert engem is úgy hívnak, mint ott azt a . . . És akkor ezt el is vettem, ezt az írást, és többször is elvettem. Most ebben a regényben is újra elvettem. És az olyan szép volt, amikor megírtam neki egy lapon, még nem ismertük egymást, és akkor ő visszafért, hogy jó. Olyan megdöbbenő most, hogy beszélünk róla, az ő hiánya. Mert olyan érdekes lett volna, így mondanám, a világ művésze szempontjából, hogy ő merre kanyarodik. Ugye az utolsó éveiben, megakadt kicsit, vagyis valamilyen munkát el kellett volna még végeznie, mielőtt tovább ment volna, de ezt a munkát nem tudta elvégezni, mert már beteg volt, és nem is érezte jól magát ebben az utolsó két-három évében. Hogyha most a kortárs írókra gondolok, nagyon kevés van, akiről azt mondanám, hogy hát milyen jó, hogy él, vagy, hogy milyen fontos volna, ha élne, mert, hogy ez a művész a világ művésze számára mit jelent. És ő ilyen. Nem akarok szemtelenkedni, és neveket mondani, Nobel-díjasokat, de hát kit érdekel, hogy mit írt. De azt elgondolni, hogy most mit csinálna Danilo, meg hogyan öregedne . . .

– *Mit írna meg még?*

– Mit és hogyan, és hogyan reagálna mindenre, azt is, hogy mint szerb hogyan reagálna.

4.

Esterházy Péter nem könnyű író. Még a látszólag egyszerűen megfogalmazott mondataihoz is valami másnak a szövege, kicsengése, felidézése kapcsolódik, amit csak az érthet meg, aki nemcsak a jelenlegi társadalmi viszonyokat és a lezajlott történelmet, hanem általában a kultúrát is, főképp az irodalmat ismeri. Esterházyt lehet olvasni, de igazi olvasójának lenni – nem könnyű.

Hát még fordítani Esterházyt! Ha valaki azzal dicsekszik, hogy jól fordította le Esterházyt, biztosan komolytalan ember, talán bolond is, hisz nem tudja, mit beszél. Megérti ezt mindenki, aki Esterházy bármely művét fordította már.

Én néhány oldalt tökéletesen lefordítottam Esterházy Pétertől. 2000 nyarán egy sátorozáson belekezdtem a *Harmonia caelestis* című nagy regény fordításába, és a 24–29. oldalakat eszményien átültettem. Ennél jobban egyáltalán nem lehet lefordítani, és jobban nem is fogja senki megcsinálni! A fordítás alighanem jobb még az eredetnél is!

Akkor én most bolond vagyok, vagy csak esztelen?

A *Harmonia caelestis*nél, az Esterházyokról szóló nagy családregénynél az író megint elővette Danilo Kiš *Mily dicsőség a hazáért halni* című egész novelláját, és a 24-es számú prózai részletként ültette bele a regénybe. Cím nélkül, és elmaradt, persze, a korábbi jegyzet is, úgyhogy Kišt egyáltalán nem is említi. A korábbi közléstől eltérően, a novella úgy illeszkedik a regény első felének többi részéhez, hogy egyetlen bekezdés az egész, tehát új sorkezdés nélkül.

A beillesztést még azzal is erősíti, hogy az Esterházyak minden említését (a fiatal Esterházy, a nemesifjű, az elítélt, ő, az anyja, az ifjú . . .) személyes viszonyra változtatja (az apám, a nagyanyám . . .).

Ezúttal is Borbély János fordításában használja fel Danilo Kiš novelláját, de persze, ezúttal sem jelzi a fordítót. A fordításban pedig vannak kisebb eltérések, de érthetőek, és nincsenek az eredetinek a kárára. Kivéve egy helyen. Amikor az anya segíteni kíván halálra ítélt fiának, valójában hogy megkönnyítse neki a halált, a halálos ítélet végrehajtását, ezt mondja neki: ha eredménnyel jár az igyekezete, ha sikerül megváltoztatnia az ítéletet, akkor a végrehajtás napján fehérben fog megjelenni az erkélyen. „Nem, anyám. Valószínűleg feketében lesz . . .” – olvasható a fordításban a fiú válasza. Az eredetiben viszont így hangzik a mondat: „Ellenkező esetben, feltételezem, feketében lesz.”

Nekem, mint az Esterházy-regény fordítójának, tekintettel arra, hogy ismerem az Esterházy–Kiš-féle viszony egész történetét, semmi más nem maradt hátra, mint hogy figyelmesen végrehajtsam az eredetinek (Kiš novellájának) az új helyzethez való átalakítását, hogy megismételjem azt az eljárást, amellyel ez alkalommal Esterházy élt. Csak én nem a fordításból indultam ki, amely egyedülként állt Esterházy rendelkezésére, hanem Kiš eredetijéből, úgyhogy a novellában a legapróbb részletig minden megmaradt. Ezért „jobb” az én fordításom az eredetinel.

Vajon milyen lesz majd ez a szöveg a többi fordításban? Érdekes lehet majd valamilyen jövőbeni elemző számára.

5.

Az idén, nemrégiben Budapesten járván, ellátogattam a Szláv Nyelvek Tanszékére, ahol Mann Jolán várt rám, aki a magyar nyelv lektora Zágrábban. Ideadta a zágrábi *Quorum* folyóirat számát (Zágráb, 2000. 5–6. szám); nem is tudtam, hogy még megjelenik, a legutóbbi számát vagy tizenöt évvel ezelőtt láttam. A kettős számot az európai, egy részét pedig a magyar elbeszéléseknek szentelték, Stjepan Lukač és Neven Ušumović válogatásában, a magyar részt pedig Mann Jolán és Neven Ušumović szerkesztésében. Hat ismert és jelentős magyar írótól közöltek, köztük Bodor Ádámtól és Esterházy Pétertől is.

Érdekes, hogy Bodortól a *Spiridon Elvira férje* című történetet választották. Ez a *Sinistra körzet* című regény egyik fejezete, tehát nem rövid elbeszélés. Neven Ušumovićyal az történt, ami velem is: én is elolvastam ezt a prózát, amely díjat kapott egy elbeszéléspályázaton, csakhogy nekem valami hiányérzetem támadt, és csak később jöttem rá, hogy ez azért van, mert az „elbeszélés” voltaképpen egy regény részlete, amit Ušumović, úgy tűnik, nem vett észre.

A legérdekesebb dolog azonban Esterházy Péter *Mily dicsőség a hazáért halni* című elbeszéléssel történt (*Al je dično za domovinu mrijeti* – magyarból fordította Veres Marietta). Ez tulajdonképpen Danilo Kiš novellája (*Slavno je za otadžbinu mreti*). Vagy tíz évvel ezelőtt írtam: „Ki tudja, valaki a nagyvilágban Kiš elbeszélését talán még Esterházy neve alatt találja lefordítani!” Akkor még csak nem is feltételeztem, hogy ez Zágrábban történhet meg, és a fordítás nyelve a horvát lesz, hiszen ott Kišnek sok olvasója és tisztelője van.

A novellát nyilvánvalóan Esterházynek a *Bevezetés a szépirodalomba* című könyvből vették át (feltüntették a forrásművek között is, ám a fordítás alatt, nyilván tévedésből, ez áll: *Iz Uvoda u narodnu knjževnost* = A Bevezetés a népköltészetbe című kötetből), ami a lefordított „jegyzetből” is látszik: „A fenti szövegbe belefotak, egyebek között, szó szerinti, vagy megmásított formában, bizonyos számú idézetet Danilo Kištől.” Tudjuk, miért tette ezt

Esterházy. A 700 oldalas hatalmas könyv végén jegyzetet közöl, amelyben ezt írja: „A könyvben szó szerint vagy megváltoztatott formában idézetek vannak többek között a következő írótól” – és következik hat nagy oldalon 1034 név (megszámoltam!), és még egy sor átvett illusztráció szerzője. A felsoroltak között ott szerepel Danilo Kiš neve, de nincs Borbély János fordítóé.

Mi már tudjuk, hogy az egész szöveg Kiš novellája, magyar fordításban. Most megvan az a fényes elégtételünk is, hogy láthatjuk, magyar közvetítéssel hogyan fordították le horvatra.

És láss csodát: a Kiš–Esterházy-novella horvát fordítása nagyon jó. Különösen, ha nem tudjuk, milyen utat kellett szegénynek, fölöslegesen, megtennie. A magyarhoz viszonyítva a fordítás rendkívül jó, az élmény teljes. Csakhogy elvesztek Kiš szövegének azok az átúsztatásai, finomságai és apró bravúrai, valamint az igeidők használatának az a hálózata, amelyet a magyar nem ismer. Borbély fordítása egyáltalán nem rossz, de a dolgok rendje szerint az eredetihez képest valamelyest gyengült; a fordítás fordítása viszont egy árnyalattal tovább gyengült, ami szintén természetes. Azonban ha figyelmesen és gondosan fordítják le, a mű értéke nem semmisülhet meg, csak gyengül.

Most kellene összehasonlítani a kapott eredményt (a horvát fordítást) az eredetivel (Kiš novellájával), és látni a nagyon finom különbségeket. Különösen tanulságos lehet ez a fordító számára.

Vajon ilyenek kellene lenniük a szerbről horvatra, és viszont történő fordításoknak? Nem, semmiképp! Az eredetit kell olvasni. De még az ilyen különös módon végbement fordításnál sem veszett el a mű értéke. Vigasztaló: a kiváló alkotást nehezen lehet tönkretenni!

6.

Láss csodát: a barátom keményen bírál (elküldtem Zágrábba a fenti észrevételt), mert nem olvastam figyelmesen a magyar elbeszélésről szóló részt, hogy ők tudják, Esterházy novellája Kišé, és azt magyarra fordították. És valóban, igaza van a barátomnak: a bevezetőben Virág Zoltán kifejezetten azt írja, hogy Esterházy története Danilo Kiš novellájának a fordítása, „amelyet ő (Esterházy) jogosan használ”. Továbbá azt mondja a barátom, hogyhogy nem értem, hogy a fordítás fordítása csak Esterházy Péter poétikájának a folytatása. Tényleg nem értettem a játék folyamatát. Akkor talán az lenne a jó, ha Kiš novellájának a magyar fordításból horvatra történt átültetését most szerbre fordítanák. Ezt meg talán újra magyarra . . . Vagy horvátról rögtön vissza magyarra, aztán újból magyarról horvatra, s mindezt Esterházy Péter poétikájának a szellemében.

Lám, csakugyan nem tudom felfogni, mire is szolgál a fordítás. (Egészen más kérdés a kísérleti céllal történő fordítás!) Ami pedig Esterházy Péter poétikáját illeti, elegendő közölni az olvasóval, mit is csinált eddig. (Ez az egész eszmefuttatásom tulajdonképpen Esterházy poétikája a gyakorlatban, csak nem a próza- és regényíró megközelítésével, hanem kritikusi-olvasói, fordítói, nem szokványos elmélyüléssel a nagy műbe, kommentárokkal, fordítói remiszcenciákkal, hangulatképekkel, a különféle elemek vegyítésével . . .)

7.

Ha így nézzük a dolgokat, egyszerre felvillanhat a kérdés: vajon nem Danilo Kiš novellája ösztönözhet-e Esterházy Pétert arra, hogy megírja ezt a regényét az Esterházy családról. Esterházy műveinek ismerői tudják, hogy korábbi alkotásaiban milyen mértékben használta fel a családját, a saját emlékeit, legközelebbi hozzátartozóinak életrajzi adatait, az édesanyját, az apját, a nagyanyját . . . Azonban soha senkit nem nevezett Esterházynak, az anyagot csakis regényírói eszközként alkalmazta. A kérdés ezért nem értelmetlen.

Fel is tettem (2001 áprilisában), és azt a választ kaptam, hogy a szerzőt nem Danilo Kiš ösztönözte a regény megírására. Már 1985-től kezdve vannak cédulái HC (*Harmonia caelestis*) jelzéssel, tehát már akkor gyűjtötte az anyagot a kezdettől fogva azonos című regényhez. Először úgy tervezte, hogy anyyi fejezete legyen, ahány tétele ennek a zeneműnek van, de később annyira felduzzadt az anyag, hogy elállt ettől a tervétől. Ma úgy véli, hogy elődjének a szerzeménye (*Harmonia caelestis*) sokkal jobb mint gondolnánk.

8.

Esterházy olyan író, aki a műveiben, mint említettük, alkotó módon sok más művet és író-t is felhasznál. Olykor ezt jelzi is, máskor viszont nem említi meg. Éppen úgy, miként az életből merít a regényíró, mint ahogy a saját élete vagy a családjában és a környezetében történtek szolgálnak neki témául, az irodalom is olyan valóság a számára, amelyet felhasználhat, amikor csak úgy tűnik neki, hogy az lehetséges. Vajon ez ugyanakkor minden igazán megvalósult művészetnek mint a valóság részének az elismerése?

Esterházynak, a poétikájának az eszménye talán ez lehetne: nem írni le egyetlen saját szót sem, de művészi alkotást teremteni.

Harmonia caelestis című regényében azonban az író nyersanyagként bőségesen alkalmazza saját korábbi műveit, témáit, motívumait, az egyes részleteket is . . . Tehát ugyanúgy tekint a saját műveire is, mint a többi irodalmi alkotásra: új anyag. Csupán ismernünk kell Esterházy műveit, hogy felfedezzük a korábbi

részleteket. Ha lehetnek is kétségeink, amikor a mások alkotásainak felhasználásáról van szó, itt semmiképpen sem: az író úgy élhet a korábbi műveivel, ahogy a kedve tartja.

Ebben a regényben is felhasznál más írókat és azok műveit. Az olvasó ezt néha felismeri, máskor csak sejti. Az írói eljárás teljesen legitim. Tudjuk, hogyan élnek vele korunk más írói, de elegendő az is, amit Esterházy tett eddigi műveiben.

Olvasás közben meglepődve vettem észre, hogy még kortárs magyar költők verseit is felhasználja: Oravecz (46. oldal), Vörös István (63.), Oravecz (205., 308.). Felvillan Márai Sándor is (*Napló*). Esterházy ugyanúgy felhasználja a Bibliát, a mostani napilapok cikkeit, mint a magyar és a külföldi írók műveit, akár valamilyen megjegyzéssel, akár anélkül; minden az övé, amire csak szüksége van: La Bruillett, Venedikt Jerofejev, Cioran, Kolakovszki, Gombrovitz, Beckett, Heidegger . . . Kiš a teljes novelláján (24.) kívül még egyszer feltűnik egy interjúban (109.), amelyben édesanyja varrógépéről beszél.

A regény olvasója átengedi magát a regényírónak, de olykor meglesz a többlet elégedettsége is, ha felismer valamilyen vendégszereplő alkotót.

9.

Nem tudok visszaemlékezni, mikor és hogyan ismerkedtem meg Esterházy Péterrel, még arra sem, ki ismertetett meg vele: mintha valahogy mindig is ismertük volna egymást; noha keveset beszélgettünk, ez alatt a két év alatt összesen talán nem többet két-három óránál, de nem is találkoztunk tíznél többször. És mindig mintha csak folytatnánk beszélgetésünket az irodalomról, mintha nem is tartottunk volna szünetet. Igaz, időközben én továbbra is olvastam a könyveit, némelyiket ő maga ajándékozta nekem. Az egyikbe csak ezt írta: „Szávónak Péter, 1992 augusztusa”. A másikba: „Mindig is szerettem volna Babitsnak ajánlani a könyvemet. Szávónak szeretettel Péter.” (Nem tudta megállni, hogy ne játsszon el a vezetékneveimmel, a nagy Babits Mihályra utalva.)

10.

Még ha nyilvánvaló is, hogy a költő önmagáról beszél, nem szabad azonosítanunk a költő személyét a lírai szubjektummal; viszont nagyon könnyen megfélemedezünk erről a különbségről. Ugyanígy, amikor a regényíró a saját életéből vagy a családjá, a közvetlen környezete életéből vett anyagot használja fel, akkor sem szabad kiegyenlitenünk a szerzőt a regény hőisével (hőseivel), mert itt is megvan az evidens különbség: a „próza objektuma”.

Esterházy nagy mestere a különféle anyag felhasználásának, de mindenképpen azok közé a regényírók közé tartozik, akik a saját közvetlen környezetükből, főleg a saját szűkebb és bővebb családjuk életéből merítenek. Valamit azonban mindig megváltoztat, teljes joggal, elsősorban a neveket. Más prózaíróknál, különösen a korábbi időkben, kutatták a prototípusokat, amelyek mintául szolgáltak a szerzőnek hőse megformálásakor. Esterházynál könnyű dolga van a kutatónak, csupán a hős nem viseli éppen a család meghatározott tagjának a nevét, sem az összes vonását. Annyira nem, hogy az olvasók egy bizonyos része talán tiltakozhatna is a családra vonatkozó felismerhető anyag ilyen módon történő felhasználása miatt.

Elegendő utalni Esterházynek csak *A szív segédigéi* és a *Hrabal könyve* című regényeire, hogy ebből a szempontból teljesen világos legyen a situáció, ami az irodalmi anyagot illeti.

11.

A regényíró eljárására már csak azért is különösen oda kell figyelnünk, mert mindig jellemző a szerzőre, és mert magában az eljárásban is benne rejlik a lényeg.

Három regényt választunk ki: *Termelési-regény* (1979), *A szív segédigéi* (1985) és *Hrabal könyve* (1990).

Esterházy Péter első nagy regénye, amely ismertté és felismerhetővé tette, a *Termelési-regény* (*kissregény*). A főszöveg, a rövidebb (130 oldal), a csupán E. P. kezdőbetűkkel jelölt hős önéletrajzi elbeszélése. A második rész, a hosszabb (330), a főszöveg kommentárját képezi, következetesen lábjegyzetek formájában. Mintegy játékosan, ami egyébként igen gyakori jelenség Esterházy minden művében, a lábjegyzetek sora elején erről az E. jelzésű íróról azt állítja, hogy „Eckermann, Johann Peter . . .”, és a rá vonatkozó dolgokat is elmondja, amiből arra következtethetünk, hogy maga az ugyanazokat a kezdőbetűket viselő Esterházy (az író és a próza objektuma) a saját maga Eckermannja, egyazon személyben a tolmácsoló és a beszélgetőtárs is.

A regényt kétféleképpen olvashatjuk: a főszöveget a lábjegyzetekkel együtt, vagy pedig előbb a főszöveget, majd utána a lábjegyzeteket. Lényegesebb különbség nincs, esetleg csak az olvasó fejében, hogy a főszöveg a fontosabb, a lábjegyzetek pedig csak a részletesebb magyarázatra szolgálnak. Mindkét esetben, függetlenül attól, hogyan olvassuk, az értelmetlen szocialista termelés módszerének, a káosznak a finom paródiáját kapjuk. És hogy hozzáfűzzük a kétségtelen háttérrel: a kicsinyes és silány termelésről mint az élet patetikusan fontos dolgáról egy hercegi család első olyan leszármazottja ír, aki nem arisztokrata.

Fel kell figyelniük a két vágányra, a két szintre; Esterházy minden regényének sajátos szerkezetére.

A szív segédigéi szintén két vágányon bontakozik ki, mind formálisan, mind lényegileg. A bekeretezett oldalakon mindig kétfajta szöveget találunk: a személyes vallomást fölül és az objektívebbet alant, a nagybetűs, általában rövidebb alsó szöveg tele van idézőjelek közé rakott idézetekkel, a forrás megjelölése nélkül. A történet tulajdonképpen egy fiatalembernek az anyja halála alkalmából elmondott monológja, amelybe bele van komponálva az anya elképzelt szövege a fia haláláról. Kétszeres kettősség, több szinten. Ismét az önéletrajzi anyag jut kifejezésre, de megnyilvánul az attól való eltávolodás is.

A *Hrabal könyve* szintén bővelkedik önéletrajzi elemekben (az író, a felesége, a gyermekeik, a lakóhelyük . . .), de a kettős szint különösen Hrabalnak, a regény egyik főhősének a személye által jut kifejezésre, aki beavatkozik a család életébe, magának a regényírónak, valamint a feleségének az életébe, akiben Hrabal személyesül meg olyan személyként, akivel az író közvetlen kapcsolatban van.

Esterházy teljesen felhagyott a regény régi mesefolyamával, ezért célszerű figyelmeztetni a keretekre, még az alapos olvasó esetében is. Több szint, több folyamat, több vágány, s ezek érintkezése és kereszteződése – az elbeszélő Esterházy Péter egyik legfőbb sajátossága.

KARTAG Nándor fordítása

(Folytatjuk)

IRODALMI MÚZEUM

B. SZABÓ GYÖRGY (1920–1963) MAGÁNLEVELEZÉSÉBŐL (II.)

(Képeslap)

Ljubljana, 1958. III. 18.

Egy nap kimenő: Ljubljana. Sokszor emlegettük és szívesen gondolunk Zentára. Nem a városra!

Sokszor üdv.

Očekujemo da nas posjetite koji put u Ljubljani i primite lepe pozdrave od

Staneta Kumar-a

[Várjuk, hogy egyszer meglátogasson minket Ljubljanában, és fogadja szép üdvözleteim

Stane Kumar]

*

Golnik, 1958. május 7-én
(szerda)

Kedves Éva!

Szeretném hinni, hogy hamarosan a levele végén bejelentett újabb levelét [megkapom], de mindjárt válaszolok is.

Bizony az idő gyorsan múlik – éppen négy hónappal ezelőtt érkeztem Golnikra –, s talán jó, hogy ilyen gyorsan múlik.

Hogy meddig kell itt az embernek heverészni, azt nem mondják meg. Ennél a nyavalyánál nem lehet jósolni, szeszélyes, ravasz és egy kissé rejtélyes betegség

maradt ma is. Egy fél év – ez a legkevesebb, mert itt esztendőben számolunk. No, de hagyjuk ezt a nem érdekes témát!

Örülök, hogy Zentán járt, pihent, és jól érezte magát. Egy kicsit ott éreztem magam én is a Fürdő-utcában, és láttam a virágzó meggyfákat. Pedig sohasem láttam Zentát tavasszal!

Igen, az emlékezés – rossz betegség! Régi levelek között turkálni – veszélyes! Az ember önmaga visszáját látja, de sokszor hajlamos megfélekedezni arról, hogy körülötte a világ is megváltozott! Ha ezt tudja, akkor még a szentimentalizmus sem árthat meg az embernek, mert az is hozzátartozik az élethez. S nem kell félni az évektől sem, de attól sem, hogy minden hisztéria itt kezdődik. Nem igaz! Az emberek jó része szereti az életet néhány biológiai tényre leegyszerűsíteni, de az élet és az ember komplikáltabb valami, és sokszor megtréfálja a tréfaűzőket.

Nagyon kívánom, hogy az évet simán és zökkenőmentesen fejezze be és jól pihenjen. Zentán igazán lehet pihenni!

Ne haragudjon, ha keserű hangon írtam a megjelenő könyvemről, nem panaszkodni akartam! Nagyon lassú nálunk a könyvkiadás, sokszor türelmetlen az ember.

Tudom, érzem, hogy vannak, akik becsülnek, szeretnek, akik olvasóim lesznek, akiknek élményük is lesz ez a könyv. Szeretném, ha így lenne!

Vannak az embernek keserű percei, nehéz pillanatai, magányos órái.

Ne haragudjon, nem akartam elszomorítani!

S végül: ha kurta a levélpapír, hosszabbítsa meg egy oldallal! Jó? Nem haragszom, ha a „toldás” kitépett irkalap!

Várom levelét.

Barátsággal és szeretettel köszönti

B. Szabó György

*

(Képeslap)

1958. május 27.

(kedd)

Itt, a háttérben látszó hegyek lábánál van az én második hazám. Most nem látszik, és jó egy kissé távol lenni a betegszobától. Kránj – város. Majdnem város!

Sokszor üdv.

B. Sz. Gy.

*

Golnik, 1958. június 12.
(csütörtök)

Kedves Éva!

Mindkét levelét megkaptam és most könnyű a dolgom: egyszerre válaszolok mind a kettőre.

Leveleit nagy örömmel olvasom, érzem, hogy szívesen írja őket és egy kicsit mindig az az érzésem, hogy előttem ül. Az élőszo melege bújkál a sorok között és ez mindig jólesik. Noviszád tavaszi panorámája, a park, a betyárstrand, az új frizurájáról szóló hír, no meg az, hogy megunta a magányt és élettársat talált – minden . . . Éva közlésében – igen érdekes, eleven történetté kerekedik. Itt, a havasok tövében, a hathónapos „emigráció” után az ember ilyen kövekből állítja össze azt az életet, amelyet maga mögött hagyott és mely változatlanul érdekli. A világot, amely nélküle is kerek, egész, forog „keserű levében”.

Sajnálom, hogy a tavaszi kirándulások nem vetették errefelé, valóban üdítő lett volna egy beszélgetés, ha egyelőre olyan vidám és hangulatos együttutazás mint egykor (hejh, hogy múlik az idő!) pillanatnyilag kivihetetlen. Majd egyszer, máskor! Ha megmutattam volna kedvenc sétahelyeimet, ahol nincs más, mint csend, néha madárfütty és halkan zúgó fenyves.

Majd egyszer élőszóval, mert úgy látom, hogy nem jut el hozzám.

Örülök, hogy az útlevel ügye jól áll, remélem, sikerülni fog az utazás. Tanulságos és szükséges ez az út: minden utazás élmény, minden utazás felfedezés. Magyarország, most és mindig, érdekes ország a nyitott szemű utazó számára.

Mikor fejeződik be a tanítás?

Mikor utazik haza? Ne felejtse el az otthoni címét közölni, mert én bizony elfelejtettem.

Az egyedüllét jó dolog, de csak módjával! A magányosság az emberben van, és azon a fizikai egyedüllét nem segít.

Szeretném, ha sikerülne a férjhezmenése. De nem szeretném, ha annak az oka kizárólag az lenne, hogy már megunta az udvaroltatásokat. A nyugalomért és a hétköznapiokért is meg kell küzdeni a házasságban! Talán korai lenne azt mondani, hogy lemondok a szerelmi boldogságról! Hisz eddig talán nem is érezte! Nem szeretek tanácsokat osztogatni, de nem is szeretném elvenni a kedvét: a házasság nagy erőpróbát, sok türelmet, lemondást igényel.

Talán nem felesleges itt is elmondani, hogy meghatottak sorai, amikor azt írta, hogy velem szemben ugyanaz marad, aki volt. (Nem firtorítottam el az arcom, jólesett ez a rokonszenv!)

Fekszem, sétálok, rajzolólok (az erdei növényvilágot tanulmányozom) és újabban műfordítok – szlovénból és szerbhorvátból Takács Márton néven.

Barátsággal és szeretettel köszönti

B. Szabó György

*

G. 1958. júl. 14.
(hétfő)

Kedves Éva!

Megkaptam levelét és már vártam zentai jelentkezését. Amikor az „ősi kúria” tatarozásáról szóló részt kezdtem olvasni – lakodalomra gyanakodtam. És már kezdtem megbocsátó és elnéző lenni, mert az *élet* mégis érdekesebb, mint bármilyen *levél*. A regényt nem *írni*, hanem *élni* kell. S meglepetés volt, hogy ez a hatalmas előkészület, a teknővel és a seprővel való szövetsége – *csak* (?) a nagybácsi méltó fogadtatásának szólt! Mi van a férjhezmenéssel, amit a legutóbbi levelében sejtetni engedett? Nem haragszik, hogy kíváncsiszkodom?

Látja, siettem válaszolni levelére, mert szeretném, ha levelem még otthon érné. De természetesen – várom a budapesti jelentkezését és a pesti címét is.

Bizony jó lenne most Pestre utazni! Szívesen kalauzolnám ott és megmutatnám azokat a helyeket, amelyekhez ezer emlék és élmény fűz. Utcák, terek, dombok, padok, szobák, termék, ahova sokszor eljárók ma is (ma sokkal gyakrabban, mint tegnap!) és ahol tegnapelőtti magamat keresem . . .

No de hol van a tavalyi hó? Elmúlt. És sajnos ezúttal kénytelen lesz Pest és Buda utcáit nélkülem járni és sokszor a fantáziájára bízni magát. Így is érdekes lesz ez az út! Kívánom, hogy jól érezze magát és gyarapodjon tudásban és tapasztalatokban! Majdnem úgy beszélék, mintha tanár lennék!

Szép lehet a Tiszán ilyenkor. Sokszor sajnálom, hogy nem vagyok (és már aligha leszek) fürdő ember, de élvezni tudom a Tiszát a szárazföldi ember tapasztalatából is. A honvágy kerülget, de nem tudott hatalmába keríteni: jól érzem magam, türelmes vagyok és leszek – még nagyon sokáig győzni kell türelemmel ezt a játékot. Megpróbálom.

Majd egyszer újra ott ülök a komp melletti buckákon, és rajzolni fogom a Tiszát. Friss, szeles reggel lesz akkor is, és a napsütésben már érezni lehet majd az őszt, a ködöt, a dércsípte fák néma tündöklését.

Sokszor és barátsággal üdvözli

B. Szabó György

*

G. 1958. november 14.
(péntek)

Kedves Éva!

Annyi szépet, jót írt rólam a levelében – és én úgy szégyenlem, hogy két hónap óta nem jelentkeztem, hogy szeretném megcsókolni a kezét, és egy kissé magamhoz ölelni. Ugye nem haragszik és nem neheztel nagyon rám? És nagyon szeretném megvigasztalni, jókedvre hangolni és elriasztani azt a sunyin ott ódalgó halálhangulatot, amit még a levelében is jelen valónak érzek. Nem szabad kicsinyhitűnek lenni, ne engedje, hogy hatalmába kerítse az ilyen érzés. Igazán, bizonyítanom sem kell talán, hogy tapasztalatból beszélek. Olvasta az „Öregember és a tenger”¹ Hemingway-remekművet? Ha nem, siessen elolvasni, azt hiszem, kiadták magyarul is 1956 őszén. Ha nem tud hozzájutni, olvassa el szerbül. Nem nehéz a nyelve. Van ott egy gyönyörű gondolat, amikor az öregember a nagy hallal küzd, egyedül, magárahagyottan, már-már lemondóan, elkeseredéssel. „Az ember nem arra született, hogy vereséget szenvedjen! Az embert meg lehet semmisíteni, de legyőzni soha!” – Ennyi a gondolat. Sokszor átgondolom újra meg újra, és sokszor elolvastam ezt a nagyszerű könyvet. Nem szabad elhagynia magát, nem szabad a hangulatok rabja lenni, nem szabad és nem is érdemes a halálra gondolnia! (Nagyon szeretném, ha *azonnal* válassza le a levelére és megírná nagyon őszintén és részletesen, hogy mi a betegsége és ki állapította meg ezt a marhaságot, hogy nem lesz hosszútávú (most már tréfába csapva át) – „ezen a földön”? Ígérje meg, hogy *azonnal* levelet ír nekem erről, mert állapota nyugtalanít. Jó? Megígéri? És meg is teszi?

Pár szót magamról, tudom, hogy érdeklí állapotom. Az októberi nagyvizsgálat elmúlt. Az eredmény: tudóm *teljesen* kitisztult, a homályos helyek eltűntek, semmiféle operációra, levegőre stb. nincs szükségem, bacilustalan vagyok már március óta. Még egy fél évet pihennem kell, szedni a gyógyszereket, hogy elkerüljük azt, hogy visszaeső beteg legyek. Szervezetem igen erős, megbirkózott a nyavalyával. Boldog vagyok, hogy ilyen vigasztaló híreket mondhatok magamról. Szeptember elseje óta egy remek külön szobám van a legmodernebb épületben, születésnapomon a feleségem egy gyönyörű, nyugatnémet táskarádióval lepett meg, úgy hogy nagyon jó kapcsolatom van a világgal, még Noviszáddal is. És főleg megvan a nyugalmam, kényelmem. Az a másik idegen – feszélyezi az embert; a társaság, az ember sokszor kellemetlen is tud lenni. Nagyon sokat olvasok, írok, fordítok – főleg szlovénból – Takács Márton néven (van-e, ki e nevet nem ismeri?), illusztrálok – és valóban készülök a kiállításra. Ezt meg, honnan tudta meg? Naponta 3–4 órát dolgozom, rajzolok. Új csapásokon járok a grafikában, még mindig a fekete-fehér izgat legjobban. Új

rajzaim komorak, zártak, elvontak, gyötrődők, magányosak. Egy új világ bontakozik ki előttem; minden emberi szenvedésnek meg kell adni az árát. (A vonalaim még mindig finomak, ahogyan Maga is szereti, de tartalmasabbak, kidolgozottabbak [?], véglegesebbek.) A képekben önmagamot látom; a lélek rajza valamennyi. Semmit nem szándékozok belőlük megjelentetni a kiállításig. Egy kicsit meglepetésnek szántam őket. Talán májusban kiállítom őket Noviszádon is. Szeretnék Ljubljanában, Zágrábban és Belgrádban kiállítani. Persze attól függ, milyen lesz az anyagom, és biztosítani tudom-e a kiállítóhelységeket. Majd meglátjuk. Ennyit, de úgy látom, hogy túl sokat beszéltem önmagamról, fecsegő lettem. Elnézését kérem. (Még csak annyit, hogy a könyvem az idén megjelenik, a végső korrektúráját két hónappal ezelőtt küldtem innen vissza.)

Amióta annyira belemerültem a munkába – hanyag levélíró lettem. Gyűlnek a levelek, várják a választ, én pedig halogatom. Aztán megemberelem magam, és nekiülök a levélírásnak. Milyen furcsa az élet! Tegnapelőtt rendet csináltam a szekrényemben, a leveleimet is rendeztem, és kezembe kerültek a levelei. Egyet közülük kiemeltem és többször is elolvastam. Az amit géppel írt, amit megsemmisítésre javasolt, amiben egy utazás szép, boldog emlékeit idézte fel. Gondolatban sokszor végigéltem itt újra azt az utat! És ez a tiszaparti reggel is sokszor megjelent már előttem, amikor ősziessen halvány volt a reggel és szél borzolta a vizet. Milyen furcsa! Két év múlt el már azóta! Pedig olyan elevenen él bennem annak a reggelnek a hangulata, íze, olyan világosan látom magam előtt arcát, alakját, mozgását; a hangjára is még emlékezni tudok. Mintha az álm és az ébrenlét határain járnék: eltűnnek a hegyek, a havas hegycsúcsok, a fekete fenyvesek, az egyhangú szanatóriumi napok szürke vonulásának is vége; megszűnt tér és idő. Milyen szép is volt az a nyár!

És nem kell semmit utólag meggyónni, éreztem, hogy szeret. Ott, akkor, talán azelőtt is, talán erősen is. S éreznie kellett azt is, hogy én is szeretem. Frázisok, vallomások, ömlengések, simogatás és becézgetés nélkül. Egyszerűen, ahogy ember, nőt szeret az ember férfi módra: hangtalanul, szenvedéllyel, kínlódva, elfojtva a kívánságot, a vágyat, a gyengédséget, fegyelmezve az agyat és a szívet. Mit is adhattam volna? Egy-két szép órát, percet, pillanatot? Lehet, hogy elmulasztottunk valamit. Sokszor fájts is, hogy „elkeseredett és reménytelen” – ahogyan levelében ezt az érzését minősíti – semmi más szóval jobban meg nem határozható és körül nem írható szerelmét – látható jellel, mozdulattal nem viszonztam. De éreznie kellett, hogy szeretem. És nem valami polgári erkölcs, nem valami hűségnyilatkozat kényszerített hallgatásra. Én magamhoz akarok hű maradni, akkor is, most is azt vallom. Elmúlt? Ma sem, talán soha. Más lett? Más! Helyesen mondja: „Valamit vesztett, és sokat nyert ez az érzés!” Nem szükséges kategorizálni sem ezt az érzést, kifejezést sem

kell rá találnia. Bennünk van, bennünk marad, mint valamilyen félbemaradt, befejezetlen mozdulat, mint egy szép zenei frázis félbeszakadt része. Egyszer talán lezárul a mozdulat, egyszer talán felcsendül az a néhány hiányzó akkord, egyszer talán kerek lesz a világ újra! S ha nem? Akkor a félmozdulatok sokat sejtető szépsége, a zenei félmondatok igézete él majd bennünk tovább. Nem a lemondás szomorúsága és az eltűnt idők nyomán érzett rezignáció beszél belőlem. De vannak pillanatok, amelyeket nem lehet visszavarázsolni, vannak percek, amelyeknek derűjét, hamvasságát, frissességét, szépségét nem lehet mesterségesen előállítani. Ahhoz egy tiszaparti reggel kellene, vagy egy sötét, csöndes, mozdulatlan nyári éjszaka. Vagy egy zágrábi április délután ott a Zrinyevác padjain, talán egy blédi kirándulás, talán egy hosszú, hangtalan séta itt a havasok tövében meghúzódo ezüsfenyők között, talán egy magyar irodalomóra utolsó perceinek feszültsége, de lehet, hogy elég lenne egy szép szürke szempárral való találkozás is. Talán.

Nagyon várom a levelét. Legyen ezúttal szorgalmas levélíró, mert nagyon-nagyon érdekel állapota és nagyon-nagyon szeretném tudni válaszát erre a levelemre.

Barátsággal és szeretettel

Gy.

*

G. 1958. dec. 23.
(kedd)

Kedves Éva!

Levele igazán nagy öröm volt számomra. Tartottam tőle, hogy esetleg megrázkódtatást okoz, hallgatásából is sejtettem, hogy nyugtalanságot, izgalmat, gyötrelmet és töprengést váltanak ki soraim. Örülök, hogy vigaszt, örömet, megnyugvást is jelentettem. Nincs miért szégyenkeznie; önmaga előtt, előttem sem. Amit írtam, nem számításból írtam és nem is azért, hogy haldoklót (?) vigasztaljak. Így érzem minden sorát a levelemnek ma is. Szeretném, ha egészen megnyugodna. Jó?

Ne haragudjon, hogy levelének sok érdekes és elgondolkodtató mondatát válaszolatlanul hagyom: szeretném, ha mielőbb megkapná ezeket a sorokat. Lesz még bőven időnk az írásra s itt maradok valószínűleg egészen május-júniusig, de lehet, hogy szeptemberig is. Meglátom, hogyan bírom ki idegekkel. A legfontosabb dolog most győzni türelemmel; a betegségen már túl vagyok, fontos stabilizálódni, mert ez a nyavalya szeret vissza-visszalátogatni. Ezért nem szabad elsietni a gyógykezelést.

A hét péntekén, 26-ikán indulok haza – tíz napra. 27-ikén délután már otthon vagyok. Január 6-7 körül jövök vissza. Szeretném látni, elbeszélgetni. Nagyon valószínű, hogy [. . .] lesz a telefonon keresztül hallani az ismert hangot. Jó? Majd megbeszéljük a látogatását.

A mai postával megkaptam újévi jókívánságait is. Köszönöm a figyelmet és engedje meg, hogy majd személyesen viszonzzam!

Sokszor és barátsággal üdvözlí

B. Szabó György

*

G. 1959. febr. 12.
(csütörtök)

Kedves Éva!

Végre megkaptam levelét. Már azt hittem, hogy valószínűleg a tanáriban porosodik és várja visszatérését, mert sejtettem, hogy a szemeszterszünetet igyekszik majd kellemesen eltölteni – azaz otthon. Örülök, hogy Zentáról jelentkezett, noha egy kissé nehezen tudom elképzelni főzőkanállal, no meg horgolótűkkel felszerelve. De lehet, hogy ez fantáziaszegénységre vezethető vissza, legalább is ezzel magyarázható. A „nem gondolok semmire” játék bizonyára érdekes, fejleszthető is, de megúnja az ember idővel. Ezzel szemben Hemingway érdekes író, érdekes olvasni, örülök, hogy ízlett. Figyelmébe ajánlom a következő újabb regényeket – csak szerbül férhet hozzájuk:

Irwin Shaw: Mladi lavovi² („Zora” kiadó)

Irwin Shaw: Lucy Crown³ („Zora” kiadó)

Norman Mailer: Goli i mrtvi⁴ („Zora” kiadó)

James Jones: Od sada do večnosti⁵ („Zora” kiadó)

Alberto Moravia: Rimljanka⁶ („Minerva”)

Alberto Moravia: Čočara⁷ („Oto Keršovani”)

Thomas Wolf: Pogledaj dom svoj, anđele⁸ („Novo pokolenje”).

Érdekes világ tárul a szeme elé, ha nekigyürkőzik ennek az irodalomnak. Finom író valamennyi – regényíró mindegyikük, de a javából. A kellemetlen utóíze a dolognak, hogy az embert utána bosszantja a saját irodalomnak törpesége, jelentéktelensége, vidékies lomposága (nemcsak a vajdaságira gondolok, hanem a magyar és a jugoszláv irodalomra!). A könyveket a noviszádi könyvtárakban megtalálja, máshol aligha. Jórészt elkelték, azután meg elég drágák. Lelkére kötöm, hogy szerezzé meg, olvassa el őket, hiszem, hogy nagy élménye lesz valamennyi. Az olvasás – a legszebb sport. Várom a beszámolóját az olvasmányokról.

Lám – egy levélnek micsoda következményei lehetnek! Ha 70%-os is! És mégis – örülök, hogy kissé felrázta a levél ilyen értelemben is. A reménytelen szerelem sokszor elviselhetetlen, gyakran unalmasan hosszúlejáratú, legtöbbször túl nagy lemondást, önmegtartóztatást, szóval olyan középkori askéta hajlamok és tulajdonságok meglétét feltételezi, hogy a mai, rohanó és szputnyikos és interkozmosz és egyéb világunkban – és az emberi élet egy bizonyos korszakában – nagyon nevetséges, avult, levendulaillatúnak minősülhet. Hagyjuk meg a széplelkeknek, a nyugdíjasoknak, a betegeknek, a magányos lelkeknek, a cellalakóknak, akik hajlamosak arra, hogy vasszőgekkel „bélelt” övet hordozzanak a derekukon, esetleg a szívkön és egyéb érzékeny és bűnös helyeken! Persze az ember ilyen liberális felfogás mellett sem jut el mindig a céljához. Az a Szerelemnek nevezett nyavalya sokféle és komplikált vegyi hatások, testi és lelki vegyületek szerencsés találkozásából jön létre és, sajnos, a „szerencsés találkozás” elég ritka ezen a mi planétánkon. Sokszor bizony kevés a „férfi karja és szája”, sokszor túl sok a nő érzékenysége, gyakran a sok ész éppen olyan akadály, mint a fásultság, közöny, a lelki frigiditás. Mindez persze nem akadályozza az embert abban, hogy ne kísérletezzon újra meg újra a szerelemmel.

Igen, azért örülök, hogy nem tartozik az askéta lelkek közé, és ha egyebet nem is, de hetven százalékos hatást el tudtam érni – nem olyan céllal írt levelemmel. Ne értsen félre – egy kissé attól tartottam (a hosszú hallgatása is arra engedett következtetni), hogy túlságosan megviselte a levelem, fölöslegesen és talán meggondolatlanul lelki válságokat okoztam az őszinteségemmel. Egy kissé tartottam attól, hogy túlságosan bonyolult helyzetet teremtettem. Kissé megnyugodtam, hogy elmondta ezt az újabb élményét, ebből is az látszik, hogy egészséges és könnyen kiheveri a válságokat, és biztos az is, hogy nem reked meg egy helyen: inkább tévedjen az ember, csalódjon, minthogy lemondjon az életéről, a kísérletezésről, a keresésről. Ilyet pedig még elgondolni sem szabad, leírni pedig nemcsak bűnös könnyelműség: . . . Kezdem belátni, hogy kinőttem a szerelemből!

Ugye, igazam van?

Ennyi lelki kozmetika után beszéljünk egyszerűbb dolgokról is. Helyes, hogy államvizsgázni akar, ha nagy szerencséje lesz még nálam is államvizsgázhat (rendszerint november-decemberben tartják – addig én már ismét szürke „civil” leszek) – nem tudom ennek örülne-e vagy sem – számomra érdekes lenne, mert ezzel a „hivatalos” kapocs megszűnne – illetve helyreállna az egyenjogúság (a tanár-diák viszony mindig feszélyez is, nem magamra és kettőnkre gondolok, mert úgy hiszem, hogy ezen már túljutottunk „államvizsga” nélkül is, hanem általában!). Tudom, hogy nem lesz szerencsésebb akkor sem, ha véletlenül én vizsgáztatnám, mondjuk [Penavin] Olga helyett. A vizsga mindig gond, gyötrődés, magolás, vesződés, formáság. Van-e valami elképeze-

lése arról, hogy mit csinálna a tanárság helyett? Azt a németországi kirándulást csak helyeselni tudom és szeretném, ha meg is valósítaná feltétlenül. (Én alighanem még itt leszek Golnikon – ha Ljubljánán keresztül utazna, akkor akár odamenet, akár visszafelé jövet találkozhatnánk is. Három szál virággal, mondjuk piros szegfűvel fogadnám a ljubljánai főállomáson! Pontosan három évvel Zenta után! Látja, már csak ezért is érdemes a fogához verni a garast és nyélbeütni a németországi utat!)

Jól vagyok. A napok nagyon *gyorsan* múlnak, a kiállításom anyaga *lassan* készül. Mindig attól tartok, hogy nem lesz elég időm megvalósítani mindent, amit szeretnék itt elvégezni.

Havunk nincs, csak a hegyekben esik, egy kissé furcsa ez a tél a tavalyihoz képest.

Egy sereg fénykép készült rólam és rajzaimról. Ha elkészülnek és jók lesznek – küldeni fogok belőle. Jó?

Szeretnék én is gyors választ kapni a levelemre. Lehetséges ez?

Sokszor és barátsággal üdvözli

B. Szabó György

*

G. 1959. márc. 3.
(szerda)

Kedves Éva!

Remélem meg van elégedve a válasz gyorsaságával, szeretném, ha a maga levele sem késne sokáig, mert egyre szívesebben olvasom sorait és nagyon hiányzik, ha túl sokat kell várnom a válaszára. Be kell azonban vallanom, hogy én nem vagyok olyan türelmetlen, ha bontom a borítékot: az a tudat, hogy jelentkezett, mindig megnyugtat. Abban azonban hasonlítunk, hogy szívesebben olvasok végig egy ilyen kedves levelet.

Levelének első részére válaszolva szeretném megnyugtatni, nem szeretném, ha elkedvetlenülé válna válaszom és nem akarok semmit sem elvenni magától. Még a „reménytelen” szerelmet sem! Mindent szabad, mindent megengedek, mert én is *így* akarom! Mindent megéreztem és tudtam, de hallgattam, mert kímélni akartam, szigorú voltam, önmagamhoz is, mert úgy hittem, hogy ez a legjobb védekezés és a lehető legjobb megoldás a Maga szempontjából is. Igaza van, ne bolygassuk a témát tovább, mert akkor még rosszabb, de hozzá kell fűznöm nemcsak a Maga szempontjából, hanem az enyémből is. Most már tudjuk, hányadán állunk, most már a hallgatásnak és a csöndnek is szava lesz és zenéje. Mert már Tisza nélkül is tudom, hogy szeret, most már Zenta nélkül is el tudom képzelni találkozásunkat! Jó ez így?

G. 1957. márc. 3.
(Aréna)

Kedves öre!

Rendesen meg van elégedve
a vállalkozásoddal, természetesen,
ha a maga levele sem kétséget
szel, mert egy híres embersonalvól
fontos is meg van a bizalmuk, ha a
forrás nem volna a világban. De
kell volna valaminek, hogy a nem
vagyat a jó hírnévvel, ha bizonyos
a hivatal: az a barát, hogy a
kiskorúkat meggyőzték. Azon-
alomban hírdetés, hogy híresebben
elvért egy is az a levele levele.

Szeretném a szépművészeti
művészet meggyőztetni: nem történt
nem, ha elhatározástani mindezen is
nem lehet demit sen elvannak ma-
gától. Még a "nemzetközi" névelmet
sem! Nem volt a nem, amikor meg-
szület, nem az is az ábrán! Képeket
megtartan a művészet, de a képzésen,
nem kémiailag elvannak, hogy az ábrán
a magában is, nem az is képek, hogy
a legrövidebb idő alatt is a legjobb kép-
zésre a maga meggyőztetés is.
Igaz van, az a legfontosabb a képek kivétel,
mert akkor az a képek, de a képek ké-
vésen képek a maga meggyőztetés,
hagynak az a képek is. Azt az a képek
képzésen elvannak, mert az a képek-
nek is a képek is az a képek is ké-
fe, az az a képek is az a képek is ké-
nek, hogy az az a képek is az a képek is
az a képek is az a képek is az a képek is!
Író az is?

u. i. /
 Aragón And meg várakozni a
 kőzetösszetétel? /
 Aragón And meg várakozni a
 kőzetösszetétel? /
 Aragón And meg várakozni a
 kőzetösszetétel?

Végül megpróbáltam a
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...

Szeged városa...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...

12:

Nagyon megörültem annak a hírnek, hogy a három szál szegfűt személyesen adhatom majd át! Kedvenc virágom, a színét is, alakját, szagát is szeretem, talán valamennyi virág között a szegfűt legjobban. Az előleget, a fényképeket még nem küldhetem – a fényképészem egy lusta fráter, de mielőtt lesz eredménye a mindennapi zaklatásnak – postára teszem. A horgolását már előre is köszönöm s igazán kedves ajándék lesz ebben a magányos cellában: egy kicsit úgy érzem majd mindig, hogy itt van velem és állandó vendégem.

Elég forgalmas volt a múlt hét: a könyvem betördelve elküldték, hogy végezzem el a második revíziót és szerkeszsem meg a Névmutatót – ez utóbbi hosszú, unalmas türelemjáték, szerencsére már a végén tartok. Azután Fehér [Ferenc] új verseskötetének csináltam meg a cím- és fedőlapját – Herceg [János] könyvéről kért ismertetőt-bírálatot az „Ifjúság” – és végül a Noviszádi Rádió Farkas Nándora látogatott meg, hogy megbeszélje velem a rádió irodalmi évdíját, amelyet minden évben (250.000 Din.) kívánnak kiosztani egy írónak – legnagyobb meglepetésemre a feleségemet is magával hozta (autóval jöttek!) – annak pedig külön megörültem, mert egy nagy lakásproblémánk áll elintézetlenül és személyesen sikerült sok kérdést elintéznünk. Levelét aznap délután – péntek délután kaptam meg és talán kissé csodálatosan hangzik, a golniki levelet – Ljubljana egyik kávéházi asztalánál olvastam el fekete, konyak és cigaretta mellett. Így halmoztam egymás tetejére az élvezeteket – és néhány percig úgy tűnt minden, mintha az idő és az élet megállt volna, és a golniki emigráció csak álom lenne! Köszönöm, a levele tette!

Sokszor és barátsággal

Gy.

[A második lap bal margóján:] u. i. Hogyan tud megbirkózni a kézírásommal? Írjak nagyobb betűkkel, esetleg szépen?

Közzéteszi SZLOBODA János

(Folytatjuk)

JEGYZETEK

- ¹ *Az öreg halász és a tenger* szerb fordításának címe: Starac i more (= Az öregember és a tenger)
- ² Shaw, Irwin: *Oroszlánkölykök*
- ³ Shaw, Irwin: *Lucy Crown*
- ⁴ Mailer, Norman: *Meztelenek és holtak*
- ⁵ Jones, James: *Most és mindörökké*
- ⁶ Moravia, Alberto: *A római lány*
- ⁷ Moravia, Alberto: *Egy asszony meg a lánya*
- ⁸ Wolfe, Thomas Clayton: *Nézz vissza, angyal*

A DÉLVIDÉKI MAGYAR ÍRÓK

SCHÖPFLIN ALADÁR

A Bácska visszatérésével írók is térnek vissza, egy kis lokális jellegű magyar irodalom. Visszatérésükkor megérdemlik, hogy néhány jó szót szóljunk hozzájuk, anyaországbeli magyar író társak. Sokat küszködtek, nemcsak az idegen hatalommal, hanem más kedvezőtlen körülményekkel is, nehéz sorsban tartották élve a szent tüzet, derék magyarok voltak s most, mielőtt végképp és teljesen beleolvadnának az egyetemes magyar irodalomba, emlékezetünkbe idézzük küzdelmeiket.

A szerbek uralma alatt még súlyosabb helyzetben éltek a magyarok, mint a cseh-szlovák köztársaságban, vagy mint Romániában. Belgrád a nemzeti terjeszkedés virulens hevével, határozott, következetesen véghez vitt célokkal és még kérlelhetetlenebb eszközökkel nehezedett rá a magyarságra. Ki akarta irtani, hogy a Magyarországtól elszakított területek lakossága teljesen szerbbé váljon. Még teljesen politikátlan művelődési egyesületeket sem engedélyezett a magyarok számára. A délvidéki magyarok számára is aránylag kevesen voltak, nem volt önálló irodalmi vagy kulturális hagyományuk, mint az erdélyieknek, kevés és gyenge volt a polgári életük. Az intelligencia javarésze elmenekült, a falvak népe vezetés nélkül maradt, az a számára csekély tanult ember, aki ott maradt, elnyomott helyzetében, szegényen, a politikai elnyomást anyagi gondokkal tetézve, csak keveset tudott tenni a zaklatott népért. A magyarság szinte teljesen szétesett, nem volt vezérlő egyéniség, aki valamennyire össze tudta volna fogni.

Ezt a feladatot vállalta és amennyire tudta, meg is oldotta a Délvidéken kisarjadt kis magyar irodalom. Ha más eszköz nem volt rá, legalább a magyar nyelv, a magyar gondolat erejével igyekezett visszatartani a szétszóródó magyarságot, összetereelni az elszéledt nyáját. Nem voltak sokan, magyar írók,

többnyire fiatal emberek, egy-két ügyvéd, orvos, magántisztviselő, egy kis csoport újságíró és még kevesebb volt a közönségük. Hazulról, az anyaország közönsége részéről nem kaptak jóformán semmi támogatást – ki tartotta számon idehaza, Budapesten, hogy mit csinálnak, hogyan küzdenek a Délvidék magyar írói? Lapjaink alig nyitották meg előttük hasábjait és egy esetet sem tudnék felhozni, hogy magyarországi kiadó délvidéki író könyvével lépett volna a nyilvánosság elé. Magukra hagyottan dolgoztak, azzal a szívóssággal, amivel csak az irodalom megszállottai tudnak dolgozni, akár van szavukra visszhang, akár nincs. Akadt idején vezérük is, Szenteleky Kornél, aki megalapította a folyóiratukat, a Kalangya-t, vállalta a munkatársak összetoborzásának, az agitációnak, az ellentétek elsimításának sok kellemetlenséggel járó munkáját, felkereste, buzdította, taníttatta az irodalom felé törekvő kezdőket. Kisebb eredménnyel, de ugyanazt a feladatot teljesítette a maga körében, mint Erdélyben Kuncz Aladár. Szerencséjük ebben sem volt a délvidékieknek, Szenteleky néhány évi munka után meghalt tüdőbajban. Alkotása, a Kalangya, azonban fennmaradt, magába gyűjtötte a délvidéki írói törekvéseket, egyesítette az írókat. Mindvégig elismerésre méltó színvonalat tartott, kritikai figyelemmel kísérte nemcsak saját körét, hanem az egész magyar irodalmat. A Kalangya története pontosan azonos a délvidéki magyar irodalom történetével; könyvek ritkán és szinte véletlenül jelentek meg, a folyóirat volt az írók csaknem kizárólagos közlő szerve. Egy-két jobb napilap is segített, amennyire lehetett. Nagy művek nem jöttek így létre, az élet nehéz gondjai nem engedték az íróknak, hogy nagyarányú munkára foghassák össze erejüket, legjobbjaik műve is töredék maradt. Nyom nélkül azonban nem múlik el ez a törekvés, úgy halljuk, a Kalangya megmarad és folytatja munkáját, sőt bővül is annyiban, amennyiben magához vonja a Romániában rekedt magyar írókat is.

Nyugat, 1941. július 1.

EMLÉKEZTETŐ

A KIVÁLÓAK ISKOLÁJA

A Zilahy-adomány

690/1942. ügyszám.

KÖZJEGYZŐI OKIRAT

Előttem, dr. Markó István budapesti királyi közjegyző előtt az alulírott helyen és napon megjelentek: Zilahy Lajos író és felesége született Bárczy Piroska, budapesti II., Ady Endre utca 22. lakosok, akiket személyesen ismerek és a következő

AJÁNDÉKOZÁSI NYILATKOZATOT

tették.

1. Alulírott Zilahy Lajos és felesége, született Bárczy Piroska, összes ingatlan és ingó vagyonukat, valamint engem, Zilahy Lajost illető úgy belföldi, mint külföldi mindennemű és összes szerzői jogaimat, beleértve ezután megírandó műveim szerzői jogait is, úgyszintén a tulajdonomat képező Pegazus és a Híd vállalatok engem illető összes tiszta jövedelmét visszavonhatatlanul a magyar királyi kincstárnak adományozzuk azzal a meghagyással, hogy ezt a vagyont a magyar ifjúság magasabbrendű, magyar és az igaz értelemben vett keresztény szellemű nevelésére fordítsa. Közelebbről meghatározva azon elvek alapján, amelyek a Kitűnők Iskolájának gondolata körül egyrészt a magyar közvélemény, másrészt magyar szakférfiak elbírálása során kialakultak. Feltétlenül szabjuk, hogy az iskola egykori házunk telkén épüljön meg s azon a helyen, ahol az első Budapestre hullott bomba becsapott, az áldozatul esett

Keresztfalvi Irma, Jankó Mária és Jankó Beáta emlékére, esetleg az épülő falak közé ékelve kicsiny kápolna emeltessék.

2. Ezen elhatározásunk visszavonhatatlan, ha azonban a meghatározott cél a megajándékozott hibájából nem valósulna meg, úgy ezt a megajándékozott részéről durva hálátlanságnak minősítjük és fenntartjuk magunknak a jogot, hogy az ajándékozás tárgyait visszakövetelhessük, amely idegen dologra vonatkozó dologi jogunk biztosítására a megajándékozottat ezennel eltiltjuk az ajándékozott vagyon elidegenítésétől és megterhelésétől, amely elidegenítési és megterhelési tilalom telekkönyvi bejegyzés által biztosítandó. Ugyanez vonatkozik arra az esetre is, ha a meghatározott cél nem a megajándékozott hibájából, hanem történelmi események folytán nem érhető el.

3. Ajándékozás tárgyát nem képezik a legszükségesebb életfenntartási ingóságok, valamint engem Zilahy Lajost megillető írói jövedelmeknek az a része, amely számunkra szerény megélhetést biztosít.

4. Én, Zilahy Lajosné, Bárczy Piroska kijelentem, hogy férjem esetleges elhalálása esetén az ajándékozási szerződést özvegyi jog, vagy bármely más jogcímen meg nem támadom.

5. Ajándékozásunk tehermentesen történik, de ami gyermekünk, Mihály jogait illeti, az élő magyar jog rendelkezéseit a megajándékozottra hártjuk.

6. Ezen ajándékozásunk oly visszavonhatatlan ajánlatnak tekintendő, amely a m. kir. kincstár elfogadásával válik teljes joghatályúvá és befejezett ajándékozási szerződéssé.

7. Megajándékozott ez ajándékozási ajánlatunk elfogadása napján lép birtokba, amely időtől kezdve lépnek érvénybe a birtokbalépés összes jogkövetkezményei.

8. Alulírott Zilahy Lajos, mint az ajándékozás tárgyát képező és a Budapest Székesfőváros dunajobbparti részének 8841. és 16513. számú telekkönyvi betétében A + 3 és A + 3–5. sorszám, 15093/4., 15093/2., 15093/3., 15093/5., az 5026. számú telekkönyvi betétben A + 4 15097/3. helyrajzi számok alatt foglalt ingatlanok egyedüli tulajdonosa, feltétlen beleegyezésemet adom ahhoz, hogy a fenti ingatlanok tulajdonjoga a 2. pontban körülírt terhelési és elidegenítési tilalom bejegyzése mellett a megajándékozott javára telekkönyvileg bekebeleztessek.

9. Korlátlan számú hiteles kiadvány mindkét fél részére kiadható.

Ezt a közjegyzői okiratot feleknek felolvastam, akik azt jóváhagyták és előttem saját kezűleg aláírták.

Kelt Budapesten, 1942. szeptember hó 15-én.

Aláírások.

ZILAHY AJÁNDÉKA

Mennél többet gondolkodom ezen az eseményen, főleg pedig a hatáson, amelyet a sajtóban és a közvéleményben kiváltott, annál erősebb csábítást érzek arra, hogy kortörténeti, sőt kórtörténeti tanulmányt írjak, komoly szociológiai mérlegelést végezzek mai életünkről olyan terjedelemben, amely meghaladja az összes írásban tett nyilatkozatok és cikkek mértékét, amit mellette vagy ellene leírtak. Mert ez az élet, ez a kor, vagy ez az idő, amelyben élünk, amit élünk, nem vetközhetett volna meztelenebbre, mint éppen Zilahy ajándéka előtt. De jól van ez így: Zilahy nemcsak egy szépséges és nagyon esedékes intézmény alapjaival ajándékozta meg a magyar népet, hanem oly cselekedettel is, amely minden magyarnak önvizsgálatra, a kortársnak pedig a kor felülvizsgálatára nyújt alkalmat. S ilyen alkalmak ritkán jönnek.

Mi történt? Az író egy rettenetes, az apokalipszis méretein is túlómló élmény hatása alatt végső formát ad egy elképzelésnek, amit régen hordozott: minden vagyonát az államra hagyja egy oly intézmény létesítésére, ahol a magyar nép tehetségeit nevelnék, új vezető réteget a nemzet felemelésére. A cél magasztos és nemes. A vagyon tekintélyes, de nem tekintélyesebb, mint a hasonló, akár egyházi, akár világi célokra tett alapítványok. Most felvetődik a kérdés: minden alapítványt úgy fogadott a közvélemény, ahogyan Zilahyét fogadta? Alig hihető ez! Viszont nagyon is valószínű, hogy ha így reagált volna minden kor az alapítványokra, akkor a világi és egyházi közületek nem jelentéktelen lehetőségektől estek volna el attól az időtől a mai napig, amióta közvélemény és „nyilvánosság” van s működik, nem is működik, hanem ítélik ebben az országban. A felszított és felidézett események magyarázatát hát nem Zilahy Lajosban, nem az alapítvány természetében, nem annak céljában, hanem a kor lelkiállapotában kell keresnünk.

Egyre erősebb az a hitem, hogy a mai kor éppen így fogadna minden más fundálást, nemcsak Zilahyét. Miért? A felelet egyszerűbb, mint hinnók. Már két-három esztendeje oly hajsza folyik a gazdagodás után ebben az országban, hogy ilyet a magyar ipari és kereskedelmi élet eddigi történetében alig észlelhettünk. Mindenütt alapítások, mindenütt megszállások. Mindenfelé a gazdagodás jelszavai. Bámulatos sorsok és életek alakulnak most a pénz és a gazdagodás jegyében. A mai magyar előtt semmi sem lehetetlen, ami a pénzügyi emelkedéssel függ össze. Vannak ismerőseim, akik e két-három esztendő alatt érthetetlen sikerrel végigpróbálták a tevékenységek egész skáláját, holott eddig az volt a szokás, hogy ki-ki egy tevékenységből igyekezett boldogulni egész életén át. Kereskedtek cukorral, miután összegyűjtöttek egy csomó pénzt, rátértek az italokra, innen, hentesekkel vagy nagyvágókkal társulva a filmgyártásra, innen istállótartásra és futtatásra, s ki tudja, hol fognak megállani?

Gazdagodni s boldogulni! Ez a kor mai jelszava, fő értelme, célja, hite. S most jön egy ember, akit eddig a film mezején szerencsés vállalkozónak s ennélfogva példaképnek tekintenek s a maga módján fellázad az ellen, hogy e kor továbbra is példaképének tartsa őt. S ilyeneket ír le: „Az élet anyagi értelme megszűnt bennem, mint egy gyertyaláng, ami a zsíromból táplálkozott és egyszerre elfűjták.” A kor mindig könyörtelen volt, ha azok szálltak vele szembe, akikben ideálként hitt, akiket példaképnek tartott. Ennél nagyobb lázadást nem ismernek a közösségek. Van is abban valami fölháborító, ha olyantól kapjuk a mellbeütést, vagy olyan mondja szemünkbe az igazságot, akit a magunk dolgainak a pártján hittünk akár tényleg, akár a látszatok szerint.

A tanulságok a fentiek után nem Zilahy felé, hanem a mai kor felé mutatnak. Nem vonjuk le őket, mert retteneteseek. Csak feltesszük a kérdéseket s félve hártjuk el, hogy azokra bárhonnán is igennel feleljenek. A következő kérdések merülnek fel. Nem tudunk már hinni a nagy és nemes tettekben? Képtelenek vagyunk elfogadni a tetteket a bevallott motívumok alapján, s csak arra vagyunk immár képesek, hogy veséket vizsgáljunk és vélt okokat fedezzünk fel a tettesek mögött? Teljesen elfelejtettük már azt, amire az író rájött és cselekedetével önmagára kötelezően elfogadta: „Ígét hirdetni nem lehet úgy, hogy egyik kezemmel a magas célra mutatok, másik kezemmel az ige hirdetéséből vagyont gyűjtök?” S az örülteknek kijáró nevetséges konfidenciával mosolyogjuk meg e vallomást: „Miért léptem erre az útra? Mert érzem, hogy ha a magyarság most nem áll talpra, végórái ütnek. Feladatokat érzek népem és nemzetem sorsában, de már nem hiszek a pusztá gondolatokban?” S csak arra vagyunk képesek, hogy hibává és bűnné változtassunk minden nemes szándékot, mialatt az megteszi az utat az egyén világából a közösség világába? Hová jut így az egyén, és hová jut a közösség?

JÓCSIK Lajos

Magyar Csillag, 1942. november 1.

IN MEMORIAM

A VÁROSÉPÍTŐ HALÁLA

Harkai Imre 1952–2004

Élt köztünk egy hihetetlen munkabírású ember, aki igazából megmutatta nekünk környezetünket, szembesített bennünket építészeti múltunkkal, tájházat csinált, bognár- és kovácsmúzeumot, szélmalmot helyeztetett át, hogy megvédje az enyészettől, régi épületeket mentett meg a helyi kiskirályok dölyfös nagyravágásától, múzeumot teremtett abban a városkában, amelyben az életét leélte. Erről a szorgalmas, szívós munkabírású emberről senki sem gondolta, hogy egy sikeres életút csúcán úgy dönt, elmegy közülünk.

Halála előtt néhány héttel jóízűt beszélgettünk a topolyai Népkönyvtár belső felújításáról, arról, hogyan lehetne jelzésszerű utalásokkal, egy színnel, egy motívummal utalni arra, hogy ez az épület valaha rabbinátus volt. Nyugodtnak, energikusnak látszott, a tekintetéből kiolvasható volt, hogy ez a problémavilág igazán foglalkoztatja, betölti gondolatait, hiszen ha csak egy épületfelújítás erejéig is, de érintette azt, ami építészként „nagyban” is foglalkoztatta: a múlt, a hagyományos építészeti motívumok jelzésszinten történő felidézése, átmentése a mába. Ilyen volt mindig, én ilyennek ismertem. Az a fajta szívós következetesség jellemezte minden munkáját, amely ebben az esetben is olyan jól tetten érhető volt. Merthogy számára nem volt apró munka. És itt egy személyes történetet kell felidézniem. Amikor saját otthonunk felújításán gondolkodtunk, hetekig rajzolgattuk, hogyan lehetne minél funkcionálisabban, ugyanakkor minél olcsóbban megoldani, hetekig nem tudtunk ötről a hatra jutni. Imre akkor este véletlenül ugrott be hozzánk. Látva a kazalnyi vázlatot, azzal a rá jellemző félmosollyal kérdezte, voltaképpen mit is akarunk. Egy nap gondolkodási időt kért, és másnap délután ott feküdt az asztalon kiterítve a Terv. Amelyen nem volt mit változtatni. Mert pont olyan volt, amilyennek szerettük volna. Hát ilyen volt ő.

Azon a hétfő reggelen gyorsan terjedt a hír: meghalt Harkai Imre. Hitetlenkedve fogadtuk a hihetlent, munkatársai, tisztelői, akik ismerték, szerették, tisztelték. Hiszen néhány napja még itt járt...

Harkai Imre nem megy végig többé elmélyülten vagy éppen bámészkodva a topolyai főutcán, sem máshol, nem tart előadást leendő építéseknek és érdeklődő hallgatónak, nem beszélget velünk, és nem ülhetünk többé mellé, hogy hallgassuk fejtegetéseit.

Ugyan miképpen őrzi majd meg a gyorsan felejtő emlékezet Harkai Imre emlékét?

Mindig jönnek újak. Átvesszik a tudást, megtanulják az apró, sokéves tapasztalat alatt kialakult fogásokat, ám betölteni az eredeti helyet sosem fogják. A nagyok mindig nagyok maradnak, emlékük, munkáik örökké élnek majd. Nyomot hagytak nekünk, gyermekeinknek, unokáinknak és az ő unokáinknak.

Idő előtt befejezett életét, munkásságát őrzik tanulmányai, tervei, könyvei s leginkább azok a helyek, azok az épületek, amelyeket hátrahagyott, s amelyekben ott tükröződik mindaz, amit a természetről, környezetről, ember és természet viszonyának harmóniájáról gondolt.

Nagyon nehezen születnek meg e sorok. Csakhogy ne kelljen továbbírnom, továbbgondolnom, matatok a céduláim között. Amikre olykor felírok egy-egy mondatot olvasmányaimból. Kezembe akad egy cetli. Nézem, elfelejtettem a szerzőt odaírni, azt sem tudom már, hogy hol olvastam. De azért idemásolom.

„A valódi apokalipszis azonban nem más, mint az emberek közötti kapcsolatok érdektelensége. Az apokalipszis az a pillanat, amikor a társas lénynek teremtett ember nem látja tovább értelmét a társaival való együttműködésnek, így elveszti az előtte tornyosuló akadályok megoldásának reményét.”

Az előtte eddig tornyosult problémákat talán majd megoldja más. Hiánya azonban sokáig fájó marad azokban, akik ismerték, akik tudták értékeit, akik szerették.

A topolyai temetőben százak kísérték utolsó útjára. De a város nevében, amelyért oly sokat tett, senki sem búcsúztatta el. Szégyen.

Mondják, sok kis halálon esik át az ember, mire végleg meghal.

Az elmúlt években eltávozott barátok mind maguk választották a sorsukat. Egy sem adta meg magát, de semmi sem történt véletlenül. Önálló, makacs emberek sorsa ez, akik saját lábukon mentek szembe a halállal. Haláluk óta tudom, hogy vannak köztünk emberek, akik maguk választják meg a magatartásukat, a sorsukat. És ők – bármi történjen is – nem éltek hiába. Itt vannak bennünk, velünk. Erőt adnak. Körülöttünk állnak, mert – minden betegség ellenére – nem vitte el őket se Isten, se ördög. Maguk mentek oda, ahova indultak. A saját útjukon jártak, saját természetük szerint. Ritka, sétáló árnyak

– óriások. Jó volt találkozni velük. Jó volt együtt élni velük, kik saját életet éltek, nem megtörtet, nem tévedést, nem a másét.

A topolyai temetőben, a valamivel több mint fél éve elment szobrász, szomszéd, barát Nagy Lászlóhoz, Cimbához közel nyugszik. Ahogy az életben, a temetőben is „alig egy utca” választja el őket.

Mondják, az idő begyógyítja a sebeket, oldja a hiányérzetet. Úgy érzem, Harkai Imre az idő haladtával egyre inkább hiányozni fog nekünk, topolyaiaknak, vajdaságiaknak, az építész társadalomnak és a tudományos közéletnek.

Imre, Cimba, mi már csak azt tehetjük értetek, hogy megőrizzük és átörökítjük emléketeket.

NÁRAY Éva

KRITIKAI SZEMLE

KÖNYVEK

AZ IDŐ MINT TÖRTÉNELEMÉPÍTŐ

Kalapis Zoltán: *Életrajzi kalauz I–III*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2002–2003

Legtöbb írástudónk egyértelműen vallja, hogy a lexikonírás soha be nem fejezhető művelet, olyan vállalkozás, amelynek a végére a szerző nem tehet pontot, hogy mint Zrínyi, a költő, felsóhajthasson: „Véghöz vittem immár nagyhírű munkámat, / Melyet irigy üdő, sem tűz el nem bonthat, / Sem az ég haragja, sem vas el nem ronthat, / Sem az nagy ellenség, irigység nem árthat.” Ma már azonban tudjuk, hogy a költői öntudat, de az ember semmiféle más írásbeli vagy éppen „hadbeli” tevékenysége sem lehet eléggé hatékony ellenszere az „irigy üdőnek”, hisz az ember a maga anyagi és szellemvilágával együtt a végtelen idő függvénye, következésképpen a véglegesség, a befejezettség fogalmával sem könnyen párosítható. Inkább azoknak a költőknek hiszünk, akik a „tűnő”, a „haladékony” vagy a „veszedelmes” időről beszélnek. S éppen az itt mondottak miatt érezzük nemegyszer oly bizonytalannak – mondjuk – a „történelem előtti idők” vagy más, korszakmegjelölésre vonatkozó kifejezéseket, még ha azok ma már általában használt terminus technicusoknak tekinthetők, így az időfogalommal, mint munkája alapanyagával bánó kulturhistorikus számára is, akinek minden gondolatát e viszonyrendszer alakítja. Mindezek a gondok szerzőnket is meg-megkísértik, hisz ő is a történelem évszázadaiban akar bennünket elkalauzolni. E gondjait nem is titkolja, s mégis, ahogy kezünkbe vesszük s lapozzuk *Életrajzi kalauz*ának záró, harmadik kötetét, valamilyen megnyugvás lesz úrrá rajtunk, ami talán a szerzőtől, az ő személyes élményvilágából származott át ránk, az olvasókra. Annak az egyszerű

ténynek a megállapítása ez, hogy íme mégis pont került egy évvel ezelőtt megkezdett s a harmadik kötettel befejezett munka végére. S itt kell visszatekernünk az időnek mint történelemépítő tényezőnek a szerepére. Arra, hogy az időfaktorról fentebb mondottak nem csupán a ráérő elme üresjárata, hanem a történetfilozófia alapkérdése, aminek a mi viszonyaink között megkülönböztetett jelentősége van.

Az alkalom (a trilógia harmadik kötetének a megjelenése) szinte magától kínálja a rövid visszatekintést arra, hogy milyen koncepcióval, elképzeléssel és szándékkal kezdett hozzá szerzőnk e nemcsak terjedelmében, hanem hézagbetöltő szerepében is tekintélyes munka megvalósításához. Ebből aztán az is kitűnik, hogy az életrajzi lexikonírás fentebb említett befejezettségének (befejezhetőségének) a kérdésével már munkája elején kényszerült szembenézni. Idézzük az első kötet Előszavának kezdő szavait:

„Több mint tizenöt évi válogató-, gyűjtő- és kutatómunka után összeállt az Életrajzi kalauz, úgy-ahogy egészszé kerekedett. Mégsem mondhatom, hogy kész, teljes vagy átfogó, hiszen jómagam is, amikor lezártam a kéziratot, több mint 140 megkezdett, de befejezetlen életrajz adatait szedtem ábécérendbe, s egy irattartóba zártam (palackposta az utódoknak?), több mint száz kicédlázott névvel együtt, amelyekből az adatgyűjtés sikerétől függően, vagy újabb biográfiák kerekednek, vagy nem.” Ezt az Előszót egyébként úgy is felfoghatjuk, mint kisebbségi létünkéből, sorsunkból, történelmi múltunkból, szellemi életünkéből levont tapasztalatok egyféle összegezését, kivonatát, tudatosítását. Hogy művelődéstörténetünk e nagy tapasztalatú kutatója mindennek mily nagy mértékben tudatában van (s volt már a kezdetektől fogva), kitűnik ebből az aránylag rövid, de rendkívül magas és gondolatgazdag bevezetőből is, amit méltán tekinthetünk az ilyen célú és rendeltetésű írásművek tömören fogalmazott elméleti alapvetésének is.

A tudományos gondolkodás már évszázadokkal ezelőtt anyaga rendezésének úgyszólván egyedüli formáját ismerte fel az ember szellemi és fizikai életét egészében átfogó ilyenféle *Catalogus illustrium virorum* vagy hozzá hasonló néven emlegetett munkákban. Ahogy azonban az idők távolából jelenünk felé közeledünk, ezek a „katalógusok” is egyre változatosabbakká lesznek, differenciálódnak: a történelem, a művészetek, a tudomány, a technika világa, s az ember tevékenységének száz más formája szerint. Másrészt pedig annak folytán, hogy polgárosuló, modernizálódó életfeltételeink között mindinkább háttérbe szorul a „kiváló férfiak” előbb említett reneszánsz és barokk kori ideálja, akiknek ténykedésével, illetve életrajzával akár egy egész történelmi periódust is be lehetne mutatni („Nagy Lajos évszázada”, „Mátyás kora”, „Tereziánus idők”), ezért aztán e régebbi típusú „életrajzi kalauzzal” mind ritkábban találkozunk. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a szerzőnek sikerül kiváló össz-

hangot teremtenie a szaklexikonok egyoldalúsága és az életrajzi ábrázolás szélsőségei között: egyenlő arányban vannak képviselve azok is, akiket művük önértéke tesz méltóvá arra, hogy velük és nevükkel korszakot fémjelezzon, de azok is, akiknek a besorolásánál ennek a fordítottja a döntő szempont: velük inkább az évszázad törekvései, eszméi, felfogása jellemezhető.

Ennek a koncepciónak az indítékain tűnődve nem csekély tanulsággal járhat egyebek mellett annak a felismerése is, hogy nekünk itt és most mindenekelőtt széles körű és mind mélyebbre hatoló önismeretre, gondolati és tudatvilágunk, múltunk, hagyományaink, örökségünk mind alaposabb kutatására és feltárására van szükségünk, valamint nyelvünk, kultúránk, társadalmi és nemzeti létünk mibenlétének mind körültekintőbb meghatározására, mert a történelmi partbeomlások és a tektonikus megrázkódtatások elsősorban ezeket veszélyeztetik. Noha e három könyv csupa egyedi életrsorsot, személyesen megélt hányattatásokat mond is el, mégis egy kisközösség életének egészére világít rá. Annak a bizonyos megnyugtató hatásnak, amiről a fentebbiek során szölvünk, bizonyára ez is egyik oka: az, hogy a térben és időben kijelölt határok között élő kisközösség képének egésze ismerszik meg belőle, még ha e kép egyedekre lebontott összetevőkből áll is egybe. Márpedig emberi cselekedeteink célja és értelme e tényezők ismeretében határozható meg.

Az *Életrajzi kalauz* mint műfaj ennek alapján különböztethető meg a szaklexikonok nézőpontjától: tájunk emberének nem részcsелеkvésekre tekintő, foglalkozások szerint differenciált, szakmákra tagolt képe tárul fel belőle, hanem életünk egész hossz- és keresztmetszete, maga a gondolkodó értelemről megismert s arra épülő világ. Annak folytán, mint Thienemann Tivadar mondja a történetírás humánus indítékairól szólva, „hogy az ember a maga életfolyásának a törvényét – a biográfia szempontjait – átvitte más jelenségek történetére is, hogy azt megérthesse. Egy nép története értelmes egységet nyer számára, ha az emberek sokaságát szerves egységnek tekinti és az egyéni élet változásainak szabályosságát a közösség történetében is fel tudja találni”. E gondolat jegyében jut el Kalapis Zoltán is annak a belátásához, hogy csak az képes világos célt maga elé tűzni, jövője (jövönk) felé haladni, aki tisztában van azzal, hogy honnan és merről indult meg, hogy útja sem egy ködös messzeségbe vezet, hanem emberileg kijelölhető, meghatározható, körülírható, megnevezhető. Másképpen: a személyiség tudatos megnyilatkozása.

A koncepció és a megvalósítás e kívánt egyensúlyát segítik elő a megfogalmazás nyelvi-formai megoldásai is. A lexikonszöveg a köztudat szerint már-már azonos jelentésű a „kimért”, „száraz”, „pedáns”, „szenvtelen”, „érdektelen” fogalmaival, vagy ahogy a szakma minősít: a „nulla fokú” stílussal. Kalapis azonban nem tartja magát e stílushagyományhoz: a fogalmazás papirosíéhoz, megszokott ridegségéhez. E szakmai „vétségben” részt vállal e sorok írója is,

amikor örömmel állapítja meg, hogy a szerző nyelvileg is „elkötelezi magát” tárgya mellett. Hogy az olvasó maradéktalanul megértse e stiláris „részrehajlás” mibenlétét, elégnék látszik egyetlen példa idézése is. A *Csihás Benő* egykori zombori polgármester alakját idéző szócikkét említjük, a „parképítő, fasorokat nevelő” embert:

„Egy ilyen úttörő, mindenki számára hasznosat teremtő embernek, úgy gondoljuk, csak áldott lehet az emléke. Sajnos, nem így van. A városi köztisztasági vállalat 1991-ig Csihás Benő nevét viselte, de ettől kezdve, hogy-hogyan, egyszerűen kikopott onnan. A dolgozói közösség sírjának gondozását is elhanyagolta. Ezt a gondos kezek jóvátették, de neve még nem került vissza illő helyére. Kosztolányival sóhajthatjuk: »Hová repül a kegyelet? Feleljetek, bús lombú fák . . .«”

Százsámra idézhetők a könyvből az ilyen stílusbeli „elfogultságok”, de talán éppen ezeknek köszönhető, hogy a *Kalauz* meghaladja a pusztá „adattár” rendeltetését, hogy olvasmánnyá lett. Tudatvilágunk, szellemi kincstárunk, műveltségünk organikus részévé . . .

SZELI István

SZÍNHÁZ

MACSKAJÁTÉK

Kétségtelenül szép gesztus, sőt, egyenesen remek ötlet, hogy a fennállása 30. évfordulóját ünneplő Újvidéki Színház annak a darabnak a bemutatójával jubilál, amellyel három évtizeddel ezelőtt nyitott – Örkény István kisregényből írt világsikerű tragikomédiájával, a *Macskajátékkal*.

Azt hiszem, felesleges mondani, a mai előadás lényegesen más, mint az 1974. évi volt. Más színészek játszanak, mások vagyunk mi nézők s másilyen a színjátás is. Minden megváltozott annyira, hogy Örkény darabja is más, jöllehet ugyanazokat a mondatokat halljuk, ugyanazokat a helyzeteket látjuk.

Ezért nem kell, nincs értelme visszaidézni a régi előadást, s még kevésbé érdemes összevetni a kettőt, nem is akarom, bár ez egy-egy mozzanat esetében elkerülhetetlen lesz.

Kiindulópontom a mostani előadással kapcsolatban az a dilemmám, hogyan függ össze az a tény, hogy a *Macskajáték* szereplői talán egy évtizeddel vagy ennél többel is, fiatalabbak a rájuk osztott szerepek koránál, ami mindenekelőtt Orbánné és Paula esetében szembetűnő, azzal, hogy a színészek nemcsak komikusabbra, humorosabbra formálták a rájuk osztott szerepeket, hanem

azzal is, hogy ez a hangsúlyos, olykor éppenséggel harsány komikum átfesti a darab hangulatát, módosítja a történet alapszínét és a történet szereplőit, elsősorban Orbánnét és Paulát. Mert a *Macskajáték* mégsem úgy komédia, ahogy *A szabin nők elrablása* vagy a *Charley nénye* meg az effélék. Tragikomédia. A műfajt jelölő szóösszetétel első fele a meghatározó, mert így kap(hat) csak mind a történet, mind pedig Orbánné alakja emberi mélységet. S ha az előadásban nem is kezdettől fogva domináns vonás a komorság, a szomorúság, de elejétől fogva érződik, hogy aztán a befejező jelenetben, a címet értelmező macskajátékban egyértelmű legyen. Orbánné története, sorsa mélyén állandóan érezni, ha nem is a tragikumot, de a hozzá igen közeli szomorúságot. Akkor is, ha ennek ellentmondani látszik a játékos befejező jelenet. Ebben Orbánné és Egérke, a két szerencsétlen teremtés – az előbbinek nem sikerült soha semmi, most éppen legjobb barátjánője, a csodált Paula csábította el tőle szerelmét, az utóbbit pedig a férje, amikor meguntta, egyszerűen kitette az utcára – búfelejtő macska-egér kergetőzésbe kezd, amibe Giza, a szertelen Orbánné nagyon is megfontolt, kimért, józan testvérhúga is bekapcsolódik, nem is csak szemlélőként, ahogy az író utasítását követő újvidéki előadásban történik, hanem résztvevőként – Orbánné és Egérke, miközben egymást üldözi s egymástól menekül, a tolókcocsiban ülő disztिंगvált hölgyet is meg-megforgatja –, ahogy a Pesti Színházban Sulyok Mária, Halász Jutka és Bulla Elma tette. Úgy tűnt, hogy a mostani újvidéki változatban egyrészt rövid Orbánné és Egérke macskajátéka, másrészt nem érezni eléggé, hogy a játékoság lényegében látszat, azért komédiáznak, hogy ne sírjanak, holott sírni, sőt bögni kellene. Kissé sietősre vették ezt a mindenképpen kulcsfontosságú jelenetet, s bár a végén Orbánnéval forog a színpad közepén levő ágy, ami utal a főszereplő tehetetlenségére, kiszolgáltatottságára, a szomorúság kevésbé érződik, mint talán kellene. S ebben a befejező jelenet kidolgozatlansága mellett az is közrejátszhat, hogy mert Banka Livia szerepénél évekkal fiatalabb, az előadás Orbánnéjának csalódását kevésbé érezzük tragikusnak a darabbeli Orbánné csalódásánál.

Vagy: egészen másról van szó?

Arról például, hogy is mondjam, hogy ne sértsek meg senkit, hogy ez a *Macskajáték* nem az idős, hanem az enyhén középkorú, teltkarcsú, molett asszony szerelmi kudarcáról szól. Arról, hogy egy nálánál csinosabb hölgy, aki történetesen a barátnője is, de ravasz vetélytársa is, elszereti tőle a különben borzasztónak, kibírhatatlannak, sőt egyenesen gusztustalannak mondott nyugalmazott operaénekest, Orbánné fiatalkori szerelmét.

Akár így is értelmezhető Örkény István szerelmi háromszögtörténete, mert a *Macskajáték* valóban egy ilyen esetet mutat be a drámairodalom tengernyi hasonló sztorija közül, azzal a különbséggel, hogy ebben az esetben idős

asszony szerelmi csalódásáról van szó, ami – ebből következően – tragikusabb, helyesebben tragikomikusabb, mint ha károsult szereplői fiatalok vagy középkorúak.

A László Sándor rendezte előadás szereposztási kényszerből-e vagy koncepciózus megfontolásból, a kettő összefügg(het), az író nézőpontjától némileg eltérő szemléletet érvényesít, amihez természetesen joga van.

Annál is inkább, mert a színészi játék is őt igazolja.

Lehet, hogy hajánál fogva előranciazott ötletnek tűnik a rendezői koncepció ilyenén történő értelmezése, de a látottak alapján talán mégsem egészen alaptalan. A látottakon pedig mindenekelőtt Banka Livia Orbánné-alakítását értem, amely a színésznő Piaf-dallamfoslány (nyilván nem függetlenül a színház nemrégii Piaf-előadásától) kíséretében történő belépőjétől kezdve inkább az életerős, alig középkorú, mintsem a hatvanon túli nőt láttatja, jóllehet, ha szigorúan vesszük Orbánné élettrajzi adatait, ezekről a néző is tudomást szerez, akkor a fiatalítás hitelessége akár kétségbe is vonható. És ennek a belépőnek a jegyében formálódik Orbánné alakja Banka Livia tolmácsolásában. A színésznő kétségtelenül meglepően élénk, sőt olykor harsány erősen komikusra festett alakját, amelyen az időnkénti komor pillanatok sem változtatnak lényegesen, csupán érzékeltetik, ebben a bohókás asszonyban másféle erők, színek is vannak. Banka Livia inkább teátrális eszközöket használó alakítása, lehet ez bármennyire is rendhagyó, azonban mindenképpen következetes színészi tett. Kár, hogy ha már a teátrális viselkedés olyannyira sajátja Banka Orbánnéjának, akkor az öngyilkossági jelenet, amely leginkább alkalmas ennek a felfogásnak a megmutatására, szinte észrevétlen marad. Persze lehet, sőt majdnem bizonyos, hogy ez rendezői hiba. Ha a színpad közepén mindvégig ott van egy ágy, amelyen különben többször is produkálja magát a színésznő – olykor feleslegesen is, mint például amikor a München mellett élő testvére, Giza arról számol be, hogy német menyé helyteleníti, hogy az unokáknak mondott meséiben „túl sok a vasorrú baba, medve, ördög, lidérc”, akkor ezt Orbánné ágyra állva, fejére fekete kendőt borítva, komikus mozdulatokkal „illusztrálja” –, akkor érthetetlen, hogy miért nem azonnal az ágyra, hanem az ágy elé terített újságokra fekszik, amikor (Csokonai Karyónéját idézve!) várja az üvegnyi tablettától remélt halált.

Lehetnek s vannak is apróbb észrevételek Banka Livia alakítását illetően, de az nehezen vitatható el, hogy a maga Orbánné-vízióját sikerült bemutatnia.

Krizsán Szilvia Paulája behízsgó, nyájaskodó, stílusán a kétszínűségnek kellene áttörnie, de inkább csak kedveskedő modora érvényesül, s nem érezni azt a romlottságot, amely Paula kétarcúságát kellően igazolná, kivéve talán a koncert utáni telefonbeszélgetésben, amikor elárulja addig leplezett képmu-

tatását. A háromszögtörténet harmadik tagja Viktor, a nyugdíjas operaénekes hősszerelmes, akit Giricz Attila kellő bumfordisággal ábrázol, csupán feleslegesen torz maszolja zavaró, de ez nem a színész bűne. A Pincér epizód szerepét Huszta Dániel f. h. alakítja szükséges közvetlenséggel és vendégei iránti megértéssel.

A *Macskajáték* ún. ziccerszerepe Egérke, a semmi kis szomszédasszony, aki hűséggel és félve vállalja Orbánné mellett a szekundáns szerepét. Ferenc Ágota f. h. jól érzékeltette Egérke kiszolgáltatottságát, féltékenységét s a történet főszereplőjéhez való ragaszkodást. Úgyes váltásai vannak, ugyanakkor zavaró, hogy olykor, kivált kezdetben érződik, betanult szöveget mond, nélküli a mindennapisághoz szükséges spontaneitást.

A történet talán legnehezebb, mert leghálátlanabb szerepe Orbánné testvérhúgáé, Gizáé, aki a darab legtöbb színreállításával ellentétben, melyekben a színpad jobb vagy bal oldalán, a valós helyszínen kívül maradván olvassa fel Orbánnéhoz írt leveleit, illetve kommentálja a hozzá érkezett leveleket, ebben az előadásban az utolsó jelenetig nincs jelen a színen, csak vetített képét látjuk. Hogy a rendezés melyik „megjelenítés” mellett dönt, az csupán technika kérdése, egyik sem könnyíti meg a színésznő feladatát, hogy csupán hangjával „játsszon”. Ábrahám Irén azonban ezt a feladatot érthető, jól tagolt, mind önmagát, mind pedig testvérét jellemző szövegmondással, pontosan s jól elhelyezett hangsúlyokkal oldja meg. Amikor a zárójelenetben a maga fizikai valóságában is begördül a színpadra, szükségtelenül kissé teátrális.

Hogy Giza megszólalásai mégsem csak hangjátékszerű közjátékai az előadásnak, az a színésznő ügyessége mellett a rendezés érdeme is. László Sándor mindenképpen legsikeresebb megoldásai a vetítések. Azzal, hogy Giza képe hol a színpad egyik, hol pedig a másik oldalán, illetve a családi szekrénybe vetítve jelenik meg, a rendező elkerüli a jelenetek statikusságát, nemcsak az örökmozgó Orbánnéval, hanem a toló kocsis mozdulatlanságra ítélt Gizával is bejátszatja a teret.

A jubileumra készült bemutató annak ellenére, hogy több értelmezési problémát is felvet, vélhetően kellemes szórakozást nyújt a színházba látogatóknak.

... MÉG EGY KORSHOW S.Ö.R.

Régen voltam szomorúbb a színházban mint a szabadkai Kosztolányi Színház újvidéki vendéjjátékán, amikor a magát 43. Shakespeare Edukatív Rohambrigádnak nevező színésztrío (Árpád = Csernik Árpád, Tibor = Szloboda Tibor és Attila = Mess Attila, az utóbbi rendezésében) bemutatta Vili (= William Shakespeare) műveiből összefércelt kollázsát, amely címében

(másban is?) fölöttébb emlékeztet a pesti Komédiumban mintegy tíz éve színre vitt SÖR (= Shakespeare Összes Rövidítve) című hasonló technikával készült produkcióra, amely pedig egy hasonló elképzeléssel készült amerikai összeállításra hajaz.

Holott többszörösen is boldognak kellene lenni, s illene lelkesedni.

Mert: három kétségtelenül tehetséges színész Shakespeare műveit felhasználva szemléltető előadást tart színészi gyakorlatból, rögtönzésből, ötletparádét mutat be, s mert a közönség is jól szórakozik.

Csakhogy az iménti dicséretsor némileg sántít. Igaz, hogy három tehetséges fiatalembert látunk, igaz, hogy az előadás alapja a Shakespeare-opus, legalábbis az előadás felében, s igaz, hogy szakmai demonstrációt látunk, akárcsak az, hogy a közönség élvezi, de inkább a színészi rögtönzést, mint a Vilmos mestertől kölcsönzött etűdöket. Ezek ugyanis vagy szinte a felismerhetetlenségig törmelékek maradnak, vagy függetlenek az alapszövegtől.

Es ezért voltam szomorú.

Mert szép és dicséretes, hogy nagy szakmai önbizalommal, fesztelenül rögtönöznek, jóllehet ebben felismerhetők a kabarétréfák patronjai (Hofitól és másoktól is), sebj, az viszont baj, hogy az improvizáció csak az előadás egyik részében jó, célszerű, abban, amelyben a közönséggel társalognak, provokálják, tornáztatják a nézőket. Az előadás másik részében, amiért, ha nem csalódom, az előadás készült, a színészi rögtönzés nem működik, erőltetett és értelmetlen. Mert Shakespeare-hez már nem tudnak olyan lazán, kötetlenül viszonyulni, mint a közönséghez. Sőt, egyáltalán nem tudnak Vili mester műveihez viszonyulni. Azonkívül, hogy halványan felismerni Shakespeare egy-egy művének darabkáit, az előadásból nem derül ki, ezeket miért választották, s főleg milyen szándékkal, céllal. Sem Shakespeare szelleme nincs jelen (bár egy vetített képen látjuk a mestert, aki mond is valamit, de ez érthetetlen, ha nem géphiba történt), sem a játékban nincs szellem(esség). Hiába ismerünk rá egy-egy jelenetre a *Hamlet*ből, a *Titus Andronicus*ből, a *Macbeth*ből, a *Julius Caesar*ből, a *velencei kalmár*ból, ha sem ezekről a művekről nem tudunk meg semmi lényegeset, de az sem derül ki, hogy a három fiatalembernek van-e, s mi a véleménye a választott művekről.

Apropó: *A velencei kalmár!*

Példaértékű jelenet: Árpád egy gondolatmakettel belibeg a színre, s nem tudni, melyik darabból érkezett, melyik Shakespeare-műre kell gondolni, mígnem közli, hogy bizony *A velencei kalmár*ra illet volna tippelni, csakhogy *A velencei kalmár* esetében legkevésbé lényeges, hogy a történet a gondolák városában játszódik. De a 43. Shakespeare Edukatív Rohambrigád tagjainak más nem jutott eszükbe: persze, hogy nem is történik semmi érdemleges azonkívül, hogy néhány percig a színész le-fel lejt előttünk a gondolamakettben.

Talán érthető, miért voltam/vagyok szomorú a három valóban tehetséges fiatal színész előadása láttán, előadására gondolva?

Mert a színészi ötletek öncélúak voltak/maradtak.

A magyarázat: ha nincs mögötte egyéni vélemény, ne mondjam, filozófia, akkor nincs értelme semminek, legyen az csupán színészi jópofáskodás. Shakespeare-ből a forgácsok is shakespeare-iek. A 43. Shakespeare Edukatív Rohambrigád Árpád–Tibor–Attila összetételű triója kétségtelenül ügyes csapat, de mintha félnének attól, hogy a színészi virtuozitás alá némi intellektust terítsenek, ne mondjam, filozófiát.

Ezért voltam/vagyok szomorú.

GEROLD László

KRÓNIKA

FEBRUÁRI DÍJ VÉGEL LÁSZLÓNAK

Borislav Novaković Újvidék polgármestere 2004. február 1-jén ezekkel a szavakkal adta át Végel Lászlónak a Februári Díjat: Végel László polgártársunk esszéíró, kritikus, próza- és drámaíró – és mindenekfelett értelmiségi. Ez a fogalom kötelez, és mindenkitől, aki erre a szerepre szánja rá magát, megköveteli drámai valóságunk és kultúránk bonyolult ellentmondásainak és rejtélyeinek folytonos, fárasztó kutatását. Végel, akiről elmondhatom, hogy polemikus természetű személyiség, bármiféle konformizmus nélkül vizsgálja az életnek ezt a gyakran megkövesedett, alaktalan magmáját, nem kívülállóként, de nem is olyan íróként, aki hajlamos átengedni magát a kultúra nyilvános dogmáinak és az eleve elrendeltetésnek; a nézeteit pedig kettős meghatározottsága is befolyásolta: egyrészt a magyar kultúra és feltételezettség írója, ugyanakkor pedig olyan alkotó, aki a nyitottságát komplexusok és fenntartások nélkül építette bele ebbe a mi, egykor jugoszláv, most szerb és európai valóságunk egészébe. Ilyen szempontból Végel talán a legkifejezőbb példája az olyan írónak és értelmiséginek, akinek ezt a sokszoros megosztottságot, nemcsak az irodalomból és a beszéd, az írás s az értelem helyéről való gondolkodásból eredőt, hanem a kulturális mítoszokból és különbözőségekből származó megosztottságot is, kétségtelen vívódásokkal sikerült elvezetnie a szó méltóságáig, amelyet kritikus és nyílt szellemmel hirdet meg és alakít ki, tudatában annak, hogy az irodalom nem elefántcsonttorony, hanem olyan tér, amelyen egész sorsunkról van szó a politika, történelem, társadalom és kultúra sokféle arcával történő szembesülések során.

Végelnek ebben a fennmaradásunk mércéit kutató kalandjában Újvidék nem díszletként vagy színpadként szolgál regényírói és értelmiségi megpróbáltatásaihoz, hanem szerves, belső képe Végel alapvető világának; olyan város, amelyet az író nem a kulturális és érzéki felépítménynek, a megnyilvánuló közönynek vagy a rituális és jelképes pacifikációnak alárendelt helyszínként értelmez, hanem olyan helyként, amelynek a labirintusaiban kutat és alkot a sokrétű nyugtalanság és szenvedély, követelmény és vágyódás közepe, amelyekből felszabadul a demokrácia ethosza és a létezés nyílt értelme, a valóság és az illúzió ellentétes jeleneteivel szembesítve bennünket.

Újvidék olyan lényeges kulturális és társadalmi helyszín, amelyből Végel egy társadalmi, kulturális és politikai valóság keretében felépítette saját percepcióját, azt vallva, hogy az adott helyen való tartózkodás, a részvétel függ az egyén szellemétől, szenvedélyeitől és törekvéseitől, aki nem nyugszik bele az önelégültség és az értelmiségi konformizmus autista illúzióiba, hanem szembesül a tagadás és a kritikus elkötelezettségmélységeivel, s a fennmaradást azzal az egyfajta egyéni bátorságot elfogadó etikával arányosan alapozza meg, amely az értelmiségi értékes szerepét a mostani ellentmondásos időkben is értelmessé és lényegessé teszi, ilyennek őrzi meg kultúránk és korunk számára.

Mindezt, tisztelt hölgyeim és uraim, e rövid méltatás után örömmel adom át Újvidék város e nagy elismerését annak az alkotónak és értelmiséginek, akinek a nyílt szelleme és intellektuális felelősségérzete méltán váltja ki mély és nemes figyelmünket.

KARTAG Nándor fordítása

VÉGEL LÁSZLÓ KÖSZÖNŐBESZÉDE

Tisztelt Polgármester Úr!
Hölgyeim és Uraim!
Kedves Barátaim!

1956-ban érkeztem kerékpárral Újvidékre, hogy beiratkozzam az akkori magyar gimnáziumba. Azóta ezzel a várossal élek jóban és rosszban. Nem hagytam el legnehezebb napjaiban sem. Akkor is vele voltam, amikor szenvedett és nagy dilemmákkal vívódott. Mondhatom tehát, hogy nehéz volt vele, de még nehezebb lenne nélküle. Itt éltem át legnagyobb kudarcaimat, vereségeimet és sikereimet. Itt jártam ki az érzelmek iskoláját, itt kezdődött szellemi érlelődésem. Íróként itt tettem szert azokra a tapasztalatokra, amelyek által betekintést nyertem az emberi sorsokba, nem véletlen tehát, hogy majdnem minden regényem és fontosabb esszém erre a városra, ezekre a terekre, ezekre az utcákra utal. Ennek a városnak a pecsétjét hordom maga-

mon, amely néha fájdalmas, de mindig inspiráló. Munkásságomban Újvidék nemcsak egy tér, nemcsak egy toposz, nemcsak egy város, hanem egy írói otthon, még akkor is, amikor az otthontalanságról írok. Még akkor is ez az utolsó szalmaszálam, amikor hontalan lokálpatriótának, európai fattyúnak nevezem magam. S kálváriámban sohasem maradtam egyedül. Büszkén mondom, hogy Újvidéken volt kiktől tanulnom, példát vennem. Emberként és íróként sokat köszönhetek nagy újvidéki elődeimnek és kiváló újvidéki szellemi kortársaimnak, közülük sokan itt ülnek, és osztoznak örömeimben. Hála nekik és köszönet a városnak, amely ezzel a díjjal nyugtalan szellemű, örökké elégedetlen és perlekedő, írói képzeletével és mondataival vívódó fia vállára helyezte gondoskodó kezét. Köszönöm.

IN MEMORIAM

ELHUNYT LJUBOMIR DRAŠKIĆ – Január 25-én Belgrádban elhunyt Ljubomir Draškić színházi rendező, az Atelje 212 sokéves igazgatója, az Újvidéki Színház vendégrendezője. A szerbiai színháztudományok alapítójaként 67 éves korában érte a halál. Zágrábban született, majd a belgrádi Bölcsészettudományi Kar rendezői szakán diplomált 1962-ben. Az Atelje 212 színház alapításától kezdődően életében nagy szerepet játszott ez az intézmény, majd maga is nagy befolyással volt rá, hiszen igazgatósága idején kapott a színház önálló épületet, és a rendezők közül a legtöbb előadás az ő irányítása alatt készült. Az Újvidéki Színház társulatával öt előadást rendezett, közülük talán Mrozek Tangója maradt a legemlékezetesebb.

DÍJAK

VAJDASÁGI KITÜNTETETTEK BUDAPESTEN A MAGYAR KULTÚRA NAPJÁN – A magyar Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának Csokonai Vitéz Mihály-díjjal kitüntetettjei között van Krekity Olga szabadkai vers- és prózamondó, aki a vajdasági versmondó generációk nevelése terén végzett munkájáért kapta a rangos elismerést.

Idén első alkalommal ítélték oda a Bibliotéka Emlékérem-díjat. Ezt az elismerést a zentai Hajnal Jenő a délvidéki magyar kulturális élet szervezése terén kifejtett tevékenységéért vehette át. A Magyar Kultúra Lovagja címmel kitüntetett 13 jeles személy között két vajdasági is van: Csáky S. Piroška (Újvidék) könyv- és sajtótörténész, aki a határon túli magyar irodalom fejlesztéséért kapta a rangot a Falvak Kultúrájáért Alapítványtól. Bada Johanna vajdasági származású, Budapesten élő népművelő pedig a határon túli magyar kulturális örökség ápolásáért részesült lovgai címben.

A Falvak Kultúrájáért Alapítvány a XXI. századi Béke Emlékoszlopa elismerést adományozta az aracsi Pusztatemplom megmentéséért alakult tordai egyesületnek.

A kulturális örökség megőrzéséért pedig a csantavéri általános iskola kapta meg az alapítvány Petőfi Sándor-szobrát.

NIN-DÍJ – A NIN-díjat, melyet az előző év legjobb regényéért ítélnék oda, idén a čačaki Vladan Matijević érdemelte ki Pisac izdaleka című művéért, melyet a Narodna knjiga kiadó adott ki. Vladan Matijević az ötvenedik író, aki ebben a jelentős elismerésben részesül, hiszen a díjat fél évszázaddal ezelőtt ítélték oda először. A hírt a Szent

Száva-napi könyvvásár megnyitóján jelentették be, majd január 29-én átadták a díjat. A zsűri elnöke Petar Pijanović volt, tagjai pedig Aleksandar Jerkov, Adrijana Marčetić, Dušan Marinković és Ivan Negrišorac.

ÚJVIDÉKI ELISMERÉSEK – Az újvidéki városi képviselő-testület a 2003. évi Februári Díjat Végel László írónak ítélte oda, Mikisz Theodorakisz görög zeneszerzőt pedig Újvidék díszpolgárává avatta. Mikisz Theodorakisz, a Zorba, a görög című balett zeneszerzője nyilvános fellépései során több ízben is az országunkat sújtó nehéz pillanatokban népünk mellett állt ki. Valamennyi szerzői jogát és szerzeményeit a Szerb Nemzeti Színháznak ajándékozta.

ÉLETFA DÍJ – Első alkalommal adták át a Magyar Kultúra Napja alkalmából Zentán a Művelődési Házban az Életfa Díjat, amelyet Nemes Fekete Edit keramikusművész alkotott meg. Az első Életfa Díjat Vitkayné Kovács Vera operaénekesnő, egyetemi tanár, Faragó Árpád színművész, Szabó Péter amatőr rendező és Varga Péter zeneszerző, főiskolai zenetanár, a Durindó és Gyöngyösbokréta fesztiválnácsának elnöke vehette át.

RENDEZVÉNYEK

SAVA BABIĆ-NAPOK ÚJVIDÉKEN – Sava Babić hetvenedik születésnapja alkalmából neves írónk, műfordítónk munkásságát bemutató sorozatot szervez az újvidéki Városi Könyvtár. Február folyamán keddenként és csütörtökönként megrendezésre kerülő műsoros összejöveteleken a Duna utcai könyvtár olvasótermében műfordításairól és azok alkotóiról Sava Babić tart beszámolót, az alkotásokból pedig neves színművészek előadásában hallhatunk részleteket. Az első esten Bányai János és

Miro Vuksanović méltatta Sava Babić munkásságát.

A MAGYAR KULTÚRA NAPJA VAJDASÁGBAN – A Magyar Kultúra Napja alkalmából a szabadkai Népkör Magyar Művelődési Központban január 21-én Edes hazám, mit vétettem? címmel Kóka Rozália tartott előadást a bukovinai székelekről.

A vajdasági központi ünnepséget január 22-én Zentán rendezték meg. Délelőtt a zentai Alkotóházban tartották meg az Anyanyelvi Konferencia és a Vajdasági Magyar Művelődési Szövetség közös szakmai találkozóját Magyar intézetek a Kárpát-medencében címmel. A Művelődési Ház kiállítási termében Sinkovits Péter zentai költő-újságíró megnyitotta Szabó Barnabás budapesti fotóriporter A Felvidék Pozsonytól Kassáig című fényképkiallítását, a színház előcsarnokában pedig a Vajdasági Szép Magyar Könyv 2003 című kiállítás volt megtekinthető.

Az esti ünnepségen köszöntőt mondott Dudás Károly író, a VMMSZ elnöke. Díszvendég Komlós Attila, a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága Anyanyelvi Konferenciájának ügyvezető elnöke volt. A műsorban közreműködött a zentai Musica Pannonica női kamarakórus Juniku Ildikó vezetésével, Káló Béla és Szőke Attila, a szabadkai Népszínház magyar társulatának színművészei, az óbcesei A Prima Vista együttes, továbbá a topolyai Kodály Zoltán Magyar Művelődési Központ Cirkalom táncegyüttese.

HATÁRON TÚLIAK ÖSSZMŰVÉSZETI FESZTIVÁLJA – A Felvidékről, Vajdaságból, Erdélyből és Kárpátaljáról érkeztek művészek: filmesek, írók, muzikusok, képzőművészek Győrbe, s mutatkoztak be január 20-ától a hónap végéig megtartott határon túli összművészeti fesztiválon. A törekvés az volt, hogy minél több

művészeti ág képviselői bemutatkozhasznának a fesztiválon. A fesztivál nyitányaként kiállítások nyíltak Papp József erdélyi keramikus, Bálint Zsigmond erdélyi fotóművész, Révész Róbert vajdasági fotóművész és Mezei Erzsébet vajdasági grafikusművész munkáiból. A továbbiakban vajdasági alkotásokat láthattak a kisfilmek kedvelői Iván Attila és Tolnai Szabolcs rendezésében. A további rendezvényekkel a szervezők arra törekedtek, hogy létrehozzák a határon túli művészek találkozájának nyári változatát, amely lehetőséget adna a határon túliaknak az anyaországban tevékenykedő alkotókkal való együttműködésre.

ÚJVIDÉK VÁROS NAPJA – Újvidék napjáról, február 1-jéről idén is gazdag programmal emlékeztek meg a városban. Az Újvidéki Magyar Művelődési és Művészeti Központ szervezésében január 30-án tartották azt meg az Újvidéki Színházban.

A rendezvény Ifjú Gábor fotókiállításának megnyitójával kezdődött. A tárlatot s egyben az ünnepi műsort Bunyik Zoltán tartományi oktatási és művelődési titkár nyitotta meg. Az ünnepi műsorban Erős Ervin előadta Szabó Palócz Attila Város című mezenévelt versét. Az Újvidéken a 19. században megalakult első színtársulatról Káich Katalin tartott beszámolót. Elhangzott Ózer Ágnes Újvidék építészetéről szóló írása. Tolnai Ottó Ébenlibikókát című versét Bordás Szilárd tolmácsolta. Domonkos István újvidéki ihletésű versét Orovec Krisztina mondta el. Fellépett a Petőfi Sándor MME vegyes kórusa Bordás Mária vezényletével, Guzsvány Izabella, akit Tamara Jovičević kísért zongorán, az újvidéki Isidor Bajić zeneiskola vonószenekara Zima Csaba vezetésével, a Művészeti Akadémia kvartettje (Nagy Árpád, Boldizsár Csaba, Zoran Bogdanović és Klemm Katalin).

Ezt követte az Újvidéki Magyar Művelődési és Művészeti Központ Kis Színházának Szalonspicc című zenés előadása. A darab szereplői Vitkay Kucsra Ágota, Figura Terézia, Kőrösi István és Magyar Attila.

SZÍNHÁZ

HARMADÉVES AKADÉMISTÁK – Az újvidéki Művészeti Akadémia harmadéves színészhallgatói mutakoztak be január 19-én az Újvidéki Színház kistermében. Osztályvezető tanáruk, László Sándor és asszisztense, Nagypál Gábor Line Knutzon Közleg az idő című darabját választotta feladatul. Szereplők: Huszta Dániel, Elor Emina, Molnár Róbert, Ferenc Ágota, Varga Tamás, Pongó Gábor.

HARMINCÉVES AZ ÚJVIDÉKI SZÍNHÁZ – Január 26-a és január 31-e között ötnapos rendezvénysorozattal ünnepelte meg az Újvidéki Színház fennállásának harmincadik évfordulóját.

Január 26-án vetítések formájában idézték fel a kiváló erdélyi rendező, Harag György Csehov-trilógiáját, melyet az Újvidéki Színház kiváló együttesével vitt színre. Megnézhettük a Három nővér című előadást, a Cseresznyeskertet, meg a Ványa bácsi című előadást. A vetítéseket kerekasztal-beszélgetés követte az Újvidéki Színházról. A szakmai beszélgetés koordinátora Franyó Zsuzsanna volt. A kerekasztal résztvevője volt még Bordás Győző, Darvay Nagy Adrienn, Faragó Árpád, Gerold László, Gobby Fehér Gyula, Hernyák György, Svetislav Jovanov, Vlada Kopić, Kovács Frigyes, Ladik Katalin, L'uboslav Majera, Nánay István, Darinka Nikolić, Miroslav Radonjić, Szűcs Katalin és Végel László. Másnap bemutatták Franyó Zsuzsanna teatrológus Az Újvidéki Színház harminc éve és Gerold László Léthuzatban című színikritikákat tartalmazó könyvét.

A könyvbemutató után a kisteremben Hommage à Harag György címmel performance-t mutattak be. Fellépett Mezei Kinga, Szorcsik Kriszta, Puskás Zoltán, Nagypál Gábor és Balázs Áron.

A jubileum napján, január 27-én ismét vetítések voltak, ekkor Molnár Ferenc darabjaiból készült előadások kerültek sorra: bemutatták a Liliomot, melyet Babarczy László rendezett, majd a Játék a kastélyban című előadást, melyet Ljubomir Draškić rendezett. Ugyanitt nyílt meg Gavriilo Grujić színházi fotóinak kiállítása.

Este megtartották Örkény István Macskajáték című művének előbemutatóját, melyet László Sándor rendezésében vitt színre a jubiláló társulat.

Január 28-án a szabadkai Népszínház magyar társulata Eugen Ionesco A kopasz énekesnő című alkotását vitte színre Keszég László rendezésében.

Január 29-én a szabadkai Kosztolányi Dezső Színház vendégszerepelt a Még egy korShow S.Ö.R. című előadásával Mess Attila rendezésében.

Január 31-én zárult a jubileumi program, az Újvidéki Színház társulatának bemutatójával. Örkény István Macskajátékát László Sándor rendezte.

AZ IGAZI ÉGSZÍNKÉK – Január 28-án mutatták be a szabadkai Gyermekszínházban Balázs Béla Az igazi égszínkék című előadását Vajda Tibor rendezésében. Az előadás díszlet- és bábterveit Janovics

Erika tervezte, a rendezőasszisztens Kocsis Endre. Vajda Tibor a szerepeket Fridrik Gertrúdra, Gál Elvirára, Vörös Imeldára, Szűcs Hajnalkára, Kocsis Endrére és Gregus Zalanra osztotta.

KIÁLLÍTÁS

SZILÁGYI GÁBOR KIÁLLÍTÁSA ÚJVIDÉKEN – Január 21-én megnyílt Újvidéken, a Vajdasági Múzeum termében Szilágyi Gábor (Szabadka) képzőművész kiállítása, melyet Olga Šram művészettörténész nyitott meg. A kiállítás válogatást ad a szabadkai Képzőművészeti Találkozó és a művész fél évszázados alkotói munkásságának anyagából.

FÉNYKÉPKIÁLLÍTÁS – A Vajdasági Fotó-, Video- és Filmegyesület galériájában február 1-jén fénykéпкиállítás nyílt azokból a díjazott alkotásokból, melyek az Újvidék és az újvidékiek című pályázatra érkeztek. A kiállításra 40 művész 163 munkáját küldte el, melyből Jovan Vajdl 32 szerző 103 alkotását válogatta ki. A pályázaton a képsor kategóriában Dušan Živkić az első díjat, Željko Škrbić a második, Ispanovics József pedig a harmadik díjat érdemelte ki, míg az egyes kép kategóriájában Borivoj Mirosavljevićnak az első, Stevan Lazukićnak a második, Aleksandar Čulénak pedig a harmadik díjat ítélték oda. A zsűri a kiállítás megnyitóján oklevelet adományozott a sikeresebb résztvevőknek.

SMIT Edit összeállítása

A FORUM KÖNYVKIADÓ 2003. ÉVI KIADVÁNYAI

- Végel László: *Parainézis* (regény)
Brasnyó István: *Vakta* (regény)
Deák Ferenc: *Rétegek* (regény)
Vukovics Géza: *Villanások* (publicisztika)
Csorba István: *Toronyiránt* (publicisztika)
Böndör Pál: *Kóros elváltozások* (versek)
Gulyás József: *Közel és távol* (versek)
Pap József: *Vesződésgek* (versek)
Harkai Vass Éva: *A város bejáratánál* (versek)
Danyi Zoltán: *Átcsúszik kébbe* (versek)
Bányai János: *Egyre kevesebb talán* (tanulmány)
Hózsza Éva: *A novella új neve* (tanulmány)
Silling István: *Vajdasági népi imádságok és nyelvezetük* (tanulmány)
Kalapis Zoltán: *Életrajzi kalauz II.*
Kalapis Zoltán: *Életrajzi kalauz III.*
Káich Katalin: *A nagybecskereki magyar színhátság története és repertóriumai II.* (tanulmány)
Káich Katalin: *Írások a lélek útjairól* (esszék)
Németh Ferenc: *Úri világ Torontálban* (tanulmány)
Bodor Anikó: *Vajdasági magyar népdalok III.*
Nagy Sívó Zoltán: *A főváros árnyékában* (tanulmány)
35 éve együtt (A jugoszláviai magyar televíziózás története)
A Kalangya Kosztolányi-számának reprintje
Tibor Varadi–Bernadet Bordaš–Gašo Knežević: *Međunarodno privatno pravo* (egyetemi tankönyv)
Jedina priča (Válogatás az 1990 és 2000 között megjelent vajdasági magyar prózából; Vickó Árpád fordítása)
Vida Ognjenović: *Az öreg falióra* (elbeszélések; Borbély János fordítása)

A FORUM KÖNYVKIADÓ IDEI KIADVÁNYAI

- Bori Imre: *Az élet és halál Ősfája alatt* (Írások Juhász Ferenc költészetéről)
Gerold László: *Léthuzatban* (színikritikák)
Az Újvidéki Színház harminc éve
Tari István: *Kiadó a keresztút* (versek)
Hornyik György: *Szőlőindák között* (ifjúsági regény)

ELŐKÉSZÜLETBEN

- Bori Imre: *Ezredéve itt* (helytörténet)
Németh István: *Hegyalja utca* (esszék)
Jung Károly: *Elbeszélés és éneklés* (tanulmányok)
Németh Ferenc: *A nagybecskereki sajtó története (1849–1918)* (tanulmány)
Hornyák Árpád: *Magyar–jugoszláv diplomáciai kapcsolatok 1918–1927*
Papp Richárd–Hajnal Virág: *„Mint leveleket a vihar . . .”* (tanulmányok)
Burány Béla: *A juhászok így élnek, úgy élnek, I.* (néprajzi gyűjtés)
Szabó Palócz Attila: *Falanszter* (drámák)
Molnár Rózsa Mária: *Cirkusz a dzsungelben* (bangladesi történetek)

IN MEMORIAM

Náray Éva: A városépítő halála (*Harkai Imre 1952–2004*) 264

KRITIKAI SZEMLE

K ö n y v e k

Szeli István: Az idő mint történelemépítő (Kalapis Zoltán: *Életrajzi kalauz I–III.*) 267

S z í n h á z

Gerold László: Macskajáték (Örkény István: *Macskajáték*); . . . még egy korShow S.Ö.R. (A szabadkai Kosztolányi Színház előadásáról) 270

KRÓNIKA

Februári Díj Végel Lászlónak (*Borislav Novaković méltatása*) 276
Végel László köszönőbeszéde 277

Krónika

Smit Edit összeállítása 278

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

A HATÁRON TÚLI MAGYARSÁGERT
ILLYÉS KÖZALAPÍTVÁNY

E számunk megjelenését a Tartományi Oktatási és Művelődési Titkárság, a Magyar Köztársaság Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának Kulturális Alapprogramja és az Illyés Közalapítvány támogatta

CIP – A készülő kiadvány katalogizálása
A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

82+32

HÍD : irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat / Fő- és felelős szerkesztő
Bori Imre. – 1. évf., 1. sz. (1934) – 7. évf., 15. sz. (1940) ; 9. évf., 1. sz. (1945)– . –
Újvidék : Forum Könyvkiadó Közvéallalat, 1934–1940 ; 1945–. – 20 cm.

Havonta
ISSN 0350–9079

COBISS.SR-ID 8410114

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 2004. február. Kiadja a Forum Könyvkiadó Közvéallalat. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/457–216; www.forumliber.co.yu; e-mail: forumkk@eunet.yu – Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető a 160–15290–87-es zsrószámára (Delta Banka AD Beograd, Fil. u Novom Sadu); előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj 2004-re belföldön 1000 dinár. Egyes szám ára 100, kettős szám ára 200 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 60 EUR – Készült az Agapé nyomdájában Újvidéken –YU ISSN 0350–9079